

İslâmî İlimler, Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneğindeki Yeriyle Tarihten Günümüze Popüler Hadis Kitapları: Kırk Hadisler

Fahredden YILDIZ*

Giriş

Bu çalışmada, İslâm ahlâk esaslarının ve mânevî değerlerin halka ulaştırılmasına en fazla tesir eden edebiyat türlerinden olan¹ erbaînlerin, -yaygın adıyla kırk hadislerin-; genelde İslâm tarihi, özelde Osmanlı coğrafyasındaki dînî, kültürel ve sosyal gelişimi kronolojik olarak ele alınacaktır. Böylelikle kırk hadis edebiyatının gelişim süreciyle ilgili genel bir tasvîrin ortaya konması amaçlanmaktadır.²

I. Kırk Hadis Derlemeyle İlgili Rivâyet

Erbaîn literatürü, kırk hadis derlemeyle ilgili rivâyette yer alan teşvik edici ifadeler ve kırk sayısının dînî metinlerde birçok anlamlı karşılığının bulunması gibi nedenlerden dolayı başta Türk İslâm edebiyatı ve tasavvuf geleneği olmak üzere İslâmî ilimler gündemindeki yerini her zaman korumuştur. Başlangıçta ders takrirleri, mev'ize ve nasihat kitabı gibi dînî ve tedrisî gayelerle hazırlanan kırk hadisler, Fars ve Osmanlı coğrafyasına intikal ettiğinde daha çok dînî-edebî bir mahiyet kazanmıştır.

Kırk hadis rivâyetiyle ilgili hadis, içerdiği vaatlerin çeşitliliği ve bazı lafız farklılıkları dikkate alınmadığı takdirde şöyledir: “Her kim ümmetime, sünnetimden

* Dr., TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

1 Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Horoz Yayınevi, 1954, s. XVII.

2 Abdülkadir Karahan, köşe taşı mahiyetindeki eserinde kırk hadislerin tarihsel süreçte kazandığı dînî ve içtimâî hüviyeti farklı cephelerden ele alarak bir tür sentez yapmayı çok istediğini ancak bu amacı gerçekleştiremediğini söyler. Ona göre başlangıçtan günümüze kırk hadis kategorisine giren eserlerin gelişimi üzerinde teferruatlı bir araştırma hep ihmal edilmiştir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. XXI.

kırk hadis hifzederek naklederse kıyâmet günü onu şefaata ettiklerim arasına katarım.”³ İbn Hamza ed-Dımaşkı'nın (ö. 1120/1708), aynı zamanda hadislerin vürûd sebeplerine dair en geniş çalışma⁴ olan *el-Beyân ve't-ta'rîf*inde naklettiği kadarıyla bu rivâyet, Ebü'd-Derdâ'nın (ö. 32/652 [?]) Hz. Peygamber'e sorduğu “Bir kimsenin fakîh sayılabilmesi için sahip olması gereken asgarî bilgi nedir?” sorusunun cevabı olarak îrâd edilmiştir.⁵

A. Sıhhat Açısından Kırk Hadis Rivâyeti

Münekkid muhaddisler kırk hadis rivâyet etmeyle ilgili rivâyetleri, sıhhat şartlarını taşımamasından dolayı zayıf ve çoğunlukla da mevzû kabul etmişlerdir. Bu durum hadis âlimlerinin, kırk hadis rivâyetinden hareketle erbaîn derleme konusuna mesafeli duruşlarını yeterince izâh etmektedir. Muhaddisler, on üç farklı sahâbîden gelen ve sahîh olması durumunda mütevâtir bile kabul edilebilecek⁶ kırk hadis rivâyeti hakkında hemen hemen aynı kanaatleri dile getirmişlerdir. Örneğin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) “Bu hadis insanlar arasında şöret bulsa da sahîh bir senede sahip değildir” demektedir,⁷ bütün tarîklerini ele alan İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ise rivâyetin illetlerini sıralayarak isnâdlarda yer alan râvîlerin çoğunu; kezzâb, min ekzebi'n-nâs, vaddâ', münkerü'l-hadîs, metrükü'l-hadîs ve deccâl gibi lafızlarla cerh etmektedir.⁸ Kırk hadis literatürünün en meşhur musannifi olan Nevevî (ö. 676/1277) bile “Her ne kadar tarîki çok olsa da hadis hâfızları kırk hadis rivâyetinin zayıflığında ittifâk etmişlerdir” demekten kendini alamamıştır.⁹ Hadisin sıhhati konusunda tespit edilebilen en olumlu kanaate sahip Aclûnî'ye (ö. 1162/1749) göre kırk hadis rivâyeti mevzû

3 Bu aynı zamanda tespit edilebilen en ideal çeviridir. Bkz. M. Yaşar Kandemir ve Hayreddin Karaman, *Hadis Metinleri (Beş Demet Kırk Hadis)*, İstanbul: Kalem Yayınevi, ts., s. 7. Aynı hadis bir başka yerde “dua cümlesi” olarak çevrilmiştir: “Benim hadislerimden kırk tanesini her kim, belleyip başkalarına da öğretirse, Allah Teâlâ onu kıyâmet gününde bilginler ve fakîhler arasında diriltsin.” bkz. Abdülkadir Karahan, *İman, İbadet, Ahlak ve Fazilet Konularında Kırk Armağan: Metin, Tercüme ve Yorumlarıyla Birlikte Kırk Hadis*, İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık, 1981, s. 3.

4 Ali Akyüz, “İbn Hamza”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1999, c. 20, s. 27.

5 İbn Hamza, *el-Beyân ve't-ta'rîf fi esbâbi vürûd'l-hadîsi's-şerîf*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1981, c. 2, s. 215.

6 İ. Hakkı Ünal, “İslâm Kültüründe Kırk Hadîs Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Velî'nin Hadîs-i Erbaîn Şerhi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1999, c. 39, sy. 1, s. 137-140.

7 Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire [ale'l-elsine]*, thk. Muhammed Osman el-Huş, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985, s. 644.

8 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdülhak el-Eserî, Faysalâbâd: İdâretü'l-ulûmi'l-eseriyye, 1401/1981, c. 1, s. 111-122.

9 Abdülazîz İzzeddin Seyrevân, *Şerhü'l-erbaîne hadîsen en-Neveviyye*, Beyrut: Dâru Kuteybe, 1990, s. 55.

değil zayıftır.¹⁰ Rivâyetin üç farklı tarîkini ele alan Elbânî'ye (ö. 1999) göre ise bunlardan ikisi mevzû, biri zayıftır.¹¹

B. Kırk: Sayı Sıfatı mı, Örfî Bir Ölçek mi?

Aynı zamanda bir şart cümlesi olan kırk hadis rivâyetinde yer alan ve kimine göre “vaat” kimine göre “dua” ifade eden cevap cümlelerinden sonra âlim ve edipleri kırk hadis telifine en çok teşvik eden husus kırk sayısının İslâm geleneğindeki yeri olmalıdır. Kırk sayısı, Kur’ân-ı Kerîm’de şu dört âyette yer almaktadır: “Musa’yla kırk gece üzerine sözleşmiştik”¹², “Arz-ı mukaddes onlara kırk yıl boyunca yasaklanmıştır”,¹³ “Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu”¹⁴ ve “Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca ‘Ey Rabbim, beni öyle yönlendir ki, bana ve anama-babama verdiğin nimetine şükredeyim ve hoşnut olacağın iyi bir iş yapayım’ der”.¹⁵ Bahsi geçen âyetlerde dikkat çeken husus kırk sayısının belirli bir olgunlaşmayı ifade etmesidir. Benzer durum *Kütüb-i Sittê*’de yer alan 200’ün üstündeki rivâyet için de geçerlidir. Daha çok “örfî bir ölçek” olarak kullanıldığı dikkat çeken rivâyetlerden bazıları şunlardır:

“Namaz kılanın önünden geçen kimse ‘kırk’ beklese kendisi için daha hayırlı olur.”¹⁶ “Cennetin kokusu yürümeyle kırk yıl öteden duyulur.”¹⁷ “Susuz kalınan bir seferde Hz. Peygamber’in iki parmağının arasından akıttığı sudan kırk kişi içti.”¹⁸ “Kırk geceyi geçirmemek kaydıyla bıyıkların kısaltılması, tırnakların kesilmesi, etek ve koltuk tıraşı olmakla emrolunduk.”¹⁹ “Medyuma gidip de söylediğine inanan kimsenin kırk gece boyunca namazı kabul olmaz.”²⁰ “Deccâl, ümmetime çıktığı zaman kırk gün mü, kırk ay mı, kırk yıl mı kalacak bilemiyorum.”²¹ “Cehennemdeki her bir azap yeri arasında kırk sene vardır.”²²

10 Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ’ ve müzîlül-îlbâs: amm’eštehera mine’l-ehâdîsi alâ elsineti’n-nâs*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1932, c. 2, s. 246. Aclûnî’nin, bazı âlimlerin mevzû kabul ettiği rivâyetleri savunduğu ve bunları zayıf veya hasen li-gayrihi diye nitelediği görülmektedir. Onun bu mütesâhil tutumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Bünyamin Erul, “Keşfü’l-hafâ”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2002, c. 25, s. 321.

11 Nâsîrüddin el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’d-daiife ve’l-mevdûa ve eseruha’s-seyyi’ fi’l-ümme*, 1. bs., Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1992, c. 10, s. 97, 101-102, 181.

12 Bakara 2/51.

13 Mâide 5/26.

14 A’râf 7/142.

15 Ahkâf 46/15.

16 Buhârî, “Salât”, 101; Müslim, “Salât”, 261. Hadisin râvîsi Ebu’n-Nadr, Hz. Peygamber’in kırk gün mü, kırk ay mı, kırk yıl mı dediğini tam olarak hatırlayamadığını belirtmektedir.

17 Buhârî, “Cizye”, 5.

18 Buhârî, “Menâkıb”, 25.

19 Müslim, “Taharet”, 51.

20 Müslim, “Selâm”, 125.

21 Müslim, “Fiten”, 116.

22 Müslim, “Zühd ve Rekâik”, 14.

“Hz. Peygamber’e Kur’ân asgarî kaç günde hatmedilmelidir diye sordum. ‘Kırk günde.’ dedi.”²³ “Rumların Şam’a girişi kırk sabah sürecektir.”²⁴

Bu rivâyetlere Hz. Peygamber’e risâlet vazifesinin kırk yaşındayken verilmesi, kırk sayısının zekâtın nisâbı oluşu ve ruhun cenîne kırk gün sonunda üflenmesi²⁵ gibi hususlar da eklendiğinde kırk sayısının, dönemin Arap folklorunda gelişme ve olgunlaşma adına anlamlı bir sayıyı ifade ettiği söylenebilir. Benzer durum Türkçedeki “bir” sayısının “sayı sıfatı” ve “belgisiz zamir” olmak üzere iki farklı kullanımı için de geçerlidir. Zira “Bir dakika!” diyen bir kimse gerçek anlamda “60 saniye” yerine kısa ve sınırlı bir müddeti kastetmiş olmaktadır. Buradan hareketle Arap dilindeki kırk sayısının örfî bakımdan, “yeteri kadar, maksadı hâsil edecek kadar” anlamlarına geldiği söylenebilir. Benzer bir kanaati paylaşan Ahmet Lütfi Kazancı’ya göre, kırk hadisten maksat çok hadis rivâyet edilmesidir. Bu sayının 39 veya 41 olması, kırk hadis rivâyet edene vaad edilen sevaptan mahrumiyeti gerektirmez.²⁶ Nevevî’nin *Erbeûn*’unda 42, günümüze ulaşan en eski kırk hadis musannifi Nesevî’nin (ö. 303/916) *Kitâbü’l-erbaîn*’i ile İbn Hacer’in (ö. 852/1449) *el-İmtâ*’ında 45’er hadis bulunması -ileride de temas edileceği üzere “bid’ate düşmeme” kaygısı istisnâ edilecek olursa- kırk sayısının örfî bir ölçek olarak addedilmesiyle açıklanabilir.

Kırk sayısının “örfî bir ölçek” olarak anlaşılması durumunda belirli sayıda hadis içeren her derlemenin aynı zamanda bir “erbaîn” olduğu da düşünülebilir. Örneğin Kudâî’ye (ö. 454/1062) nisbet edilen ve cevâmiu’l-kelim nevinden hadislerin -senedleri hafzedilerek- derlendiği “*ed-Dürretü’l-fâhire*” adlı eser²⁷ tarihte ve günümüzde nitelendiği şekliyle otuz adet, otuz demet, otuz buket veya otuz kere kırk hadis içermiş olmaktadır. Dolayısıyla 33, 45, 50, 100²⁸, 101, 1001 veya 3003 hadis içeren derlemeleri²⁹ de kırk hadisler bünyesinde ele almak yanlış olmayacaktır. Kırk sayısının Türk İslâm edebiyatı ve kültüründeki yerini

23 Ebû Dâvûd, “Ramazan”, 8, 9.

24 Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 9.

25 Buhârî, “Tevhîd”, 28; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 17; İbn Mâce, “Mukaddime”, 10; Tirmizî, “Kader”, 5.

26 Ahmet Lütfi Kazancı, *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 11-12.

27 Kudâî, *Bin İki Yüz Hadis-i Şerif*, İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1911/1327, s. 1-55. Tam adı “*ed-Dürretü’l-fâhire fi keşfi ulûmi’l-âhire*” olan ve “*1200 Hadis-i Şerif*” başlığıyla tercüme edilen eser *Tercüme-i Levâmi’l-Kulûb ve Âhîret Halleri* başlıklı iki risâle ile bir arada neşredilmiştir. Eserin hâşiyesinde bazı kelimelerin Osmanlıca ve Farsça anlamlarına da yer verildiği görülmektedir. Bkz. Kudâî, *a.g.e.*, s. 55. Ali Yardım (ö. 2006), bahsi geçen kitaba Kudâî’nin eserleri arasında yer vermemektedir. Bkz. Ali Yardım, “Kudâî”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2002, c. 26, s. 309-310.

28 Manzûm yüz hadislerle ilgili detaylı bir araştırma için bkz. Nihat Öztoprak, “Klasik Türk Edebiyatında Manzûm Yüz Hadisler”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 1993, XIX +550 s.

29 Bahsi geçen eserlere günümüzden misâller için bkz. Nuri Tatlıdede, *3003 Hadis*, Pamuk Yayınları, 2011, 352 s. Ayrıca bkz. Mahmut Kanık, *Nurlar Yuvası: 101 Kudsî Hadis*, Ankara: Hece Yayınları, 2006, 223 s.; İsmail Gökçe, *Gençler İçin 33 Hadis*, İstanbul: Işık Yayınları, 96 s.

başka çalışmalara havale ederek rivâyetteki “hadîsen” ifadesinin kapsamı üzerinde durmak yararlı olacaktır.³⁰

C. Rivâyetteki “Hadîsen” İfadesinin Kapsamı

“Hadis” kavramı sonraki dönemlerde teşekkülünü tamamlamış ve “Hz. Peygamber’e izâfe edilen her türlü söz, fiil, takrir, ahlâkî ve fizikî vasıf” diye tarif edilmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Abbâs’a وَأَجْرُهُ قَدِيمُهُ 31 اِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ذُنُوبَكَ أَوْلَهُ وَأَجْرُهُ قَدِيمُهُ şeklinde hitâbında “hadîs” ifadesini “yeni” anlamında kullanmıştır. Ebû Hüreyre’nin “Ey Allâh’ın Rasûlü! Kıyamet gününde senin şefaatinle en mutlu olacak kimse kimdir?” sorusuna Hz. Peygamber’in verdiği cevaptaki لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنَّ لَا هُرَيْرَةَ إِلَّا لِي 32 girizgâhı istilâhî anlama en yakın kullanım olsa da “hadîs” ifadesinin buradaki anlamı da “söz ve yeni bilgi” dir. Bahsi geçen misallerde de görüleceği üzere Hz. Peygamber hadis tâbirini, sonradan yüklediği terminolojik anlamıyla değil günlük anlamıyla kullanmıştır. Bu açıdan kırk hadis naklini teşvik eden rivâyetlerdeki “hadîsen” ifadesinin iki anlama sahip olduğu düşünülebilir. Rivâyetteki “hadîsen” ifadesi ya نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاها وَحَفِظَهَا 33 ifadesiyle eşdeğer anlamda kullanılmıştır ya da rivâyet anakronizm içermektedir.

Öte yandan “Bu söze inanmayanların ardından üzülererek neredeyse kendini mahvedeceksin!”,³⁴ “Şimdi siz bu söze mi şaşırıyorsunuz?”,³⁵ “Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?”³⁶ ve “O halde bana bırak bu sözü yalanlayanları!”³⁷ âyetlerinde geçen “söz/hadîs” ifadesinin “Kur’ân-ı Kerîm” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

30 Hüseyin Özsoy, “Hadislerde Kırk Sayısı”, Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2001; Karahan, *a.g.e.*, s. 8-17. Kırk sayısının kullanım genişliği popüler hadis eserleriyle sınırlı değildir. Buna bir misal olarak bkz. Senai Demirci, *Kırk Kapının Kırk Duası*, İstanbul: Hayy Kitap, 2014, 112 s.

31 Ebu Dâvud, “Salât” 303; Tirmizî, “Salât” 350; İbn Mâce, “İkame” 190. Bu uzunca rivâyetin baş kısmında Hz. Peygamber tesbih namazını tarif ederken şöyle demektedir: “Ey Amcacığım! Sana bir iyilik yapayım mı? Sana bir ikramda bulunayım mı? On özelliği (bulunan tesbih namazını) kılasan Allah; öncesiyile sonrasıyla, eskisiyle yenisiyle, yanlışlıkla veya kasten işleneniyle, küçüğüyle büyüğüyle, gizlisiyle aleniyle günahlarını affeder.”

32 Buhârî, “İlim”, 34. Hadisin tam metninde Ebû Hüreyre Hz. Peygamber’e “Ey Allah’ın Elçisi! Kıyamet gününde şefaatine ermekle en bahtiyar olacak kimdir?” diye bir soru yöneltmektedir. Bunun üzerine O, “Ebû Hüreyre! Hadis (veya yeni bir bilgi) konusunda ne kadar istekli olduğunu bildiğim için, bu soruyu senden önce kimsenin sormayacağını tahmin ediyordum zaten. Kıyamet gününde şefaatinle en mesut olacak kimse, gönülden ‘Lâ ilâhe illallâh’ diyendir.”

33 Ebû Dâvud, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7; İbn Mâce, “Sünnet”, 18. Allah, bir sözümü iştirip dağarcığında muhafaza eden ve onu başkalarına ulaştıran kimsenin yüzünü ak etsin. Zira ulaştırılan ulaştırandan daha kavrayışlı çıkabilir.”

34 Kehf 18/6.

35 Necm 53/59.

36 Vâkıa 56/81.

37 Kalem 68/44.

Dolayısıyla kırk hadis rivâyetinin sahîh olduğu düşünülürken -zayıf bir ihtimal de olsa- delâletin “kırk hadis” yanında “kırk âyet” olduğu da düşünülebilir.

D. Şekil ve Muhtevâ Bakımından Kırk Hadis Edebiyatı

Kırk hadisler; manzûm veya mensûr, alfabetik veya konulu, şerhli veya şerhsiz, kaynaklı veya kaynaksız, isnâdlı veya isnâdsız -daha çok sahâbe tabakasından olmak üzere- belirli bir râvînin veya birden çok râvînin rivâyet ettiği, kırk sayısına sâdik kalınan veya böyle olmayan, bir soru/bir talep üzerine veya müellifin kendi arzusuyla yazılanlar olmak üzere birçok şekilde hazırlanmıştır.

“Mensûr” ve “manzûm” yanında “nesir nazım memzûc” olarak da hazırlanan kırk hadisleri muhtevâ bakımından; “sadece hadis metinlerinden oluşanlar”, “hadislerin, tercümeleriyle birlikte verildiği”, “şerhli veya açıklamalı olan” ve “âyet, hadis, mev’ize ve hikâyelerle çok daha geniş biçimde ele alınanlar” olmak üzere dörde ayırmak mümkündür. Seçim prensibine göre hazırlanan kırk hadis derlemelerine ise; kudsî hadislerden seçilenler, Hz. Peygamber’in zikirlerinden bir araya getirilenler, senedi sahîh hadislerden derlenenler, “kırk sahâbeden, kırk şeyhten, kırk kitaptan, kırk bâbdan, aynı isimdeki kırk kişiden olmak üzere” kırk sayısı üzerine binâ edilenler, kolay ve kısa hadislerden seçilenler, cevâmiu’l-kelim nevinden olanlar, noktasız harflerden oluşanlar vb. misal verilebilir.

E. Kırk Hadis Derlemelerine Yön Veren Eserler

İlk kırk hadis derlemesini Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), ikinci derlemeyi ise Muhammed b. Eslem et-Tûsî (ö. 242/856) yapmıştır. Günümüze ulaşan en eski kırk hadis, Hasan b. Süfyân en-Nesevî’nin (ö. 303/916) ale’l-ebvâb tasnif ettiği ve kırk beş hadis içeren *Kitâbü’l-Erbaîn*’dir.³⁸ Bu eserin; iman, ibâdetler ve güzel ahlâka dair hadislerin tertibi bakımından Nevevî’ye ilham verdiği düşünülebilir. Bu üç erbaîni Ebubekir Muhammed b. Hüseyin el-Âcurrî (ö. 360/970) ile Hz. Peygamber’in zühd ve takvâya dair hutbelerini derlediğini iddia eden İbn Ved’ân’ın (ö. 494/1101) kırk hadisi takip etmektedir.³⁹ Kırk hadis literatüründeki ilk sıra dışı çalışmayı yapan Silefî (ö. 576/1180) ise ilmî seyahatleri esnasında

38 Hasan b. Süfyân en-Nesevî, *Kitâbü’l-erbaîn: vehüve sâlisü’l-erbaîniyyât fi’l-hadisi’s-şerif*, thk. Muhammed b. Nasır Acmi, Beyrut: Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1993, s. 5-40. Bu kıymetli eserin ilk neşri, üç ayrı yazmaya dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Tahkik usulü hakkında oldukça geniş bilgiler verilen eserde muhakkikin titizliği dikkat çekmektedir.

39 İbn Ved’ân’ın 473’te (1080-81) Bağdat’a getirdiği belirtilen *el-Erbaüne’l-Ved’âniyye* adlı eser, Hz. Peygamber’in zühd ve ahlâka dair hitaplarından/konuşmalarından derlendiği iddia edildiği için *Hutabü’l-erbaîn (Erbaüne hadîsen fi’l-hutab ve’l-mev’iza)* adıyla da anılmaktadır. Eserin asıl müellifi, hadis ilmindeki yetersizliği ve “kezzâb” vasfıyla şöhret bulmuş Zeyd b. Rifâa el-Hâşimî’dir. Konuyla ilgili tafsilat için bkz. Emin Âşıkutlu, “İbn Ved’ân”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1999, c. 20, s. 440. -İleride de temas edileceği üzere- Osmanlı’nın son dönemlerinde, Babakaleli Abdülaziz Ahmed Efendi tarafından eser üzerine bir şerh çalışması yapılmıştır.

topladığı hadislerden oluşturduğu *el-Erba'üne'l-büldâniyye* başlıklı eseriyle “kırk beldedeki kırk hocadan kırk hadis derleme” geleneğini başlatmıştır.⁴⁰

II. Kırk Hadis Edebiyatının Gelişimini Temin Eden Hususlar

Kırk hadis cem‘ ve tasnifleri Hz. Peygamber’in şefaatine nail olmak, cehennem azabından kurtulmak, hayır dua almak, rahmetle yâd edilmek, faydasız geçen zamanı telafi etmek, İslâm’a ve Müslümanlara hizmet etmek, bir dostun veya öğrencinin isteğini yerine getirmek, hadis veya edebiyattaki kifâyetini göstermek, ders takrirlerinde ve vaazlarda yardımcı kitap ihtiyacını karşılamak gibi çeşitli maksatlarla hazırlanmıştır.⁴¹

A. Rivâyetin Muhtevâsındaki Genişlik

Kırk hadis rivâyetindeki “*أُتِي*/ümmetime” ifadesi musannif ve şârihler için geniş bir muhatap kitle oluşturmaktadır. Nevevî’nin *el-Erbeûn*’unda da görüleceği üzere bunun en somut yansıması zengin muhtevâlî ve ezberlenmesi kolay hadislerin tercih edilmesidir. Kırk hadis literatürünün gelişimini teşvik eden başlıca husus, kırk hadis öğrenip ezberlemek ve ümmete talim etmek gibi rahatlıkla hayata geçirilebilecek bir şeyin yanında şefaât, cehennemden azat edilme, âlim ve fakîhlerden yazılma⁴² gibi mükâfatların vaad edilmesidir. Bu vaatler ve rivâyetin muhtevâsındaki teşvik; biri somut, diğeri soyut olmak üzere iki farklı telif niyeti doğurmuştur. Somut olanla, kırk sayısının rakamsal değer olarak kabul edilmesi; soyut olanla ise herhangi bir sayıya bağlı kalınmaması kastedilmektedir.

Bazı âlimler, erbaîn derlemelerini, bütün tarîkleri zayıf veya mevzû kabul edilen kırk hadis rivâyetinden hareketle değil dînî bilginin yaygınlık kazanmasını teşvik eden hadislerden hareketle yaptıklarını belirtmektedirler. Örneğin,

40 Mehmet Efendioğlu, “Silefi”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2009, c. 37, s. 199.

41 Osmanlı ulemâsının kırk hadis telif amaçlarını ele alan muhtasar bir değerlendirme için bkz. Selahattin Yıldırım, *Osmanlı Muhaddislerinin Eserleri ve Bunlar Arasında Kırk Hadis Çalışmalarının Yeri*, Anadolu’da Hadis Geleneği ve Dârü’l-hadisler Sempozyumu, Çankırı: 2011, s. 147-152. Ayrıca bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 18-25.

42 Bazı rivâyetlerde vaat kısımlarında birtakım aşırılıklara gidildiği de görülmektedir. Örneğin, “Her kim ümmetime bir hadis öğretirse ona 71 siddik peygamberin mükâfâtı vardır.” “Her kim ümmetime, kendisiyle bir sünneti ihyâ edip bir bid’atı defedeceği bir hadis ulaştırırsa ona cennet vardır.” bkz. es-Silefi, *el-Erbeûne'l-büldâniyye li Ebi Tâhir*, thk. Abdullah Râbihi, Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyrûtî, 1992, s. 36-37. Erbeûnların “mukaddime” kısımlarında mevzû veya zayıf kırk hadis rivâyetlerinden birine temas etmek adet haline gelmiştir. Muhtevâsını çoğunluğu uydurma veya mânen rivâyette ifrâta gidilmiş hadislerin oluşturduğu derlemelerde dikkat çeken husus mukaddimedeki kırk hadis rivâyetinde de benzer tutumun sergilenmesidir. Şu söz bu duruma bir misal olarak verilebilir: “من ترك أربعين حديثاً بعد موته فهو رفيقي / Her kim öldükten sonra ardında kırk hadis bırakırsa cennette bana dost olur.” bkz. İbnu'l-Cevzî, *el-İlelu'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*, thk. İrşâdü'l-Hak el-Eserî, Beyrut: İdâretü'l-Ulûmî'l-Eseriyye, 1981, c. 1, s. 117.

ilmiye sınıfının erbaîn telifindeki önderi olan Nevevî, kırk hadis derleme nedenini, illetleri malum kırk hadis rivâyetine değil “hadis rivâyetini mutlak olarak teşvik eden sahîh hadislerle bağladığını söylemektedir.⁴³ Bu konudaki bir başka misâl Hâmid-i Velî’dir (ö. 815/1412). O, kırk hadis derleme nedenini “Bir âyet de olsa benden tebliğde bulunun” ve “Allah, sözümü işitip hifzeden, bununla kalmayıp hakikatini idrâk eden ve işittiği gibi nakledenin yüzünü ağartsın”⁴⁴ rivâyetiyle amel ettiğini söylemektedir.⁴⁵

B. İlmiye Sınıfına Tesiriyle Nevevî’nin *el-Erbeûn’u*

Kırk hadis literatürünün Türk İslâm edebiyatında gerçek anlamda popülerliğini kazanmasında Nevevî (ö. 676/1277) ve Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492) büyük rol oynamıştır. Bu iki isme ait derlemeler, kendilerinden sonrakilere muhtevâ yönüyle etki etmekle kalmamış üzerlerine yapılan şerh, ta’lik ve tercüme vesilesiyle sonraki kırk hadis çalışmalarının hacmine de tesir etmiştir. Kırk hadis literatürü özellikle Osmanlı döneminde daha da popülerleşmiş, peygamberlerin hayatı, sahâbe kıssaları, evliyâ menkıbeleri ve çeşitli hikâyelerin eklenmesiyle oldukça geniş bir muhtevâ kazanmıştır. Hatta kimi zaman bu tarz ilavelerin eserde yer alan hadisleri bile gölgede bıraktığı görülmektedir.⁴⁶

Büyük hadis âlimi ve fakîhi Nevevî’nin, İbnü’s-Salâh’ın 26 hadis içeren *el-Kelimâtü’l-câmiatü’l-vecîze*⁴⁷ isimli risalesine 16 hadis ilavesiyle oluşturduğu *Kitâbü’l-erbaîn fi’l-hadîs*’i bu sahada büyük bir çığır açmıştır. Nevevî, eserinin mukaddimesinde âlimler tarafından, ‘dinin üçte biridir veya dörtte biridir’ diye nitelendirilmiş cevâmiu’l-kelim nevinden hadisleri topladığını söylemekte ve kendinden önce bu işi yapan on dört İslâm âliminden bahsetmektedir.⁴⁸

Nevevî’nin muhtasar kırk hadis derlemesinde kırk yerine 42 hadisin bulunması son derece ilginçtir. Zira Nevevî, eserinin mukaddimesinde zayıf veya mevzû olduğu söylenen kırk hadis rivâyetiyle değil neşr-i dîni teşvik eden sahîh rivâyetlerle amel için eserini hazırladığını söylemektedir. Muhtemelen Nevevî, bir yandan sahîh olması durumunda içerdiği vaatlerden mahrum kalmamak için eserini *Kitâbü’l-erbaîn fi’l-hadîs* diye isimlendirmiş, bir yandan

43 Nevevî, *el-Erbûne’n-Neveviyye (Şerhu metni’l-Erbeûne’n-Neveviyye)*, s. 5.

44 Ebû Dâvûd, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7; İbn Mâce, “Sünnet”, 18.

45 İ. Hakkı Ünal, “İslâm Kültüründe Kırk Hadîs Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Velî’nin Hadîs-i Erbaîn Şerhi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1999, c. 39, sy. 1, s. 142-143.

46 Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Horoz Yayınevi, 1954, s. 199.

47 Abdülaziz İzzeddin Seyrevân, *Şerhü’l-erbaîne hadisen en-Neveviyye*, Beyrut: Dâru Kuteybe, 1990, s. 34.

48 Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mûri, *el-Erbûne’n-Neveviyye (Şerhu metni’l-Erbeûne’n-Neveviyye)*, 4. baskı, Dimaşk: Mektebetü Dâri’l-Feth, 1404/1984, s. 5.

da mevzû olması durumunda bid'ate düşmüş olmamak için kırk yerine kırk iki hadis derlemiştir. Onun bu ihtiyâtlı davranışı bazı âlimler tarafından örnek alınmıştır. Meselâ Celâleddîn-i Kâyinî, Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ından istifadeyle hazırladığı *Levâmiu'l-ezkâr*'ı 41 hadisten oluşturmuştur.

Câmî'nin *Çihl Hadîs*'inin tercüme ve şerhlerinde hadis sırası umûmiyetle aslına muvâfık değilken *el-Erbeûn* tercüme ve şerhlerinin Arapça, Türkçe ve Farsça versiyonlarında orijinaline sadık kalındığı görülmektedir. Karahan'a göre bu durum *Çihl Hadîs* müstensihlerinin genel itibarıyla tanınmış hattat ve müzehhiplerden olmaması, Nevevî şerhlerinin ise medreselerdeki hadis takrirlerinde faydalanılan temel başvuru eserleri arasında yer almasından ileri gelmektedir.⁴⁹

Hicrî XIII. asra kadar telif edilen her üç erbaînden birinin Nevevî'nin *Erbeûn*'i üzerine hazırlanan şerhlerden olması, onun literatür üzerindeki tesirini ortaya koymaktadır.⁵⁰ Daha çok *el-Erbeûne'n-Neveviyye* diye tanınan eser sadece Sünnî coğrafyada değil Şiî coğrafyada da teveccühe mazhar olmuştur. Farsçaya ilk çevirisi Ebû Abdillâh Muhammed el-Hüseynî el-Îcî (ö. 763/1363) tarafından *Sirâcü't-tâlibîn ve minhâcü'r-râğibîn* başlığıyla yapılan *el-Erbeûne'n-Neveviyye*'nin, Farsçaya en muteber çevirisi Fasîh b. Abdülkerim en-Nizâmî'nin *Mecma'u'l-ayneyn* adlı şerhidir.

Nevevî'nin tesirinde gelişen literatürün başta gelen misallerinden biri de *Nehcü'l-ferâdis* olmalıdır. Hicrî 759-761 yılları arasında derlendiği tahmin edilen eserin musannifi kesin olarak bilinmemekteyse de Kerderî, Bulgarî ve Sarâyî nisbeleriyle anılan Mahmud b. Ali olduğu kabul görmüştür.⁵¹ Hadislerin sıhhati ve kaynak kullanımındaki ciddiyet, müellifin ilmiye sınıfından olduğunu akla getirmektedir. "Firdevs Cennetlerinin Yolu" anlamındaki isimlendirme ve muhtevâdaki başarı, halkın teveccühünü arttırmış olmalı ki telifinden 5-6 asır sonra bile birbirine uzak coğrafyalarda birçok el yazmasına ulaşılmıştır.

Nehcü'l-ferâdis'in girişinde kırk hadislerin faziletiyle ilgili rivâyetin ardından birinci bölümde peygamberlerin sıfatları, ikinci bölümde ise hulefâ-i râşidîn ve Ehl-i beyt hakkındaki hadislere yer verilmiştir.⁵² Eserde, hicrî V.-VII.

49 Karahan, *a.g.e.*, s. 245-246.

50 Karahan'ın tespitlerine göre, muharric, câmi', musannif ve şârih olmak üzere toplamda 164 isim kırk hadis çalışması hazırlamıştır. Bunların 41'i Nevevî'nin *Erbeûn*'u üzerine şerh yazmıştır. Nevevî şârihleri arasında İbn Dakîk el-Îd, Teftâzânî, İbn Receb, İbn Kemâl Paşa, İbn Hacer el-Heytemî ve Aliyyü'l-Kârî gibi meşhur âlimler de vardır. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 66-69.

51 Karahan, *a.g.e.*, s. 138.

52 Şihâbuddin el-Mercânî, *Müstefâdü'l-ahbâr fi ahvâl-i Kazan ve Bulğâr*, nşr. E. N. Hayrullin ve Mustafa Kalkan, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2008, s. 46-47.

yüzyıllarda, *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-hakâyık* gibi bu coğrafyadaki teliflerin karakteristik özelliği olan dînî-didaktik bir hüviyet dikkat çekmektedir.

İslâm âlimleri arasında kırk hadis telifiyle öne çıkan ve Nevevî'nin tesirinin rahatlıkla görülebileceği bir diğer isim, sekizden fazla erbaîn derleyen İbn Hacer'dir (ö. 852/1449). Nevevî'nin erbaînindeki hadisleri daha âlî isnâdlarla yeniden derleyen⁵³ İbn Hacer, ikinci bir kırk hadis çalışmasını ise, bir hafta gibi kısa bir zaman içinde kaleme alıp aynı zaman dilimi içinde talebelerine yazdırmıştır. Bahsi geçen ikinci eser, *el-İmtâ' bi'l-erbaîne'l-mütebâyineti's-semâ'* adını taşımaktadır. Bu derlemede semâ yoluyla ve âlî isnâdlarla kırk hocadan elde ettiği ve kırk ayrı sahâbîden rivâyet edilen 45 hadisi bir araya getiren İbn Hacer, hadislerin *Kütüb-i Sitte* ile dört mezhep imamının eserlerinde bulunması gibi çeşitli şartları da gözetmiş ve hadislerin sıhhat derecelerine de ayrıca temas etmiştir.⁵⁴

Osmanlı dönemindeki her dört erbaînden biri, Nevevî'nin bu meşhur eserinin şerhi olup Osmanlı âlimleri tarafından birçok defa tercüme ve şerh edilmiştir. Bunlar arasında Süleyman Fâzıl Efendi (ö. 1134/1722), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), İsmail Müfid Efendi (ö. 1217/1802) ve Babanzâde Ahmed Naîm (1872-1934) gibi isimler dikkat çekmektedir.

C. Câmî ile Birlikte Divan Edebiyatına İntikal Süreci

İleride de temas edileceği üzere Câmî'nin *Çihl Hadîs*'inden⁵⁵ sonra kırk hadis başlığı altındaki telifler hadis ilmi sahasından çıkarak hilye, siyer, mi'râciyye ve mevlid gibi divan edebiyatının bir türü haline dönüşmüştür. Türk edebiyatının altın çağı olan X./XVI. asrın,⁵⁶ en fazla kırk hadis telifi verilen dönem olması bu kanaati desteklemektedir.⁵⁷ Buradan hareketle denilebilir ki Osmanlı dönemi hadis araştırmalarının

53 İbn Hacer, *Avâli Müslim: Erbeüne hadisen müntekâten min Sahîhi Müslim*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1985, 191 s.

54 İbn Hacer, *el-İmtâ' bi'l-erbaîne'l-mütebâyineti [bi-şartil]'s-semâ'*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhim, Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, [t.y.]. İbn Hacer bu eserini hadislerin çeşitli tariflerinden sadece birini zikrederek ihtisâr etmiştir. Ebû Bekir b. Cemâa (ö. 819/1416) da eser üzerinde ihtisar çalışması yapmıştır. Bunun dışında *Avâli Müslim: erbeüne hadisen müntekâten min Sahîh-i Müslim, el-Erbeün fi redd'il-mücrim 'an sebbil-Müslim, Tahrîcül-Erbe'ine'n-Neveviyye bi'l-esânidi'l-âliye, el-Erbe'üne'l-mühezzabe bi'l-ehâdisi'l-mülakkabe, Dıyâ'ül-eyyâm bi-'avâli şeyhi'l-İslâm el-Bulkînî, el-Erba'üne'l-müctâze 'an şeyyühil-icâze ve el-Erbe'üne'l-müntekât min 'avâli Lays b. Sa'd* adıyla kırk hadisleri de vardır. Bahsi geçen eserler ve neşirleri hakkında tafsilat için bkz. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul: TDV, 1999, c. 19, s. 522-523.

55 Necip Asım, "Hadîs-i Erbaîn Tercümelere", *Millî Tettebbu'lar Mecmuası*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, h. 1331, c. 2, sy. 4, s. 144-165. Bu çalışmada sırasıyla Câmî, Ali Şîr Nevâî, Nâbî ve Münîf'in manzûm erbainlerine yer verilmektedir.

56 Âlim Yıldız, "Sirâcî'nin Manzûm Kırk Hadis Tercümesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2011, c. 15, sy. 1, s. 129.

57 Benzer bir kanaat için bkz. Müzahir Kılıç, "Edebiyat Tarihi Bakımından Kırk Hadisler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2001, sy. 18, s. 93.

ulaştığı seviyeyi kırk hadis çalışmaları bağlamında anlamaya çalışmak⁵⁸ teknik olarak sağlıklı sonuçlara götürmeyecektir.

Kırk hadis edebiyatında VII./XIII. asırdan itibaren Hz. Ali'nin fezâil ve menâkıbıyla ilgili hadislerin tercüme ve şerhine ağırlık verildiği görülmektedir.⁵⁹ Bazen çihl (kırk) bazen de sad (yüz) hadis başlığı altında derlenen bu eserler Fars dilinin edebî zenginliği ve Şii geleneğin tesiriyle neşvünemâ bulmuştur. Bilinen ilk Farsça erbaîn, Muhammed b. Ali el-Feravî'nin 500/1107 tarihli *Tabîbü'l-kulûb*'udur. Eser genellikle mevzû hadisler ve mitolojik bilgiler içermekte olup hadis olarak rivâyet edilen “بدلاء أمتي أربعون اثنان وعشرون بالشام / Ümmetimin abdalları kırktır. Yirmi ikisi Şam'da on sekizi Irak'tadır” sözüyle⁶⁰ başlamaktadır.

Risâlesine hususi bir ad verme ihtiyacı duymayan Câmî'nin (ö. 898/1492) manzûm kırk hadis derlemesi *Çihl hadîs*, *Erbeûn hadîs* veya *Erbeîn-i Câmî* gibi isimlerle şöhret bulmuştur.⁶¹ 886/1481'de derlenen eser, literatür üzerinde büyük bir etki oluşturarak kırk hadis edebiyatının manzûm usûle evrilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kırk hadis edebiyatının XV. asrın ikinci yarısından itibaren Türk şairlerin devamlı bir meşgalesi haline gelmesinde Câmî'nin geniş çapta tesiri olmuştur. Örneğin Ali Şîr Nevâî, Rihletî, Nâbî ve Münîf gibi büyük Türk şairlerin kırk hadis risaleleri, Câmî'nin *Çihl Hadîs*'inin tercümesinden ibârettir.⁶²

Câmî'nin tesiriyle divan edebiyatına intikal eden kırk hadis telif geleneği şâirler tarafından o denli benimsenmiştir ki kırk hadis manzûmları için müstakil vezinler ihdâs edilmiş ve müellif kısmına isimler yerine mahlaslar yazılmıştır. Her Türk şairi imkân buldukça kırk hadis tertiplemeyi adeta bir vazife haline getirmiş, hatta bazıları için erbaîn türü eserler divanların ayrılmaz

58 Selahattin Yıldırım, “Osmanlı Muhaddislerinin Eserleri ve Bunlar Arasında Kırk Hadis Çalışmalarının Yeri”, *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dârü'l-hadisler Sempozyumu*, Çankırı: 2011, s. 141.

59 Farsça eserlerde hadislerin edebî vasfı ile Hz. Ali'nin fazileti ve menâkıbı ön plana çıkmaktadır. Karahan'a göre bu alanda dînî edebiyatın güzel örneklerinin verilmesi İran şiirinin sahip olduğu edebî güçten ileri gelmektedir. bkz. Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 305.

60 Alî Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, nşr. Bekri Hayyânî ve Saffet Sakkâ', 5. bs., Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1981/1405, c.XII, s. 190.

61 Abdülkadir Karahan, *Câmî'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercümelei*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul: 1952, s. 6. (İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi'ndeki makalenin ayrı basımıdır.) bkz. *a.g.e.*, c. IV, s. 4.

62 Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 29-31, 134-135. Karahan'a göre, kırk hadis musannifleri arasında kemiyet ve keyfiyet bakımından şairler önde gelir. Bu sahada telifleri olan şairler daha çok kıta veya mesnevî şekillerini tercih etmiştir. Kırk hadislerle bütünleşen aruz vezinleri ise şunlardır: “Feilâtün, mefâilün, feilün”, “Fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün”. “Müfte'ilün, müfte'ilün, feilün”.

parçası haline gelmiştir.⁶³ Bu yoğun ilgi sayesinde erbaînler; mevlid, siyer, hilye ve diğer divan edebiyatı türlerini hem sayı hem de tesir bakımından bir hayli geride bırakmıştır.⁶⁴

Câmî'nin günümüze sayısız nüshası ulaşan manzûm kırk hadisi, "Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece gerçekten iman etmiş olmaz" hadisiyle⁶⁵ başlamaktadır. Bu ve "Mâlâyânî işlerden sakınması kişinin Müslümanlığının güzelliğindedir" hadisi⁶⁶ Nevevî'nin erbaîni ile müşterektir. Seçilen hadisler çoğunlukla ahlâkî konularla ilgili olup en az iki, en fazla dokuz kelimedenden oluşmaktadır. Edebî olduğu kadar dînî-tedrisî yönü güçlü bir eserdir. Hadislerin tamamı Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'den (ö. 261/875) alınmıştır. Câmî'nin yetmişli yaşlarda derlediği *Çihl hadis*, her ne kadar edebî açıdan vasat seviyede bulunsa da Ali Şîr Nevâî, Fuzûlî, Rihletî, Nâbî ve Münîf gibi edipler, ondaki hadisleri aynı vezinle tekrar nazmetmişlerdir.⁶⁷ *Çihl Hadis*'in Türk coğrafyasında bu denli yaygınlık kazanmasında Ali Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) Çağatay Türkçesine yaptığı manzûm tercüme büyük bir rol oynamıştır.⁶⁸

Câmî'den sonraki en kıymetli Farsça kırk hadis tercüme ve şerhi, Kâşifi'nin (ö. 910/1505) *er-Risâletü'l-aliyye fi'l-ehâdisi'n-Nebeviyye*'sidir.⁶⁹ Onu, iki farklı *Çihl Hadis*'i bulunan İdris-i Bitlisî (ö. 927/1521) ve Câmî'deki üslûbun hâkim olduğu Firdevsî (ö. 950/1543) takip etmektedir.

63 Buna Kemal Ümmî ve Usûlî'nin erbaînleri misal olarak verilebilir.

64 Karahan, *a.g.e.*, s. 306.

65 Buhârî, "İmân", 8; Müslim, "İmân", 71.

66 Tirmizî, "Zühd", 11; İbn Mâce, "Fiten", 14

67 Karahan, *a.g.e.*, s. 99-106. Aynı konuda özet ve faydalı bir değerlendirme için bkz. Cemal Aksu, "Hanîf'in Manzûm Kırk Hadis Tercümesi Şerhi", *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, İstanbul: 2004, sy. 17, s. 19-22.

68 Karahan, *a.g.e.*, s. 153. Câmî erbaîninin bahsi geçen şairler dışında bir de anonim bir mütercimi vardır. Karahan'ın verdiği bilgiye göre asıl metnin Câmî'ye ait olduğundan haberi olmayan mütercim, kıtalara sâdik kalarak oldukça başarılı bir tercüme yapmıştır. Hatta Karahan'a göre bu anonim tercüme Rihletî'nin tercümesinden daha başarılıdır. Ayrıca eser vezin olarak Câmî ile aynı olup sadece kırk hadis derlemelerine değil Latîfî'nin yüz hadisi bir araya getirdiği *Sübhatü'l-uşşâk*'ı gibi eserlere de tesir etmiştir. Bkz. Abdülkadir Karahan, *Cami'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercüme*, s. 26-28.

69 Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 305. Türk İslâm bilginleri ve edipleri tarafından tanınmasından dolayı bu risâle iki Osmanlı âlimi tarafından Osmanlıcaya çevrilmiş olup nesir-nazım karışık çihl hadislerin en güzel örneğidir. Karahan'ın isimlerini vermediği iki âlim Abdurrahman Hibri ve Taşköprüzâde Kemâleddin Mehmed Efendi'dir. Bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifi", *DİA*, İstanbul: TDV, 1999, c. 19, s. 16.

D. Dönemsel Etkenler

Kırk hadis literatürünün gelişiminde bazı dönemsel etkenler de göze çarpmaktadır. Örneğin tasavvufî akımların güçlü olduğu devirlerde evrâd-ü ezkârın fazileti, devlet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda sultana itaatın önemi, savaşların arttığı dönemlerde yetimi barındırmanın fazileti, sosyal çözülmenin yaygınlaştığı dönemlerde ise ahlâkla ve bid'atlerin reddiyle ilgili erbaînler hazırlanmıştır. Bunların dışında kadılar başta olmak üzere devlet ricâlinin veya bir yöre halkının yoğun ilgi göstermesi gibi daha özel dönemsel etkenler de söz konusu olabilmektedir. Buna, III. Ahmed ve III. Mehmed'in kırk hadislere verdiği önem ile Üsküp başta olmak üzere Balkan asıllı İslâm âlimi ve şairlerin kırk hadislere duyduğu yakın ilgi misâl olarak verilebilir.

Özellikle yoğun geçen savaş dönemlerinde cihâd, gazâ ve şehâdetin fazileti hakkında kaleme alınan erbaînlere Ali b. Hacı Mustafa tarafından derlenen *A'mâl-i fezâil-i cihâd* adlı manzûm kırk hadis misal verilebilir. Hemen bütün hadisleri gazâ ve cihâd iştiyakı uyandıracak biçimde seçilen eserin İkinci Bâbında kırk ayrı şehit ve gazi menkıbesi vardır.⁷⁰

Muhammed b. Ali b. Yâsir el-Ceyyânî'nin (ö. 563/1168), ismi Muhammed olan râvîlerden oluşturduğu *el-Erbeûn el-Muhammediyye*'si, Müstakîmzâde'nin (ö. 1202/1788) birden kırka kadar sayıların geçtiği rivâyetler ile noktalı harf bulunmayan hadisleri derlediği iki erbaîni ve kırk beldeden kırk hadis seçme yöntemiyle hazırlanan⁷¹ erbaînler herhangi bir dönemsel etkene bağlı kalınsızın hazırlanan kırk hadislere misâl olarak verilebilir.

III. Osmanlı Coğrafyasında Kırk Hadis Literatürü

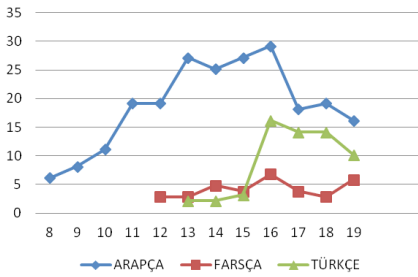
Osmanlı'da kırk hadis türünde en çok eser verenler sırasıyla şairler, âlimler ve mutasavvıflardır. Bu eserler içinde belirli bir konuya hasredilenler olsa da çoğunluğu, muhtelif konuları içeren kırk hadisler oluşturmaktadır. Kırk hadis tercümelerini edebî bir tür haline getiren ve onlara dînî-didaktik edebiyatta önemli bir yer kazandıranlar Türk ve İranlı şairlerdir. Osmanlı müellifleri ve özellikle ulemâ sınıfı, kırk hadislerinde Arapçayı tercih etmişlerdir. Bu konuya dikkat çeken Karahan'a göre, her ne kadar bahsi geçen Arapça erbaînler edebî

70 Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 187-192. İkinci Bâbta yer alan kırk menkıbeden otuz dokuzuncusunda Seyyid Battâl adında bir mücâhitten bahsedilir. Harp esnasında Seyyid Battâl'ın bir arkadaşı şehit olur. Ertesi gün şehâdet mevkiinde tam da Battal hançerleneceği sırada arkadaşı dirilir, düşmanı öldürdükten sonra tekrar şehit olur. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 191.

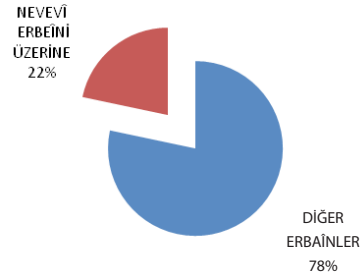
71 Bunlar arasında İbn Asâkir (ö. 517/1167), Ebû Tahir Ahmed es-Silefi, Şerefuddîn Vâni (ö. 749/1348) ve Şemseddin el-Horasânî'nin (ö. 875/1470) erbaînleri sayılabilir. Bu ve benzeri literatürün tafsilatı için bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 34-35.

bakımdan Türkçe erbaînlerin seviyesine ulaşmasa da⁷² oldukça başarılıdır. Ona göre bu başarının altında yatan neden, Türklerin dil öğrenme kabiliyetidir.⁷³

Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) kırk hadislerin sayısını 85, Rûdânî (ö. 1094/1683) 124 olarak vermektedir. Onlardan yaklaşık iki buçuk asır sonra gelen Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) ise bu sayıyı 110 civarı olarak vermektedir.⁷⁴ Karahan, herhangi bir kıstasın gözetilmediği ve genelleme yapıldığı anlaşılan bu rakamları, çoğunluğu divan edebiyatı şairleri tarafından hazırlanan 80 adet Farsça ve Türkçe eseri de dâhil etmek suretiyle 250 civarında tespit etmektedir.⁷⁵ Araştırmasını Osmanlı dönemiyle sınırlandıran Selahattin Yıldırım'ın verdiği bilgiye göre bu dönemdeki erbaîn sayısı 207'dir.⁷⁶ Karahan ile Yıldırım arasındaki yaklaşık 50 adetlik farkın nedeni, Karahan'ın, araştırmasını herhangi bir dönemle sınırlamaması olmalıdır.

Kırk hadis müellifleri (m. 8 - 19. y.y.)
(Zamanı belirsiz olanlar eşit olarak dağıtılmıştır.)

Osmanlı döneminde hazırlanan
Nevevî şerhlerinin aynı dönemdeki diğer
kırk hadislere oranı

A. Kuruluş Dönemi ve Tasavvufî Kırk Hadisler (1299-1453)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki kırk hadis derleme ve şerhlerinde genel itibariyle tasavvuf düşüncesi hâkimdir. Hacı Bektâş-ı Velî, Sadreddin Konevî, Hamîdüddîn el-Aksarâyî (Somuncu Baba), İbnü'l-Cezerî ve Ali Şîr Nevâî bu dönemde veya hemen öncesinde kırk hadis derleme ve şerhleri bulunan isimlerdir.

72 Karahan, *a.g.e.*, s. 291-301, 306. Karahan, bir başka çalışmasında Osmanlı âlim ve ediplerinin hazırladığı Arapça, Farsça, Türkçe erbaîn sayısını 400 civarı olarak vermektedir. Bkz. Abdulkadir Karahan, *İman, İbadet, Ahlak ve Fazilet Konularında Kırk Armağan: Metin, Tercüme ve Yorumlarıyla Birlikte Kırk Hadîs*, İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık, 1981, s. 3.

73 Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 133-134.

74 Yıldırım, a.g.m., s. 39-40.

75 Karahan, *a.g.e.*, s. XX. Karahan 1954 yılı itibarıyla bu sayıyı vermekte ve mecmua-i resâil kısımları henüz açılmadığı için bu sayının artabileceğini söylemektedir. Onun tahminine göre bunların da 9/10'u henüz neşredilmemiş olup Türkçe ve Farsça erbaînlerin önemli bir bölümü tek nüshadır. Bkz. Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. XVII.

76 Selahattin Yıldırım, a.g.m., s. 141-142, 144. Yıldırım Arapça 20, Osmanlıca 39 olmak üzere toplamda 59 eseri incelemekte ve Osmanlı döneminde Türkçe kırk hadis hazırlayan müellif sayısını 74, eser sayısını ise 80 olarak vermektedir. Rıhleî, Feyzî Kefevî ve Abdülkerim Celvetî ikişer, Müstakimzâde ise üç eser vermiştir. bkz. Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadîs Çalışmaları*, İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000, s. 45-190.

Büyük çoğunluğu Arapça telif edilen 50'nin üzerindeki eser, kırk hadis türünün henüz kuruluş döneminde gördüğü ilgiyi ortaya koymaktadır. Bu ilginin diğer bir yansıması, Ahmediye Medresesi'nin yanında yer alan dârülhadîsin 714/1314 tarihli kitabesindeki kırk hadis rivâyeti olmalıdır.⁷⁷

Karahan ilk Türkçe kırk hadis çalışmasının 759/1353'de Mahmud b. Ali tarafından derlenen *Nehcü'l-ferâdis* olduğunu tahmin etse de⁷⁸ ondan yaklaşık bir asır önce yaşayan Hacı Bektâş-ı Velî'ye (ö. 669/1271 [?]) ait bir erbaîn şerhine ulaşılmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı'nın 1936 tarihli *Yunus Emre* başlıklı çalışmasında Hacı Bektâş'ın bu eserinden bahsettiğini kaydeden Nurgül Özcan, bahsi geçen erbaîne 2008 yılında yine Hacı Bektâş'a ait bir başka kayıp eser olan *Fatiha Tefsiri* ile birlikte British Museum Kütüphanesi'nde ulaşılmıştır.⁷⁹ Dolayısıyla Karahan'ın Türk Edebiyatında erbaînlerin XIV. asırdan itibaren ortaya çıktığı yönündeki tespitini⁸⁰ XIII. asır olarak güncellemek isabetli olacaktır.

Bu dönemdeki bir diğer tasavvufî erbaîn, Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) *Şerhu erbaîne hadisen* adlı eseri olup 29 hadis içermektedir. Konevî'nin hadis anlayışını da yansıtan erbaîninde “hakikat-i Muhammediyye” tasavvuru ve Hz. Peygamber'in “cevâmîu'l-kelim” özelliği ön plana çıkmaktadır. Konevî'ye göre Hz. Peygamber ilk yaratılan hakikat olsa da tarihî zuhûr bakımından son var olan peygamberdir. Hakikat-i Muhammediyye, tıpkı bir çekirdeğin bütün unsurlarıyla ağacı içermesi gibi kendisinden sonra gelen bütün peygamberlerin

77 Erzurum'daki bu külliye'nin altıncı kapısındaki kitabede “Hz. Ali'den nakledildiği” yazsa da buradaki rivâyet İbn Ömer'den gelmektedir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 305.

78 Şihâbüddin el-Mercânî, *Müstefâdü'l-ahbâr fî ahvâl-i Kazan ve Bulğâr*, nşr. E. N. Hayrullin, Mustafa Kalkan, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2008, s. 46-47. Eserden ilk bahseden Şihâbüddin el-Mercânî'dir (ö. 1889). Eserin tıpkıbasımı için bkz. Mahmud b. Ali Kerderli, *Nehcü'l-feradis: tıpkıbasım*; haz. Hamza Zülfikar ve Semih Tezcan, Transkripsiyon: Janes Eckmann, Ankara: Türk Dil Kurumu, TDK Tıpkıbasımlar dizisi, No: 35, [t.y.], c. 1 (XIV+444 s.), c. 2 (X+312 s.). Biri İstanbul'da olmak üzere toplam beş yazma nüshası vardır. İçinde 10'ar hadis bulunan dört ayrı bölümden oluşan eserde bazı kıssa ve menkıbelere de yer verilmiştir. Karahan'a göre *Nehcü'l-ferâdis*'in derlendiği XIV. asırdan itibaren Türk edebiyatında beliren kırk hadis tercümelere, XVIII. asra kadar gelişen ve genişleyen bir dîni edebiyat kategorisi olmuş ve şairlerin devamlı meşgalesi haline gelmiştir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 136-137.

79 Hacı Bektaş Velî, *Kırk Hadis (hadis-i erbain)*, haz. Nurgül Özcan, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 5-7. Çalışmada asıl ve transkripsiyonlu metnin yanında hadislerin tahrirlerine de yer verilmiştir.

80 Karahan, *a.g.e.*, s. 134-137. Karahan, konuyla ilgili teferruatlı bir araştırma yapmadığını peşinen söyleyerek *Nehcü'l-ferâdis*'in ilk Türkçe kırk hadis çalışması olma ihtimalini akla yatkın bulmaktadır. Onun bu temkinli davranışına rağmen modern dönemdeki birçok ilmi çalışmada *Nehcü'l-ferâdis*, daha kesin ifadelerle ilk Türkçe kırk hadis olarak kabul edilmektedir. Bunlardan biri için bkz. Âlim Yıldız, “Klasik Edebiyatımızda Manzûm Hadis Tercümelere ve Necip Fazıl'ın 101 Hadis Tercümesi”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 2004, c. 1, s. 221.

ilmini içerir. Konevî'ye göre Hz. Peygamber'in sözlerinin vecizliği onun bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.⁸¹

Kuruluş dönemi kırk hadislerindeki tasavvufî ağırlık Hacı Bektâş-ı Velî ve Konevî ile sınırlı değildir. Onları Somuncu Baba ve Hâmid-i Velî olarak da bilinen Hamîdüddîn el-Aksarâyî (ö. 815/1412) takip etmektedir. Hadislerden çıkarılacak hikmeti yakalamaya çalışırken zâhirî anlam yanında işârî yoruma da önem veren Hamîdüddîn el-Aksarâyî'nin erbaîni, işârî hadis çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir.⁸² Aksarâyî, hadisteki müjdeye nail olmak niyetiyle Arapça telif ettiği *Şerhu hadîs-i erbaîn* adlı eserinde her bir rivâyetten sonra "hisse" başlığı açarak hadisten çıkarılacak derse yer vermiştir.

Hamîdüddîn el-Aksarâyî, tasavvufî hadis şerhçiliğini; "zikreden kimseyi canlıya, zikretmeyi ölüye benzeten hadisi"⁸³ izah ederken; Allah'ın zikrinde yok olan kişinin ilâhî tecellilerle ihyâ olacağını ve Allah sevgisinde yok olmanın Allah'ın zâtının tecellilerine mazhar olacağını söyleyerek sürdürmektedir. O, hisse başlıkları altında halvetin önemi, kul ile Allah arasındaki perdelerin kalkması, ârifler için ölüme hazırlığın fenâ fillâh olması gibi konulara temas etmektedir. Hamîdüddîn el-Aksarâyî'nin işârî yorumuna, "tarîkat sultanına itaatten çıkan kimse"yi "meşrû idarecinin emrinden çıkan kimse"nin⁸⁴ hükmüne dâhil etmesi misâl olarak verilebilir.⁸⁵ Allah'ın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıfı açıklarken "hafâ" ve "ahfâ" makamlarına değinmesi, Hz. Peygamber'in "Kutbu'l-aktâb" olduğu ve sâlih bir kulda Allah'ın nurunun tecelli edeceği gibi ifadeleri, Hamîdüddîn el-Aksarâyî'nin tasavvufî yönünü ortaya koymaktadır. Hâmid-i Velî'nin *Kırk Hadîs Şerhi*, oğlu Yusuf Hakîkî (ö. 874/1469) tarafından

81 Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevî", *DİA*, İstanbul: TDV, 2008, c. 35, s. 425. Ayrıca bkz. Sadreddin Konevî, *Hadîs-i erbaîn: Tasavvuf*, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Rahmet Yayınları, 1970, s. 9. Mısır 1323/1905 tarihli baskının kapağında "tasavvufî manada güzel bir derleme" yazmaktadır.

82 Enbiya Yıldırım, "Hâmid-i Velî'nin Kırk Hadîs Şerhi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır: 2006, c. 8, sy. 2, s. 140-145. Mehmed Tahir, *Şerh-i hadîs-i erbaîn* için "Hâmid-i Velî'nin (ilmî ve tasavvufî) kemâlinin şahididir" demektedir. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri: 1299-1915*, haz. Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, 1972, c. 1, s. 103.

83 Buhârî, "Deavât", 68.

84 Müslim, "İmâret", 52.

85 Enbiya Yıldırım, "Hâmid-i Velî'nin Kırk Hadîs Şerhi", s. 142. Yıldırım'a göre Hâmid-i Velî'nin yorumlarında zaman zaman vahdet-i vücûd izlerini bulmak mümkündür. Buna misal olarak gecenin son kısmındaki ibadetin önemini açıklarken yaptığı yorum böyle bir anlamaya müsaittir. "Zaman ve mekâna ait uzaklık perdeleri dürülür, ezel ebed ile birleşir, kul için de varlık kalmazsa, bu durumda kul ile Allah arasında yakınlık ve uzaklık söz konusu olmaz." Yıldırım'a göre aynı durum sâlih kullara ihsan edilecek nimetlerle ilgili hadisin izâhında da görülmektedir: "O'nu müşâhede edecek, Vâhid ve Kahrâr olan Allah dışında ne gören ne de görülen bir şey müşâhede etmeyeceksin!"

her bir “hisse” “şerhu'l-hisse” başlığıyla izah edilmiş, ancak sened ve kaynaklara temas edilmemiştir.⁸⁶

Bu dönemdeki bir diğer önemli kırk hadis İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429), şefaate nail olmak niyetiyle derlediği *Turfetü'l-âlim min kelâmi Ebi'l-Kâsım*'dır. Arapça hazırlanan eserde Hamîdüddîn el-Aksarâyî'nin erbaînine benzer biçimde “hisse” başlıkları altında hadislerden çıkarılan mânâlara temas edilmektedir.

B. XV-XVI. Yüzyıllar ve Divan Edebiyatına İntikal

Câmî'nin 886/1481'de nazm ettiği *Çihl Hadîs*, kırk hadis literatürünü divan edebiyatının etki sahasına çekmiş ve manzûm erbaînler sahasında büyük bir çığır açmıştır. Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501), *Çihl Hadîs*'in ilk manzûm çevirisini -vezin bakımından Câmî'ye sadık kalarak- henüz o hayattayken yapmış ve Osmanlı'da manzûm kırk hadis geleneğinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Ali Şîr Nevâî'nin, Hz. Peygamber'in bazı öğütlerini Türklere ulaştırmak düşüncesiyle herhangi bir sanat endişesine kapılmadan⁸⁷ Çağataycaya çevirdiği bu manzûm kırk hadis, Osmanlı coğrafyasında büyük bir üne kavuşmuştur.⁸⁸

XV-XVI. Yüzyıllar arasında Tasavvufî erbaînlere de rastlanmaktadır. Örneğin II. Bâyezid döneminde yaşayan ve Çelebi Halife olarak da tanınan Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494), biri kudsî hadislerden olmak üzere iki kırk hadis derlemesi hazırlamıştır.⁸⁹ Yine bu dönemde Cemâl-i Halvetî'nin tekke arkadaşlarından olduğu söylenen şair ve mutasavvıf Kemâl Ümmî'nin (ö. 880/1475) *Kırk Armağan* adlı bir eseri vardır.⁹⁰ Esasen ölüm hakkındaki bir hadisin şerhi olan⁹¹ yaklaşık iki yüz beyitlik bu mesnevîde, ölüme hazırlanan sâliklerin sahip olması gereken özellikler on menzilde dört armağan başlığı altında ele alınmaktadır. Karahan, Demir Hafız Mehmed adındaki musannifin de benzer

86 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 51-52.

87 Karahan, manzûm kırk hadislerin edebî açıdan gösterişsiz oluşunu; lirizme, aşırı hissiliğe ve kuvvetli sanat oyunlarına elverişli bir tür olmamasıyla açıklamaktadır. bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 152.

88 Karahan, *Cami'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercümelere*, s. 10-15.

89 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 81.

90 Kemâl Ümmî, *Kırk Armağan*'ı şeyhi Ubeydullah Hâmid Sultan'ın vefâtında bir mersiye olarak yazmıştır. Tafsilat için bkz. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 146-147.

91 İsmail Ünver, “Kemal Ümmî”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2002, c. 25, s. 229-230. Abdülkadir Karahan *Kırk Armağan*'ı kırk hadis olarak tanıtsa da bu doğru değildir. Nitekim kendisi de net ifadeler kullanmak yerine “Osmanlı şairleri arasında, külliyyât veya divanlarında, Kemâl Ümmî'nin Divan'ındaki *Kırk Armağan*'ı hatırlar birer kırk hadis faslı bulunanlara da tesadüf edilir” demektedir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 162. *Kırk Armağan*'ın bir erbaîn sayılıp sayılmayacağı hakkındaki tafsilat için bkz. Hayati Yavuzer, *Kemal Ümmî Divanı (İnceleme-Metin)*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2008, s. 59-63.

bir çalışması bulunduğunu ancak Ümmî'nin *Kırk Armağan* mesnevisine göre çok alt seviyede olduğunu belirtmektedir.⁹²

Bu dönemde Muhammed b. Ebûbekir'in kırk hadis şerhini nazma çeken ve şerhlerin ardına çeşitli kıssalar ilave etme geleneğini başlatan Hazînî (ö. 930/1524)⁹³ ile II. Bâyezîd'in şehzadelik yıllarında kendisine lalalık yapan Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) iki önemli sima olarak ön plana çıkmaktadır. Kemalpaşazâde'nin kırk hadis başlığını taşıyan dört farklı eseri vardır. Bunlardan ikisinde kırkar⁹⁴, birinde 24 veya 29, diğerinde 29 veya 36 hadis görünmektedir.⁹⁵ Bu farklılıklar yazmalardaki fizikî kayıplardan ileri gelmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen son iki derlemenin de birer kırk hadis olması kuvvetle muhtemeldir. Bunlar dışında yine Kemalpaşazâde'ye ait bir "yüz hadis derlemesi" vardır.

Bu dönemdeki bir başka erbaîn müellifi, Usûlî'dir (ö. 945/1538-39). *Manzûme-i hadîs-i erbaîn* başlığını taşıyan ve gerçekte Usûlî'nin divanının baş tarafından ibaret olan nâtamam haldeki eserin muhtevâsında çoğunluğu iman ve ahlâka dair 80 hadis şerhi yer almaktadır.⁹⁶ Yine aynı dönemde Emîr Muhaddis Mukaddes'in 951/1544'te hazırladığı *Hadîs-i erbaîn-i kudsî* adlı bir çalışma da dikkat çekmektedir.

Asıl adı Abdülkerim el-Hüseynî olan Melâmî Dede "nesir nazım memzûc" türdeki erbaînini her birinde iki hadis bulunan yirmi bâb halinde hazırlamıştır.⁹⁷ Lütî Paşa (ö. 961/1553) ise çoğunluğu Câmî'nin erbaînindeki hadislerden oluşan *Risâletü'l-künûz fi letâîfî'r-rumûz* adlı eserinde, benzerlerinden farklı olarak hadisleri uzunca şerh etmiş, sahâbî râvî dâhil olmak üzere senedi hazfetmiştir. Yeri

92 Karahan, *a.g.e.*, s. 324.

93 Karahan, *a.g.e.*, s. 154. Eserin tafsilatlı ve tenkitli tanıtımı için bkz. *a.g.e.* s. 154-162. Günümüzde Hazînî'nin kırk hadisi eski Anadolu Türkçesi kelime gruplarına ışık tutacak biçimde dilbilimsel açıdan da ele alınmış, eserde yer alan kelime gruplarının incelenmesi için metnin transkripsiyonu yapılarak kelime grupları tek tek not edilmiştir. Bkz. Nilay Girişen, "Hazînî'nin Kırk Hadis Tercümesinde Kelime Grupları", Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi S.B.E., 2011, s. 21. Kelime ve tamlamaların gramer yapılarına göre hazırlanan transkripsiyonlu tam metin için bkz. *a.g.t.*, s. 79-335.

94 Bkz. Kemalpaşazâde Ahmed Şemseddin İbn Kemal, *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*, trc. Aşık Netâî, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316, 56 s.

95 Kemalpaşazâde'nin telif ettiği kırk hadisler hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Kahraman Bulgurcu, "Kemalpaşazâde'nin Hadis İlmindeki Yeri (Kırk Hadisler Örneği)", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Hadis Bilim Dalı, 2004, s. 17-23.

96 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 97-99; Karahan, *a.g.e.*, s. 162-164. Otuzuncu hadisten itibaren hadis metinleri konmamış, öncekilerde olduğu gibi manzûm şerhe devam edilmiştir. Karahan, Usûlî'nin *Divan*'ını misal vererek bazı divanların kütüphane kataloglarına yanlışlıkla *Manzûme-i hadîs-i erbaîn* olarak geçtiğini de tespit etmektedir. Ona göre bu hata, Usûlî'nin *Divan*'ının bulunduğu mecmuanın başında *Manzûme-i hadîs-i erbaîn* yazmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 162. krş. Usûlî, *Usûlî Divanı*, haz. Mustafa İsen, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990, s. 19.

97 Karahan, *a.g.e.*, s. 165-167. Eser, 960/1553 yılında kaleme alınmıştır.

gelmişken belirtilmelidir ki bu dönemdeki erbaînlerin en büyük problemi divan edebiyatına intikalle birlikte hadislerin nazım ve veznine gösterilen ehemmiyetin; isnâdı, sıhhat durumu ve tahrîcine gösterilmemesidir.

Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) *Tercüme-i hadîs-i erbain*'i Câmî erbaîninin Türkçeye en başarılı çevirisi olmakla birlikte müellifin eserleri arasında edebî bakımdan en zayıf olanıdır. Zira Karahan'a göre Fuzûlî hiçbir eserinde kendini bu denli sınırlamamıştır. Mukaddimede telif sebebinin "halka hizmet" olduğunu söyleyen Fuzûlî, Câmî'nin vezin yapısına sadık kalmaktadır.⁹⁸

Bu dönemde dikkat çeken bir başka kırk hadis, Taşköprîzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) Hz. Peygamber'in nüktelerini ve mizâhî yönünü ortaya koyan hadislerden derlediği *Letâifü'n-Nebî*'dir. Kendisi de nüktedan bir kişiliğe sahip olan Taşköprîzâde, senedlerinde sadece sahâbî râvîlerin yer aldığı erbaînini Arapça telif etmiş ve yeri geldikçe hadisleri şerh etmiştir.⁹⁹ Bu dönemde ön plana çıkan erbaînler arasında, şiirdeki ustahlığıyla tanınan Merdümî'nin (ö. 971/1564) *Tuhfetü'l-İslâm* adlı manzûm kırk hadis tercümesi de vardır. Bir dönem Üsküp kadılığı da yapan Merdümî, eserini devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) ithaf etmiştir.¹⁰⁰ 44 âyet ve kırk hadis tercümesinden oluşan *Tuhfetü'l-İslâm*, toplamda 513 beyitten oluşan küçük bir risâledir. Didaktik üslûbun hâkim olduğu eserde dikkat çeken husus, tercümelerin sade bir üslûpla yapılmış olmasıdır. Öte yandan eserin aynı zamanda manzûm kırk âyet derlemesi içermesinden hareketle, bu alandaki ilk eserin, Okçuzâde'nin (ö. 1039/1630) *en-Nazmü'l-mübîn fi'l-âyâti'l-erbain*'i¹⁰¹ değil Merdümî'nin *Tuhfetü'l-İslâm*'ı olduğu düşünülebilir.¹⁰² Eser, kırk hadis naklinin faziletiyle ilgili rivâyetin şu manzûm çevirisiyle başlamaktadır:

Ümmetüm üzere dîni emrinde
Kim ki hıfz itse kırk hadîs eger
Ulemâdan olup kıyâmetde
Fukahâ zümresiyle haşr olalar.¹⁰³

Bu dönemde ön plana çıkan bir başka kırk hadis çalışması, Fevrî'nin (ö. 978/1571) 43 hadis içeren *Kühl-i dîde-i a'yân*'ıdır. Hadislerin metni ile manzûm

98 Karahan, *Cami'nin Erbain'i ve Türkçe Tercümeleri*, s. 16-18. Eserde önce hadisin metni, ardından Farsça manzûm çevirisine yer verilmektedir. Türkçe manzûm tercüme ise eserin hâşiyesinde yer almaktadır.

99 Eser, Sadık Cihan tarafından tahkik edilmiştir. Bkz. Sadık Cihan, "Taşköprîzâde Ahmed Efendi'nin Letâifü'n-Nebî İsimli Kırk Hadisi", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Erzurum: 1980, s. 41-75

100 Abdüsselâm b. Ali el-Merdümî, *Tuhfetü'l-islâm*, haz. Ahmet Sevgi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 1993, s. 21-22.

101 Okçuzâde Mehmed Efendi, *en-Nazmü'l-mübîn fi'l-âyâti'l-erbain ve Ahsenü'l-hadis fi ehâdisi'l-erbain*, nşr. Hâfız Refî', İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1311, 18 s.

102 Abdüsselâm b. Ali el-Merdümî, *a.g.e.*, s. 5-10, 30, 66.

103 Abdüsselâm b. Ali el-Merdümî, *a.g.e.*, s. 51.

çevirilerine yer verilen eser -manzûm kırk hadislerle bütünleşen- “fâilâtün, mefâilün, fe’ilün” vezniyle nazmedilmiştir.¹⁰⁴ Eserdeki hadislerin 20’sinin güvenilir hadis kaynaklarında yer almadığına dikkat çeken Aksoy’a göre, Fevrî, tercümelerin çoğunda rahat ve başarılı olsa da önemli bir kısmında ifade, kâfiye ve vezin zorlukları bulunmaktadır.¹⁰⁵

Bu dönemde manzûm kırk hadislere, birçoğu aynı zamanda devlet adamı olan Üsküplü şairlerin rağbet ettiği görülmektedir. Buna, asıl görevi kadılık olmakla birlikte şairliği ve *Meşâirü’ş-şuarâ* adlı tezkiresiyle şöhret bulan Âşık Çelebi misâl olarak verilebilir (ö. 979/1572). Âşık Çelebi, *Şerhu hadîs-i erbaîn* adlı eserinde Kemalpaşazâde’nin (ö. 940/1534) şerhli kırk hadis mecmuasını tercüme ederek nazma dökmüştür.¹⁰⁶

C. XVI-XVII. Yüzyıllar: Ahlâkî Erbaînler

XVI. asır, Osmanlı edebiyatının olduğu kadar kırk hadis edebiyatının da altın devridir. Bu dönemde, olgunluk seviyesine ulaşan manzûm kırk hadisler yanında “ahlâkî erbaînler” denebilecek türde, halkı bilinçlendirmeye yönelik eserler de verilmiştir. Birgivi’nin (ö. 981/1573), giderek artan bid‘at ve hurâfelerin tesirini kırmak üzere derlediği kırk hadis, bu konuda ilk akla gelen eser olarak zikredilebilir. Medrese tekke gerilimine de şahit olunan bu dönemde belirli bir tarîkatı veya tasavvufî hareketi müdafaa için hazırlanan erbaînlere de rastlanmaktadır. Buna, Ankaralı İsmail Rüsûhî’nin (ö. 1041/1631), Mevlevîliği müdafaa için derlediği kırk hadisinde,¹⁰⁷ âyinlerdeki raks ve semâin bid‘at olmayacağı yönündeki değerlendirmesi misâl olarak verilebilir.

Bu dönemde ön plana çıkan bir başka isim olan Rihletî, biri Câmî’nin *Çihl Hadîs*’inden¹⁰⁸ diğeri meçhul bir müellifin “dervişliğin faziletine dair”

104 Hasan Aksoy, “Fevrî’nin Manzûm Kırk Hadis Tercümesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul: 1995, 1996, 1997, sy. 13, 14, 15, s. 121-123.

105 Hasan Aksoy, a.g.m., s. 123. Aksoy, hadislerin tahririni yapmış, hadis metnini Arapça olarak verdikten sonra birer kıta halindeki manzûm çevirileri Türkçe yazımla aktarmıştır. Detaylı bilgi için bkz. a.g.e., s. 123-130.

106 Selahattin Yıldırım, a.g.e., s. 103. Eseri edebî açıdan zayıf bulan Karahan, *Şekâik Zeyli*’nde Âşık Çelebi’ye ait bir kırk hadis derlemesinden bahsedilse de buna ulaşamadığını söylemektedir. *Şerhu hadîs-i erbaîn* hakkında tafsilat için bkz. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme Ve Şerhleri*, s. 175-178. Ayrıca bk. Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1991, c. 3, s. 550.

107 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., c. 1, s. 119.

108 Rihletî, Câmî’nin *Çihl hadîs*’inden yaptığı manzûm kırk hadis tercümesinde mukaddimeyi bile aynen çevirmiştir. Vezin ve nazım şekli Câmî ve onu takip eden Ali Şir Nevâî ve Fuzûlî ile aynıdır. Eserin tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Bkz. Abdülkadir Karahan, *Cami’nin Erbaîn’i ve Türkçe Tercümeleri*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1952, s. 19-21.

eserinden olmak üzere iki kırk hadis tercümesi yapmıştır. Ancak ikinci eserde çok sayıda mevzû hadis yer almaktadır.¹⁰⁹ Bu dönemde manzûm kırk hadis derleyen bir başka isim ise *Sübhâtü'l-uşşâk* sahibi Latîfi Çelebi'dir (ö. 990/1582). O, şefaate nâil olmak niyetiyle hazırladığı ve *Erbaîn* olarak adlandırdığı eserinde toplamda 97 hadise yer vermektedir. Çalışmanın girişinde de temas edildiği gibi bu durum, bazı İslâm âlimi ve ediplerin belirli sayıda hadis içeren eserlerini erbaîn olarak isimlendirmede bir mahzur görmemelerinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁰

Bu dönemde rastlanan bir başka kırk hadis Zeyniyye tarikatına mensup Abdülmecid b. Nasûh er-Rûmî'nin (ö. 996/1588) *Arafâtü'l-ârifîn li'l-vukûfi fî ibâdeti Rabbi'l-âlemîn fî ehâdis-i Seyyidi'l-mürselîn* adlı Türkçe erbaînidir. Eserde hadislerin sahâbî râvîleri, kaynakları ve varsa farklı rivâyetleri aktarılmış, Arapça kısa izâhların ardından tercümeleri ve şerhlerine yer verilmiştir. Eserdeki hadisler, benzerlerinde olduğu gibi iman, ahlâk ve ibadet konularıyla ilgilidir.¹¹¹

III. Murad'a takdim ettiği *Tenziletü't-tenzîl* isimli tefsiriyle şöhret bulan Mehmed b. Bedreddin Münşî'nin (ö. 1001/1592) Türkçe telif ettiği *ed-Dürri'l-mendûd fi'l-haberî'l-mevrûd* bu dönemde dikkat çeken bir başka erbaîndir. Eser; Hz. Peygamber'in hasâisi ile Ehl-i beyt ve cihâd konularına tahsis edilmiştir. Arap Fars edebiyatına vukûfunun yanında Nakşibendiyye'ye intisâbıyla da bilinen Münşî, Medine'de Harem-i Nebevî şeyhliğini yürütürken vefat etmiş ve Cennetü'l-Bakî'a defnedilmiştir. Yine bu dönemde yaşayan ve aynı başlığı taşıyan iki kırk hadisi bulunan Vâlî-i Kadîm (ö. 1007/1598 [?]), kısa hadisleri

109 Hadis ilminde tecrübesi bulunmayan bazı edipler bilerek veya bilmeyerek bu tip hatalara düşebilmektedirler. Karahan, bunlara Emîr Muhaddis Mukaddes (ö. 951/1544) ve Nev'î'yi misâl vermektedir. Bir başka isim ise erbaînine "Adı Ahmed veya Muhammed olanlara cehennem azabı değmez" uydurma hadisiyle başlayan Abdülmecid b. Nasûh'tur. Konu hakkındaki tafsilat için bkz. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 164, 172, 174, 184.

110 Eserin tanıtımı için bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 178-182. Manzûm 101 hadis geleneğinin cumhuriyet döneminde de sürdürüldüğü görülmektedir. Buna, Necip Fazıl Kısakürek'in (ö. 1984) hazırladığı manzûm "yüz bir hadis" misâl olarak verilebilir. Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Nur Harmanı: Efendimiz, Kurtarıcımız, Müjdecimizden*, İstanbul: Çile Yayınları, 1970, 203 s. Necip Fazıl, üç bölümden oluşan eserinin ilk iki bölümünde 254'er mensur, üçüncü bölümde ise 101 manzûm hadis tercümesine yer vermiştir. Sevgi, sabır, tövbe, halkçılık gibi başlıklardan oluşan toplam 35 başlık altında iki ilâ dört hadisin manzûm tercümesini yapan Necip Fazıl geleneksel manzûm hadis tercümelerinden farklı olarak hece vezni benimsenmiştir. Sona ermiş bir edebiyat türünün yeniden gündeme getirildiği bu önemli çalışma hakkında teferruat ve bazı manzûm kırk hadislerle ilgili özet bilgi için bkz. Âlim Yıldız, "Klasik Edebiyatımızda Manzûm Hadis Tercümeleri ve Necip Fazıl'ın 101 Hadis Tercümesi", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 2004, c. 1, s. 221-238.

111 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 110.

dörtlükler halinde şerh etmeyi benimseyerek sahâbî râvî ile metni verdikten sonra kaynağa ve râvîlerin kısa biyografilerine yer vermiştir.¹¹²

Halvetiyye'ye mensup Nev'î Yahya Efendi'nin (ö. 1007/1599) şefaate nail olmak niyetiyle derlediği *Tercüme-i Ehâdis-i Hazreti'n-Nebiyi'l-Arabî* Türkçe manzûm bir çalışmadır. Her biri on hadis içeren dört bölüm içinde daha çok iman esasları ve ahlâkî faziletlerle ilgili hadisler bulunmaktadır. Sahâbî râvîler dâhil sened hazfedilmiş ve hadislerin sıhhat durumlarına yer verilmemiştir.¹¹³

Gelibolulu Âlî Mustafa Efendi (ö. 1008/1600), eserleri arasında bir de kırk hadis olsun düşüncesiyle derlediği *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn*'i oldukça zor bir yöntemle telif etmiştir. Aynı vezinle nazma dökülmüş kırk hadisi, başlarına yine aynı vezin ve kâfiyeyle gelen manzûm şerhlerini koymak suretiyle hazırlamıştır. Karahan'a göre, bu emeğe rağmen Gelibolulu'nun kırk hadisi edebî bakımdan benzerleriyle boy ölçüşecek düzeyde değildir.¹¹⁴ Müellifin Türkçe derlediği ve Sultan III. Mehmed'e takdim ettiği ikinci bir erbaîn şerhi daha vardır. Yıldırım'a göre, mecmuada peşi sıra geldikleri için Karahan bu iki çalışmayı bir erbaîn olarak algılamıştır.¹¹⁵

Seyyid Kadri Efendi'nin (ö. 1012/1603[?]) Türkçe telif ettiği ve III. Mehmed'e ithâf ettiği *Tuhfe-i Atabe-i Aliyye*, Hüseyin Kâşifi'nin (ö. 910/1504-5) *Risâle-i Aliyye*'sinin tercümesidir. Eserde hadisler, âyetler ve çeşitli kıssalar uzun uzun şerh edilmektedir. Eser, bu görünümüyle vaaz kitabı mahiyetindedir.¹¹⁶ Aynı dönemlerde dikkat çeken bir başka kırk hadis; hilye türünün ilk ve en önemli örneği¹¹⁷ *Hilye-i Hâkânî* ile şöhret bulan Hâkânî Mehmed Bey'in (ö. 1015/1606) Türkçe manzûm erbaîni *Miftâhu'l-fütûhâ'*'tır. Hâkânî Mehmed Bey, Türkçe manzûm erbaînlerin başında gelen bu derlemesinde, birkaç hadis dışında Câmî'nin *Çihl Hadîs*'ine sadık kalmıştır. Peygamber, sahâbe ve evliyâ menkıbelerini de içeren eserde üslûbun güzelliği ve nazımdaki kuvvet dikkat

112 "Vâlî" mahlasını kullanan dört şairden biri olma ihtimali vardır. Selahattin Yıldırım'ın tespitlerine göre Vâlî-i Kadîm'in, Yeni Pazarlı Kadı Ahmed Efendi olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 113-116.

113 Nev'î Yahya Efendi'nin zühd ve takvâya dayalı bir hayat yaşadığı, eline geçen bütün parayı vakfettiği için vefâtında cenaze masraflarını padişahın karşıladığı söylenmektedir. Bkz. Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 118.

114 Özellikle geniş edebî tahliller için bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 183-187.

115 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 119-122.

116 Karahan, kimliği tam olarak bilinmeyen bu zâtn Suûdî Efendizâde Abdülkadir (1004/1595) veya Nakîbüleşraf Abdülkadir (1013/1604) olma ihtimali üzerinde durmakla birlikte ikincisini daha muhtemel görmektedir. Geniş bilgi için bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 205. Benzer kanaat için bkz. Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 123.

117 Mustafa Uzun, "Hâkânî Mehmed Bey", *DA*, İstanbul: TDV, 1997, c. 15, s. 166.

çekmektedir.¹¹⁸ *Miftâhu'l-fütûhât*'ta divan edebiyatının tesirindeki eserlerde görülen tarzda isnâd değerlendirmesi, sıhhat durumu ve hadislerin tahrîcine yer verilmemektedir.

Hâkânî Mehmed Bey'in bahsi geçen erbaîninde tercümeler on beyitten, hikâye ve menkıbe kısımları ise kırk ilâ elli beyitten oluşmaktadır. Hâkânî, hadisleri şerh ederken başından geçen bazı olaylara da yer vermektedir. Örneğin hadis olarak rivâyet edilen "İşlerinizi görürken karşılaştığımız zorlukları sır tutarak aşınız. Zira nimet verilen herkes kıskanılır" sözünü¹¹⁹ şerh ederken bir hac ziyareti esnasında yıllarca yoldaşı olan bir öğrencisi tarafından dünyevî maksatlarla terk edilmesini anlatmaktadır.¹²⁰

Kırım'ın Kefe şehrinde doğduğu tahmin edilen ve Halvetî usûlüne göre seyr-i sülûkünü tamamlayan Feyzî Kefevî'nin (ö. 1025/1614) *Ravzatü'l-ibâd* veya -Karahân'ın okuyuşuyla -*Ravzatü'l-ubbâd* adında bir erbaîni vardır. Eserin Mukaddimesinde Kırım Hanı II. Gazi Giray'a (1588-1607) övgülerde bulunan Kefevî, her hadisin yedi beyitlik tercümesini pend, hikâye ve münâcât başlıkları altında vermektedir. Mesnevî tarzında Türkçe nazmedilen eserin girişinde¹²¹ "Her kim ardında kırk hadis bırakırsa cennette bana dost olur" sözü¹²² hadis olarak nakledilmektedir. Bu durum mânen rivâyetteki ifrâtın kırk hadis literatüründeki hadislerle sınırlı olmadığını, erbaînlerin sebebi teliflerinde zikredilen rivâyetleri de kapsadığını göstermektedir.

Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri de yapan Taşköprüzâde Kemâleddîn Efendi (ö. 1030/1621), *Miskiyyetü'l-hitâm fi ehâdis-i Seyyidi'l-enâm* başlıklı erbaînini, Sultan I. Ahmed'in (1603-1617) Hz. Ali'nin faziletine dair Farsça bir erbaîni Türkçeye çevirmesi talebi üzerine hazırlamıştır. Ancak o, eserdeki rivâyetlerin çoğunluğunun mevzû olduğunu söyleyince I. Ahmed sadece sahîh olanları tercüme etmesini istemiştir. Taşköprüzâde Kemâleddîn Efendi bunun üzerine, *Kütüb-i sitte* ve diğer sahîh kaynakları esas alarak dört halifenin faziletine dair seçme hadisleri mevzû rivâyetlerin yerine koymak suretiyle bir bakıma bahsi geçen eseri yeniden inşa etmiştir. Eser yeni haliyle her bir râşid halife hakkında

118 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 126-127.

119 Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefî, 2. bs., Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1986, c. 1, s. 410, 412. Hz. Ömer'in sözü olarak bkz. Ali Müttaki el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, c. 6, s. 588, Hadis no: 17017. Bahsi geçen sözün orijinali şöyledir: "اشْتَبَيْتُوا عَلَيَّ قَضَاءَ حَوَائِجِكُمْ بِالْكَثْمَانِ لَهَا، فَإِنَّ كُلَّ ذِي نِعْمَةٍ مَخْشُودٌ"

120 Karahan, *a.g.e.*, s. 197-203.

121 Karahan, *a.g.e.*, s. 207-214; Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 127-129.

122 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, thk. İrşâdülhak el-Eserî, Faysalâbâd: İdâretü'l-ulûmi'l-eseriyye, 1401/1981, c. 1, s. 117. Bahsi geçen sözün orijinali şöyledir: "من ترك أربعين حديثا بعد موته فهو رفيقي في الجنة"

on hadis içeren toplam kırk hadisten oluşmakta, hadislerin kaynakları ve râvileri hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmektedir.¹²³

Her ne kadar şair olarak bilinmekteyse de asıl şöhretini mensur eserleriyle kazanan ve hadisle ilgili *el-Makâmu'l-mahmûd fi'l-hadis ve'l-ahbâr* diye bir eserden bahsedilen Okçuzâde Mehmed Şâhî Bey'in (ö. 1039/1630) *Ahsenü'l-hadis*'i,¹²⁴ manzûm kırk hadis tercümesi ve bunların tasavvufî şerhlerinden oluşmaktadır. Eserdeki hadisler çoğunlukla Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Câmiu's-sağîr*'inden alınmış ve tahrîrleri yapılmıştır. Hatta yeri geldikçe Süyûtî'nin (ö. 911/1505) faydalandığı kaynaklara dahi temas edildiği görülmektedir. Seçilen hadislerde konu birliğinin bulunmadığı *Ahsenü'l-hadis*'te dikkat çeken başlıklar arasında “Kur'ân Öğrenme ve Öğretmenin Ehemmiyeti”, “Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in Faziletleri”, “Ziraatın Önemi”, “Ölümü Hatırlama ve Ölüme Hazırlıklı Olma”, “Yönetici ve Yönetilende Bulunması Gereken Vasıflar”, “Zühd”, “Takovâ” ve “Yumuşak Huyluluk” vardır.¹²⁵ Okçuzâde'nin, *Ahsenü'l-hadis* dışında manzûm kırk ayet tercümesinin mensur şerhi olan *en-Nazmü'l-mübîn fi âyâtî'l-erbaîn* adlı bir eseri daha vardır.¹²⁶

Şiirlerini Rüsûhî mahlasıyla yazan Ankaralı İsmail Rüsûhî (ö. 1041/1631), şeaate nail olma niyeti ve Mevlevîliğin müdafaası gayesiyle derlediği *Şerhu hadis-i erbaîn*'inde Mevlevîliğin hakka ve hakikate muvâfık bir tarikat olduğunu, Mevlevî ayinlerindeki raks ve semân bid'at teşkil etmediğini, Hz. Peygamber'in sünnet ve hadisiyle sabit olduğunu anlatmaktadır.¹²⁷ Divan şiirine hâkimiyeti ve müretteb divanıyla meşhur olan Sehmî Mehmed Çelebi (ö. 1055/1645) ise, Türkçe kaleme aldığı *Hadis-i Erbaîn Tercümesi*'ni hadisteki müjdeye nail olmak amacıyla hazırlamıştır. Kısa hadislerin manzûm çevirilerinden ibaret olan eserde isnâd, kaynak

123 Selahattin Yıldırım'ın III. Ahmed ifadesi bir zühûl olmalıdır. Bkz. Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 28. III. Ahmed 1673-1736 yılları arasında yaşamıştır. Ayrıca bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 214-218.

124 Mehmed Şâhî Okçuzâde, *Ahsenü'l-hadis: Âsâr-ı eslâfdan*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1313, 256 s.

125 Âlim Yıldız, “Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Manzûm Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-hadis”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir: 2003, sy. 17, s. 99-102. *Ahsenü'l-hadis*'in, transkripsiyonlu tam metni için bkz. a.g.m., s. 104-124. Yoğun bir emeğin harcandığı görülen bu çalışmada eserin aslındaki yöneme uygun olarak sırasıyla hadisin manzûm tercümesi, Arapça orijinal metni (metnü'l-hadis) ve mensur çevirisi (tamâmu'l-hadis) verilmektedir. Yazar, dipnotlarda hadislerin tahrîcini yaparak Hafız Refî' tarafından yayınlanan nüsha farklılıklarına işaret etmektedir. *Ahsenü'l-hadis*'in edebî açıdan tenkidi için bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 218-222.

126 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 2, s. 293-294; Âlim Yıldız, a.g.m., s. 94-96. Okçuzâde, *Ahsenü'l-hadis*'in girişinde mensubu bulunduğu Celvetî tarikatının kurucusu olan ve kendisinden bir yıl önce vefat eden Aziz Mahmud Hüdâyî'ye (ö. 1038/1628) olan muhabbetini dile getirmektedir. Eserin müellif nüshasının hemen başında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendi el yazısıyla yazdığı bir takriz bulunmaktadır.

127 Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 223-227. Eserine “Bizleri vecd ve hâl ehlerinden kılan Allah'a hamdolsun” sözleriyle başlayan Rüsûhî, *Kuşeyri Risâlesi*, *İhyâ ve Avârifü'l-maârif*e sıkça müracaat etmesiyle dikkat çekmektedir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 133-135.

ve sıhhat değerlendirmelerine yer verilmemektedir. Eser, -manzum kırk hadislerin karakteristik bir özelliği olarak- şairin divanı içinde yer almaktadır.

Bu dönemde ön plana çıkan bir diğer isim Abdurrahman Hıbrî'dir (ö. 1096/1659). Kırk hadis geleneğini sürdürme düşüncesiyle derlediği *Riyâzu'l-ârifîn*, 5'er "vasıl" içeren 8 "asıl" dan oluşmakta olup Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin (ö. 910/1504-5) *er-Risâletü'l-aliyye fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Eserdeki menkbelerin sıhhat derecesi oldukça tartışmalıdır.¹²⁸

Bu dönemde muhtevâ bakımından erbaînlere benzetmekle birlikte çeşitli sayılarla sınırlandırılan eserlere de rastlanmaktadır. Fethî-i Karamânî'nin (ö. 1106/1694) *Tercüme-i hadîs-i hamsîn*'i buna misal olarak verilebilir. Eser, Buhârî ve Müslim'den seçilen 51 hadisin manzûm tercümesi ile Arapça şerhinden oluşmaktadır.¹²⁹

D. XVIII. Yüzyıl: Sultan Erbaînleri ve Ahlâkî Kırk Hadisler

Osmanlı dönemi erbaînlerinin karakteristik özelliklerinden olan tasavvufî mahiyet, XVIII. yüzyıldaki erbaînlerde de kendini göstermektedir. Ancak bu dönemde tehzîb-i ahlâka dair erbaînler ile sultanlara veya çeşitli devlet yöneticilerine ithaf edilenler de sayı bakımından dikkat çekmektedir. Yine bu dönemde göze çarpan bir başka husus III. Ahmed (1703-1730) devri başta olmak üzere XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki kırk hadis tercümelerinin sayıca fazlalığıdır.

Bu dönemdeki erbaînler arasında ilk akla gelen, III. Ahmed'in hocalarından Abdülvâsi' Efendi'nin (ö. 1112/1700 [?]) çeşitli kudsî hadisleri biraraya getirdiği *el-Hadîsü'l-erbaîn mine'l-ehâdisi'l-kudsiyye* adlı çalışmasıdır. Yeri gelmişken belirtmelidir ki çeşitli vesilelerle Sultan III. Ahmed'e ithâf edilen erbaînler de bu dönemde önemli bir yekûn tutmaktadır. Örneğin, birçok medresede uzun yıllar hocalık yapan Enderûn mensubu Abdullah b. Mehmed b. Şabanzâde'nin (ö. 1120/1708) III. Ahmed'in cülûs senesinde ona ithâfen yazdığı tamamı mensur *Ahseni'l-haber min kelâmi Seyyidi'l-beşer*'i hadis ilmi açısından bu dönemdeki yegâne doğru misal olarak zikredilebilir.¹³⁰

Şabanzâde, *Ahseni'l-haber*'i, kırk sahâbîden rivâyet edilen kırk hadisi dört bölüm halinde ele almak suretiyle derlemiştir. Bu bölümler; Aşere-i mübeşşere, on muhâcir, on ensâr ve on hanım sahâbîdir. Eserde öncelikle hadislerin metinleri isnâdsız olarak verilmekte, ardından kaynaklarına temas edilip mânâları üzerinde çeşitli mütâlaalar nakledilmektedir. Daha sonra sahâbî râvî hakkında geniş mâlumât verilmektedir. Hatta râvîlere ayrılan bölüm, metin ve şerhe oranla çok daha fazladır. Bu yönüyle eser, aynı zamanda bir biyografi çalışması görünümündedir.

128 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 135-140. krş. Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 228-230.

129 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 96; Abdülkadir Karahan, *a.g.e.*, s. 233-234. Aynı zamanda müretteb divan sahibi olan Fethî-i Karamânî, Fatih, Bâyezîd, Süleymaniye ve Ayasofya camilerinde vaizlik yapmıştır.

130 Bursalı Mehmed Tahir, eseri Şabanzâde'nin oğlu Abdullah'a izâfe etmektedir. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 2, s. 398.

Temel başvuru kaynakları *Meşâriku'l-envâr* ve *Kütüb-i Sitte* olan eserde hadisler tahlil edilirken Arap dilinin edebî incelikleri de ihmal edilmemiştir. Karahan, Türk İslâm edebiyatı açısından bir değeri olmadığını düşündüğü¹³¹ için eser hakkında kısa bir bilgi vermekle yetinmiştir. Onun bu yaklaşımı, Köstendilî'nin (ö. 1235/1819) *Te'vilâtü hadîs-i erbâin*'ini zayıf hadisler barındırmasına rağmen "son 150 yılın en başarılı kırk hadis derlemesi"¹³² olarak nitelemesi ile bir arada değerlendirildiğinde, erbâinleri hadis ilmi çerçevesinde değil edebî bir tür olarak algıladığı daha da netlik kazanmaktadır.

Bu dönemde dikkat çeken eserler arasında Lâle devrinin reis-i şâirânı sayılan Osmanzâde Tâib Efendi'nin (ö. 1136/1724) *Sihhat âbâd* isimli Türkçe kırk hadis şerhi de yer almaktadır. Eserini III. Ahmed'in yakalandığı bir hastalıktan kurtulması için adak olarak adayın Osmanzâde Tâib; sıhhat, ibadet ve ahlâk ağırlıklı hadisler seçmiştir. Türkçe şerhlerinden sonra hadislerin manzum tercümelerine yer verilen eserde kaynak, râvî bilgisi ve sıhhat durumuna temas edilmemiştir.¹³³

Halvetî şeyhi Niyâzî Mısıri'ye (ö. 1105/1694) intisaplı ve hadis sahasında telifleri bulunan İshak Hocası Ahmed Efendi (ö. 1120/1708)¹³⁴ ilmiye sınıfının bu dönemdeki mühim simalarındandır. Vezir Ahmed Paşa'nın talebi üzerine derlediği¹³⁵ *Tercüme-i hadîs-i erbâin*'i kısa hadislerden oluşan Türkçe mensur bir eserdir. İman ve ahlâka dair hadisler çeşitli kıssalar ilave edilerek anlatılmaktadır. Hadislerin isnâdları hazfedilmiş ve genel itibarıyla kaynaklara temas edilmiştir.¹³⁶ Nâbî'nin (ö. 1124/1712) *Tercüme-i hadîs-i erbâin*'i¹³⁷ ise Câmî'nin *Çihl hadîs*'inden yapılan seçmelerden oluşmaktadır. *Çihl hadîs*'in en başarılı Türkçe tercümelerinden biri olan eser; Ali Şîr Nevâî, Fuzûlî ve Rihletî ile benzer üslupta ve aynı vezinle nazmedilmiştir. Nâbî, böyle bir eseri Câmî'nin *Çihl hadîs*'indeki Farsça şerhlerin anlaşılmasından dolayı telif ettiğini belirtmektedir.¹³⁸

Ahmed b. Muhammed el-Celvetî (ö. 1130/1718 [?]) zikir ve tehlilin fazileti ile salavâta dair birer kırk hadis derlemesi hazırlamıştır. Müellifin ilmî ve irfânî karakterinin derlemelere yansıdığı bu iki eser alfabetiktir ve tamamı "elif" harfi ile başlamaktadır. Benzerlerinden farklı olarak şerhine geçilmeden önce hadislerin

131 Karahan, *a.g.e.*, s. 234-236.

132 Karahan, *a.g.e.*, s. 254-257.

133 Karahan, *a.g.e.*, s. 238-239; Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 156-157.

134 Ahmed Efendi, Bursa'da Tezkireci İshak Efendi'nin oğluna hocalık yapmasından dolayı bu isimle anılmıştır. Şeyhülislam Minkârîzâde, İshak Hocası Ahmed Efendi'nin ilminden etkilenerek İshakpaşa ve Muradiye medreselerinde kendisine hocalık yaptırmıştır.

135 Karahan, *a.g.e.*, s. 239-241; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 357-358.

136 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 144-146.

137 Nâbî, *Tercüme-i Hadîs-i Erbâin*, [y.y., t.y.], 9 s.

138 Karahan, *a.g.e.*, s. 230-232. Karahan'a göre Câmî'nin *Çihl hadîs*'ini tercümedeki muvaffakiyet dikkate alındığında Fuzûlî, Nâbî ve Rihletî şeklinde bir sıralama yapılabilir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 231.

kaynakları ile sıhhat durumlarına işaret edilmiştir.¹³⁹ Yine bu dönemde Hasan b. Nasûh el-Bosnevî'nin (ö. 1133/1720 [?]), biri arkadaşının isteğiyle diğeri bir vezire ithaf etmek üzere hazırladığı iki erbaîni vardır. İlkindeki hadisleri Buhârî'den, ikincisindekileri ise diğere temel hadis kaynaklardan derlemiştir. Bursevî'den tasavvuf icazeti alıp halifelğini yapan ve aslen Üsküplü olan Vahdetî Osman Efendi'nin (ö. 1135/1723) *Şerhu hadîs-i erbaîn*¹⁴⁰ adlı derlemesindeki hadisler de alfabetiktir. Eser kısa hadislerden oluşsa da hacimlidir. Şerhler maddeler halinde verilmiş ve hadislerin kaynaklarına ayrıca temas edilmiştir.

Kaynaklarda Buhârî şerhinden bahsedilen ve hadislerle ilgili çalışmalarıyla tanınan İbrahim Fitrî Efendi'nin (ö. 1135/1723) kırk hadisi *Tuhfetü'n-Nebî* adını taşımaktadır. İbrahim Fitrî Efendi, Arapça derlediği bu eserinde Hz. Peygamber'in evrâdu ezkârını içeren seçme hadisleri biraraya getirmiştir. Râvî ve kaynak bilgisi verilmekle birlikte hadislerin sıhhatine temas edilmeyen eserin hâmişinde bahsi geçen ezkârın ne zaman okunacağına dair Türkçe izâhlara da yer verilmektedir. İbrahim Fitrî Efendi, ikinci kırk hadisi olan ve bazı şifa hadislerini içeren *Şerhu hadîs-i erbaîn*'i ise tedavi maksadıyla gayrimüslim doktorlara giden insanları gördüğü için derlemeye karar vermiştir. Sahâbî râvînin zikredildiği eserde isnâda ve kaynağa yer verilmemiştir. Hadislerin metinleri müellif tarafından Türkçeye çevrilmiş, şerh ve izâha başvurulmamıştır.¹⁴¹

Bu dönemdeki hacimli kırk hadislerden biri de hadis ilimleri ve usûlünde telifleri bulunan İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Şerhu hadîs-i erbaîn*'idir. İsnâdları hafzedilmiş sahîh hadislerden oluşan eserde kaynaklara temas edilmiştir.¹⁴² Eser, transkripsiyonlu metnini hazırlayan ve Türkçeye çevirisini yapan Mustafa Utku tarafından neşredilmiştir.¹⁴³

Bir süre vezirlik de yapan ve şiiirleriyle meşhur olan Köprülüzâde Esad b. Mustafa'ya (ö. 1139/1726) ait *Kitâbü'l-muîn fî şerhi hadîs-i'l-erbaîn*'in dili Arapçadır. Mukaddimedede hadislerin *Meşâriku'l-envâr*'daki sahîh hadislerden derlendiği söylenmektedir. Daha çok ibadetler ve ibadet âdâbıyla ilgili hadislerden oluşan eserde 36 hadis bulunmaktadır. Eserde isnâdlara yer verilmezken şerhler çok kısa tutulmuştur.

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Hikmetî (ö. 1143/1730 [?]) Tercüme-i *hadîs-i erbaîn* başlıklı Türkçe kırk hadis derlemesiyle eserini Sultan Ahmed'e¹⁴⁴ ithâf edenler arasında yer almaktadır. Benzerlerine nazaran

139 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 65-67.

140 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 217.

141 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 152-153.

142 Karahan, *a.g.e.*, s. 243-246.

143 İsmail Hakkı Bursevî, *Kırk hadis şerhi = Şerh-i hadîs-i erbaîn*, haz. Mustafa Utku, Bursa: Uludağ Yayınları, 1999; Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 158-159.

144 Hangi tarihlerde yaşadığı net olarak bilinmeyen Hikmetî, Sultan Ahmed ile hangi padişahı ↔

vasatı aşmayacak bir görüntü sergileyen eserde hadislerin çoğu tıbb-ı nebevî ile ilgilidir.¹⁴⁵ III. Ahmed döneminde hız kazanan kırk hadis türündeki eserlerin musanniflerinden biri de uzun süre kadılık görevinde bulunan Seyyid Hüseyin Vehbî (ö. 1149/1736) olup *Hadis-i erbaîn* adlı çalışması manzûm kırk hadis derlemesi ve tercümesinden ibarettir. Bu dönemdeki bir başka çalışma, Hezârî ve Münîf mahlaslarını kullanan Münîf Mustafa Efendi'nin (ö. 1156/1742) *Tercüme-i hadis-i erbaîn*'idir. Câmî'nin *Çihl hadis*'inin esas alındığı eser, tercüme ve manzûm şerhten oluşmaktadır. *Çihl hadis*'in Türkçeye bilinen son tercümesidir.¹⁴⁶

Mustafa Dâyezâde'nin (ö. 1161/1748) *ez-Zikru'l-celîl fi's-senâi ale'l-Celîl* adlı erbaîni, dua içeren rivâyetlerden müteşekkildir. İsnâdlara yer verilmeyen eserin ilk hadisi esmâ-i hüsnânın faziletine dairdir. Eserinin şerhini de hazırlayan Dâyezâde, uzun bir önsözden sonra hadislerin şerhine başlamış, isnâdları ve sebep-i vürûdlarına ayrıca yer vermiştir. İzmir, Mısır ve Mekke kadılıklarında bulunan Akkirmânî (ö. 1174/1760) ise, Birgivî'nin (ö. 981/1573) yarım bıraktığı kırk hadis şerhini tamamlamıştır. Akkirmânî, Arapça kaleme aldığı bu eserde Birgivî'nin şerh ettiği ilk yedi hadisi olduğu gibi bırakmıştır.¹⁴⁷ Mustafa Cem'i Efendi tarafından *Bürhânü'l-müttakîn* adıyla Türkçe açıklamalı çevirisi yapılan eser oldukça hacimlidir. Her hadis; râvîleri, dil özellikleri, i'râbı, belâgati, beyân ve bedî' yönüyle tahlîli, mânâsı, şerhi, fevâidi, ahkâmı, hakkındaki sual-cevaplar ve münasip fâideler başlıkları altında oldukça tafsilatlı bir biçimde ele alınmıştır. Yedinci hadisin sonunda Birgivî'ye ait kısmın tamamlandığına işaret edilmiştir.¹⁴⁸

Bu dönemde daha çok manzûm veya tasavvufî mahiyette erbaînler telif edilirken Muhammed Himmâtzâde'nin (ö. 1175/1761) erbaîn şerhi ilmî ağırlığıyla dikkat çekmektedir. Hadis sahasındaki ehliyeti ve III. Ahmed ve Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi'ye (ö. 1182/1768) hocalık yapmasıyla tanınan Himmâtzâde, kırk hadis rivâyetinin sened olarak zayıf olduğunu, ancak “نصر الله” hadisine¹⁴⁹ muvâfakat için böyle bir eser hazırladığını söyleyerek Nevevî ile aynı sebep-i telifi benimsemiş olmaktadır. Himmâtzâde, içtimâî hayat açısından önemli gördüğü hadisleri alfabetik olarak bir araya getirdikten

kastettiğini belirtmemektedir. III. Ahmed'in kırk hadislere duyduğu ilgi ve hasta olduğu dönemde bazı âlim ve ediplerin tıbbî nebevîye dair hadisler içeren erbaînler telif ettikleri dikkate alınırsa bu durumda Hikmetî'nin III. Ahmet'i kastettiği düşünülebilir.

145 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 160-162; Karahan, *a.g.e.*, s. 236-237. “Hikmetî” müellifin mahlası olmalıdır.

146 Karahan, *Cami'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercümelere*, s. 23-26; Ayrıca bkz. Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 246-249.

147 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 241-242; Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 30, 79.

148 Birgivî, Muhammed b. Pir Ali, *Bürhânü'l Müttakîn Tercümesi*, çev. Mustafa Cem'i, İstanbul: Hız Yayınları, 1976, 205 s.

149 Ebû Dâvûd, “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7; İbn Mâce, “Sünnet”, 18.

sonra tenbîh ve fâide başlıkları altında şerh etmiş ve hadislerin kaynaklarına ayrıca temas etmiştir.

Bu dönemde kırk hadis derlemelerine gösterdikleri yoğun ilgiyle ön plana çıkan bir diğer topluluk Celvetiyye tarikatına mensup şâir ve mutasavvıflardır. Bunlardan biri olan Nazîrâ İbrahim Efendi (ö. 1188/1774), *Risale-i Ehâdis-i Erbaîn-i Sülâsiyye* başlıklı sıra dışı bir manzûm erbaîne sahiptir. Üçer mısralık bendler halinde tercüme edilen eser, üçer kelimelik hadislerden oluşmaktadır. Necdet Şengün'ün tespitine göre tek nüshası Saraybosna Gazi Hüsrev Begova Biblioteka'da bulunan eser burada yanlışlıkla *'İddetü ehâdis* diye kataloglanmıştır.¹⁵⁰

Bu dönemde Hanîf İbrahim Efendi'nin (ö. 1189/1775) Arapça hazırladığı ve kırk hadis literatüründeki en renkli ve sıra dışı derlemeler arasında sayılabilecek dört erbaînin ayrı bir yeri vardır. Bunlardan ilki, Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) kırk hadis derlemesindeki müşkil lafızları izâh etmek üzere hazırlanan *ed-Dürri's-semîn fi şerhi'l-erbaîn* olup sened ve metinler tahlil edilmiş, yeri geldikçe hadislerin sıhhat durumlarına işaret edilmiştir. Hanîf İbrahim'in ikinci erbaîni, Hz. Peygamber'in harplerde kullandığı silahlarla ilgili bir soruya cevap mahiyetinde kaleme aldığı *Sehmü'l-isâbe fi fedâili'r-remyi ve's-sihâm*, üçüncü erbaîni ise kalem, yazı ve imlânın ehemmiyetini anlatmak gayesiyle hazırladığı *Dürri's-sahâbe fi fedâili'l-hatti ve'l-kitâbe*'dir. Râvîlere ve hadislerin kaynaklarına işaret edilen *Dürri's-sahâbe*'nin hâtimesinde yazı âletleri, Hz. Peygamber'in vahiy kâtipleri ve yazışmaları üzerinde durulmaktadır. Hanîf İbrahim'in dördüncü ve son erbaîni ise iki kelimededen oluşan hadislerin derlendiği *Erbeüne hadîsen bi lafzeteyn*'dir. Diğerlerinde olduğu gibi burada da her hadisin sonunda râvî ve kaynak bilgisine yer verilmektedir.¹⁵¹ Bunların dışında Hanîf İbrahim Efendi'ye izafe edilen bir erbaînden daha bahsedilmektedir.¹⁵² Ancak dört mensur erbaîni bulunan ve bunları belirli ilmî meseleler üzerine binâ eden Hanîf İbrahim Efendi'de görülmeyen bir usûle hazırlanan bu eser, yanlışlıkla ona izâfe edilmiş olmalıdır.¹⁵³

Bu dönemde dikkat çeken bir başka eser, aslen Şamlı olan ve Şeyh Abdülganî'nin (ö. 1143/1730) öğrencisi olarak şöhret bulan Abdülvehhâb

150 Necdet Şengün, "Nazîr İbrâhîm-i Gülşenî ve Farklı Bir Kırk Hadîs Denemesi (Risâle-i Ehâdis-i Erbaîn-i Sülâsiyye)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 11, sy. 1, s. 279-298.

151 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 329; Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 84-89.

152 Uzun bir manzûm mukaddimenin ardından "التائب من الذنب كمن لا ذنب له / Günahından tam olarak dönüp tevbe eden, onu hiç işlememiş gibi kabul edilir" hadisiyle başlayan eser, "النجاة في الصدق / Kurtuluş doğruluktur" hadisiyle sona ermektedir. Bkz. Cemal Aksu, "Hanîf'in Manzûm Kırk Hadis Tercümesi Şerhi", *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, İstanbul: 2004, sy. 17, s. 34. *Manzûm Kırk Hadis Tercümesi Şerhi*'nin tam metni için bkz. *a.g.e.*, s. 27-34.

153 Aksu, *a.g.m.*, s. 21-23. Özeld erbaîn literatürü, genelde Osmanlı müellefâtının temel ➤

b. Mustafa eş-Şâmî'nin (ö. 1189/1775) Arapça derlediği *el-Kevkebü's-sârî bi ehâdis-i Ebî Eyyüb el-Ensârî* olup eserde sırasıyla hadisin kaynağına, konusuna, metnine ve farklı kaynaklarına temas edilmektedir.¹⁵⁴ Dönemin tarikat şeyhlerinden Neccârzâde Rıza Efendi'ye müntesip Nüzhet Ömer Efendi'nin (ö. 1192/1778) tasavvufî ağırlıklı Türkçe *Hadîs-i Erbaîn*'i ise manzûm bir kırk hadis çalışması olup isnâd, sıhhat ve kaynağa yer verilmemiştir. Nüzhet Ömer Efendi'den sonra bu dönemdeki bir başka erbaîn musannifi de Muhammed b. Yusuf el-İspirî veya el-Esîrî'dir (ö. 1194/1780).¹⁵⁵

Mehmed Emin Tokâdî'ye (ö. 1158/1745) intisaplı Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202/1788) kırk hadis derleme tarzıyla Hanîf İbrahim Efendi'yi andırmaktadır. Zira o da sıra dışı ve renkli denebilecek konularda dört farklı erbaîn derlemiştir. Bunlardan ilki "Arapları üç şey için seviniz" hadisi¹⁵⁶ üzerinde çalışırken konuyu müstakil bir erbaîne dönüştürmeyi planladığı ve Türkçe telif ettiği *Âsârul-ehabb li meyli hubbî'l-arab*'tır. İkincisi bazı arkadaşlarının hattın faziletine dair bir eser talep etmesi üzerine Türkçe hazırladığı *Huccetü'l-hattî'l-hasen*, üçüncüsü birden kırka kadar sayıların geçtiği hadisleri topladığı *Âsâr-ı adide*,¹⁵⁷ dördüncüsü ise içinde noktalı harf bulunmayan hadisleri derlediği *Tuhûru's-selâm li-ahrârî'l-İslâm*'dır.¹⁵⁸

E. XIX. Yüzyıl ve Kırk Hadis Literatüründeki Zayıflama

Devlet otoritesi ve sosyo-ekonomik yapının zayıflamasıyla doğru orantılı olarak ilmî ve edebî hayattaki gerileme birkaç istisna dışında kırk hadis literatüründe de görülmektedir. Erbaînlerdeki bu gerileme eser sayısı ile olduğu kadar muhtevayla da ilgilidir. Nakşibendîliğe intisap ederek seyri sülûkünü

problemlerinden biri de aynı veya farklı zaman dilimlerinde yaşadıkları halde aynı mahlasları kullanan müelliflerin eserlerinin karıştırılmasıdır. Örneğin az önce erbaînleri tanıttığımız Hanîf İbrahim Efendi'nin kullandığı Hanîf mahlasını kullanan üç meşhur Osmanlı âlimi daha vardır (Detaylı bilgi için bkz. Cemil Akpınar, "Hanîf İbrâhîm Efendi", *DİA*, İstanbul: TDV, 1997, c. 16, s. 39.) Benzer durum Vahyî, İlâhî ve Vâlî mahlasları için de geçerlidir. Zira bildiği kadıyla Osmanlı döneminde "İlâhî" ve "Vâlî" mahlaslarını kullanan dörder şair bulunmaktadır.

154 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 83-84.

155 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 169. Selahattin Yıldırım'a göre Gazâlî ve Halebî olarak da anılan İspirî'nin doğru yazımı "Esîrî" olmalıdır.

156 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, 2. bs., Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1406/1985, c. 11, s. 185. Hadisin tamamı şöyledir: "لأنني عربي، والقرآن عربي وكلام أحبوا العرب ثلاث: لأنني عربي، والقرآن عربي وكلام" "Arapları üç şey için seviniz. Çünkü ben Arap'ım. Kur'an Arapçadır ve cennetin dili Arapçadır." Ukaylî, hadisin münker ve uydurma olduğu kanaatinindedir. Bkz. Suyûtî, *el-Leâliü'l-masnûa fîl-ehâdisi'l-mevdûa*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996/1417, c. 1, s. 404.

157 Müellif 26, 31 veya 32 sayılarını içeren bir hadis bulamadığını belirtmektedir. Dolayısıyla eserde 37 hadis bulunmaktadır. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki eserde yer alan hadisler umûmiyetle zayıf ve mevzûdur.

158 Karahan, *a.g.e.*, s. 250-252; Müellifin diğer eserleri için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 157-158.

burada tamamlayan İsmail Müfid'in (ö. 1217/1803) şefaate nail olmak niyetiyle hazırladığı *Şerhu hadîs-i erbaîn* adlı eser bu dönemde hazırlanmış olup Nevevî'nin *Erbeûn*'u üzerinedir. Eserde öncelikle hadisin metni ve Farsça bir dörtlük içinde tercümesine yer verilmekte, ardından bir beyitle Arapça ve bir dörtlükle de Türkçe izâhı yapılmaktadır.¹⁵⁹ Eser, Osmanlı kültür ve medeniyetinin asırlar sonra ulaştığı entelektüel seviyeyi göstermesi bakımından önemlidir.

Nakşibendiliğin Rumeli'de yayılmasında mühim rol oynayan¹⁶⁰ Süleymân b. Hasan el-Köstendilî'nin (ö. 1235/1819) tasavvufî ağırlıklı hadislerden oluşan *Te'vilâtü hadîs-i erbaîn*'inin dili Türkçedir ve 34 hadis içermektedir. Zayıf hadisler barındırması, sened ve râvî bilgisine yer verilmemiş olmasına rağmen bu eser hakkında Karahan, "son 150 yılın en başarılı kırk hadis derlemesidir"¹⁶¹ övgüsünde bulunmaktadır. Şüphesiz bu övgü, hadis ilmi açısından değil eserin nazım ve vezin gibi edebî üstünlükleri sebebiyledir. Bu dönemde hadis sahasında eserleri bulunan Abdullah Eyyûbî'nin (ö. 1252/1836) *Tezkiretü'r-rümât* adıyla hazırladığı ok atıcılığını öğrenme ve öğretmenin faziletine dair Türkçe bir kırk hadise de rastlanmaktadır.

Kırk hadis literatüründeki gerilemenin belirginlik kazandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında, fıkıh ve Arap dili sahasındaki eserleri ile bilinen ve Dâvûd-i Karsî'nin (ö. 1169/1756) hadis usûlünü *Mukarribü't-tâlibîn* adıyla şerh eden Babakaleli Abdülaziz Ahmed Efendi'nin (ö. 1281/1864 [?]) *Şerhu hutabî'l-erbaîn* başlıklı iki erbaîni dikkat çekmektedir. Babakaleli, aynı ilim meclislerine katıldığı arkadaşları tarafından Hz. Peygamber'in hadislerine dayanan kırk hutbe derlemesi istenince, İbn Ved'ân'ın (ö. 494/1100) -tamamı mevzû olan-¹⁶² *el-Erbeûne'l-Ved'âniyye*'sini şerh etmiştir. Eserin iki defa şerh edildiği düşünülse de biri diğzerinin genişletilmiş halidir. Her ikisinde de isnâdlar hazfedilmiş ve sadece sahâbî râvîlere yer verilmiştir.¹⁶³

Mustafa Vahyî Efendi'nin (ö. 1295/1878) zikrin faziletleriyle ilgili hadislerden derlediği *Hezzu'z-zâkirîn şerhu hadîs-i erbaîn* adlı eseri Sultan Abdülaziz (1861-1876) devrinde neşredilmiştir. Eserde isnâdlar hazfedilmiş ve hadislerin kaynaklarına yer verilmemiştir. Yine aynı dönemde *Râmûzü'l-ehâdis*, *Levâmiu'l-ukûl*, *Garâibü'l-ehâdis* ve *Letâifü'l-hikem* gibi eserleriyle tanınan Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1311/1893) şefaate nail olmak niyetiyle hazırladığı *el-Hadîsü'l-erbaûn*¹⁶⁴ adlı Arapça

159 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 177. Karahan, Bursalı Tahir Bey'in kendisinden bahsettiği ilgili eser hakkında malumatı bulunmadığını belirtmektedir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 253.

160 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 179.

161 Karahan, *a.g.e.*, s. 254-257.

162 İbn Ved'ân, *el-Erbeûne'l-Ved'âniyyetü'l-mevzûa*, nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Beyrut, 1407/1987, (neşredenin girişi) s. 13-22.

163 Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 91.

164 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, c. 1, s. 102.

kırk hadisi vardır. Gümüşhânevî, 42 hadis içeren eserinde senedleri hazfetme nedenini ezberlemeyi teşvik olarak açıklamaktadır.

Halk sağlığıyla ilgili birçok eser telif eden ordu mensubu ve tabip Hüseyin Remzi Bey'in (ö. 1314/1896) derlediği kırk hadis *Tıbb-ı nebevî* başlığını taşımaktadır. 42 hadis bulunan eserde koruyucu hekimlikle ilgili konu başlıkları altında isnâdı hazfedilmiş birer hadise yer verilmekte, yeri geldikçe hadislerin sıhhat durumu ve kaynaklarına temas edilmektedir.¹⁶⁵

Sünenü'l-akvâli'n-nebeviyye mine'l-ehâdîsi'l-Buhârîyye, Zübdetü'l-Buhârî ve Zevâidü'z-Zebîdî gibi eserleriyle bilinen ve aynı zamanda bir Mevlevî şeyhi olan Ömer Ziyâeddin Dağstânî'nin (ö. 1339/1920) *Hadîs-i erbaîn fî hukûki's-selâtin* adlı eseri, içinde bulunduğu dönemin siyasi durumunu yansıtmaları bakımından önemlidir. Zira eser, bir muhtıra sonrası devrin padişahı Sultan Abdülhamid'e (1876-1909) karşı girişilecek isyanları engellemeyi ve idareciliğin ehemmiyetini konu edinmektedir. 1326/1908 yılında neşredilen eserde hadisnin metni, kaynağı ve sahâbî râvîsi verildikten sonra "Tercüme ve Meâl" başlığı altında şerhi yapılmaktadır. Müellif sayıyı kırka tamamladıktan sonra "Lâhika" başlığı altında istişarenin ehemmiyetine dair çeşitli hadislerle de yer vermektedir.¹⁶⁶

Cumhuriyet döneminin hemen öncesine kadar devam kırk hadis çalışmalarına İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu Selim Efendizâde Mustafa Nâkî'nin (ö. 1925) 60 hadis içeren *Kırk Hadîs Yahud Hâl-i Siyâsi ve İctimâî* başlıklı erbaîni misâl olarak verilebilir. 1909 yılında Selanik'te neşredilen eser İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı okulların kütüphaneleri için hazırlanmıştır. Hadis olarak rivâyet edilen "Benden sonra birtakım padişahlar, halifeler olur ki sözleri reddolunmaz. Ancak cehennem ateşine maymunların yuvarlandıkları gibi yuvarlanırlar" sözüyle başlayıp "Cemaat rahmet, ayrılık azaptır" hadisiyle sona eren eserde kaynak olarak *el-Câmiu's-sağîr*'deki hadis numaraları verilmektedir.¹⁶⁷

F. Telif Zamanı Belli Olmayanlar

Buraya kadar belirli dönemler içinde ele alınan erbaîn müellifleri yanında ne zaman yaşadığı belli olmayan yedi müellif daha vardır. Bunlar arasında Hasan b. Ali, onunla aynı muhtevâda erbaîni bulunan Amîkî,¹⁶⁸ mânevîyât ve

165 Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı nebevî*, İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1309.

166 Ömer Ziyâeddin, *Hukûk-u selâtin (Hadîs-i erbaîn fî hukûki's-selâtin)*, [y.y. : y.y.], 1326/1910, 31 s. Bilgi için bkz. Selahattin Yıldırım, *a.g.e.*, s. 188-189; Karahan, *a.g.e.*, s. 266-268.

167 Selim Efendizâde Mustafa Naki, *Kırk Hadîs Yahud İlm-i Halî Siyâsi ve İctimâî*, Sanayi Mektebi Matbaası, 1327, 79 s. Eser hakkındaki müstakil bir araştırma için bkz. Cemal Ağırman, "Mustafa Takî Efendi, 'Kırk Hadîs' Yahut 'İlm-i Hâl-i Siyâsi ve İctimâî' Adlı Eseri ve Bazı Hadislere Getirdiği Yorumlar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, c. 9, sy. 2 [Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı], s. 61-88. Ayrıca bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 323. Karahan, müellifin adını Mustafa Nakî olarak vermektedir. Meclis zabıtlarındaki bilgileri dikkate alan Ağırman'a göre doğru yazım Mustafa Takî olmalıdır. bkz. Ağırman, *a.g.m.*, s. 63.

168 Karahan, *a.g.e.*, s. 274-276.

hikmetle ilgili hadislerden derlenen *Ahdaku'l-Ahbâr*'ın müellifi Ebu'l-Feth b. Ali sayılabilir.¹⁶⁹ Bunların dışında İllâhî ve Vâlî mahlaslı birer müelliften bahsedilse de bu mahlaslar dört farklı şair tarafından kullanıldığı için eserlerin aidiyetini tespit etmek zor görünmektedir. Ayrıca *Tercüme-i hadîs-i erbaîn bi't-Türkiyye* başlıklı bir kırk hadis ile Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya (ö. 1143/1730) ithâf edilen iki anonim erbaîn daha vardır. Sonuncu eser "Allah bir emîr hakkında iyilik murâd ederse ona sâdık bir vezir verir"¹⁷⁰ hadisiyle başlamaktadır.¹⁷¹

IV. Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kırk Hadis Literatürü (1923-2016)

Cumhuriyet dönemi kırk hadis çalışmalarına geçmeden önce XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında daha çok eski kırk hadislerin tahkik ve neşrinin yapıldığını söylemekte yarar vardır. Örneğin Ali Şîr Nevâî, Okçuzâde, Âşık Çelebi, Bursalı İsmail Hakkı ve Ömer Ziyâeddin'in kırk hadis tercüme ve şerhleri bu dönemde neşredilmiştir. Kırk hadisler, 1950'li yıllardan itibaren edebî mâhiyetini kaybederek halka dînî bilgiyi ulaştırmayı hedefleyen deneme türündeki eserlere dönüşmüştür.

Cumhuriyet dönemi kırk hadislerinin dörtte biri başta Nevevî'nin *el-Erbeûn*'u olmak üzere klasik dönemden çeviri, dörtte biri kartelalar, cep boy eserler ve boyama kitapları dâhil olmak üzere daha çok çocuklara yönelik çalışmalardan oluşmaktadır. Geri kalan dörtte ikilik kısmı oluşturan yaklaşık 130 eser ise özgün derlemelerden oluşmaktadır. Bazen halkın dînî farkındalığını geliştirmek, bazen hadis dersleri için materyal oluşturmak, bazen vaaz kitabı olarak, bazen de çeşitli yarışmalarda ezberlenmesi niyetiyle derlenen kırk hadisler bu dönemde belirgin bir ilerleme kaydetmiştir. Neredeyse popüler yayıncılık adına her türlü alternatifin denendiği kırk hadisler arasında en orijinal bulunanı bir roman içine yedirilen kırk hadis çalışmasıdır.¹⁷² Bu dönemde akademik ve fikrî derinliğe sahip çalışmaların yanında kırk hadisleri daha çok dînî bir ritüel olarak ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin dua kitabı olarak tasarlanmış bir kırk hadis derlemesinin kapağına "Kırk hadis öğrenmenin sevabı pek büyüktür" şeklinde bir not düşülmüştür.¹⁷³ Yine bu dönemde Türkiye'de özellikle son 30 yılda büyük ivme kazanan kırk hadis çalışmalarının dünyaya açıldığı; İngilizce, Almanca ve Rusça başta olmak üzere birçok

169 Karahan, *a.g.e.*, s. 276-278. Karahan, müellifin mutasavvif olma ihtimali üzerinde durmaktadır.

170 Ebû Dâvûd, "Harâc", 4.

171 Karahan, *a.g.e.*, s. 287-288.

172 Hacer Güleş, *Hadis Bahçesinde Açan Kırk Gül*, İstanbul: Muştu Yayınları, 2014, 312 s. Romanın kahramanları kimsesiz bir çocukla onun elinden tutan hayırsever bir insandır. Roman formatındaki bir başka çalışma için bkz. Selçuk Orhan, *40 Hadis*, [y.y.]: Kırmızı Yayınları, 2010, 568 s.

173 Yusuf Tavash, *Sevgili Peygamberimizin Mübârek Dilinden 40 Hadis-i Şerif*, İstanbul: Tavash Yayınları, [y.y.], 350 s.

dile tercüme edildiği görülmektedir¹⁷⁴ (bkz. EK-3: 1837-2015 Yılları Kırk Hadis Edebiyatı Listesi).¹⁷⁵

A. 1923-1990 Yılları Arasındaki Çalışmalar

Cumhuriyet yıllarının kırk hadis çalışmaları bakımından oldukça zengin olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki kırk hadislerin yaklaşık dörte biri 1923-1990 yılları, geri kalan kısmı ise 1990-2016 yılları arasındaki eserlerden oluşmaktadır. Bu başlık altında 1923-1990 yılları arasında neşredilen bazı çalışmalar üzerinde kısaca durulacaktır.

Bu dönemdeki kırk hadis çalışmalarının başında Babanzâde Ahmed Naîm (ö. 1934) tarafından kaleme alınan ve Nevevî'nin *el-Erbeûn*'unun en başarılı ve en yalın çevirisi olarak nitelendirilebilecek kırk hadis tercümesi gelmektedir.¹⁷⁶ Babanzâde, *Kırk Hadis* başlığını taşıyan eserin giriş kısmında Nevevî'nin *el-Erbeûn*'u hakkında tafsilatlı bilgi verdikten sonra herhangi bir müdahalede bulunmadan mukaddime ve metni birebir tercüme etmekte ve eserdeki bazı istilâhlara kısaca temas etmektedir.

1947-1951 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı yapan Ahmet Hamdi Akseki'nin (ö. 1951) seri halinde neşretmeyi planladığı eserlerinin ilki olan *Peygamberimizin Vecizeleri* isimli çalışması 35 hadisten oluşmaktadır.¹⁷⁷ Karahan'a göre, kırk hadisle ilgili rivâyete herhangi bir referansın bulunmayışı ve 35 hadis içermesi gibi nedenlerden dolayı eser kırk hadis literatürüne dâhil edilmemelidir. Ancak müellifle şifâhî görüşmelerindeki ifadeyi nazarı itibara alarak eseri tanıtmaktadır.¹⁷⁸

Kırk hadis tasnifi konusundaki en velûd yazarlardan biri olan Hasan Basri Çantay (ö. 1964), 10'ar adet kırk hadis bulunan üç ciltlik eserine *Kırk Hadis ve Meâlleri* adını vermiştir. Bunların dışında Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından neşredilen *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl* adında bir başka kırk hadisi daha bulunan Çantay bu eserine "Bir askeri kuşandıran gazâ etmiş gibidir"¹⁷⁹ hadisiyle başlamaktadır.¹⁸⁰

174 Bazı örnekler için bkz. Abdülkadir Karahan, *Kırk Hadis (Çeviri)*, çev. Gürsel Aytaç [ve dğr.], Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1979, 98 s.; Mahmut Toptaş, *Kırk Hadis (Türkçe, Arapça, İngilizce)*, çev. İzzeddin İbrahim, Denys Johnson-Davies, İstanbul: Cantaş Yayınları, [y.y.], 180 s.

175 Hicrî 1253-1343 yıllarının da dâhil edildiği ve kronolojik olarak tasnif edilen listeye, imkân ölçüsünde ilk baskılar alınmaya çalışılmıştır. Bir eser farklı yayınevleri tarafından neşredildiği halde aynı sayfa sayısına sahipse bu ikisi bir kitap olarak kabul edildiği için sonraki neşir listeye alınmamıştır.

176 Nevevî, *Kırk Hadis*, trc. Ahmed Naîm, İstanbul: Sebülürreşâd Kütüphanesi, 1341-1343, 63 s. Detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 269-270.

177 Ahmet Hamdi Akseki, *Peygamberimizin Vecizeleri: Kuvvetli İmân, Kuvvetli İrade*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziyâ, 1945, 176 s.

178 Karahan, *a.g.e.*, s. 271-273.

179 Buhârî, "Cihâd", 38; Müslim, "İmâret", 135, 136; İbn Mâce, "Cihâd", 3; Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 7.

180 Eserin kapağında şu ifadeler yer verilmektedir: "Şehit yavrularını, harp mâlûlleri ile felâketzedelerin bedbaht çocuklarını ve ale'l-umûm muhtâcîn-i etfâli himâye eden Cemiyet-i Hayriyenin makâsîd-ı mübeccelesi lisan-ı dînî ile izâh edilmiştir." bkz. Hasan Basri Çantay, *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, Ankara: Yenigün Matbaası, 1341, 59 s. Karahan, Çantay'ı ➤

Bu dönemdeki bir başka erbaîn, Alasonyalı Hacı Cemal Öğüt'ün (ö. 1966) va'zu nasihat usulünde tertiplelediği *Bereket ve Rahmet-i İlahiye Bürhânlarına Dair Kırk Hadis-i Şerîf*'tir.¹⁸¹

Bu dönemde dikkat çeken bir başka kırk hadis Şemseddin Yeşil'in (ö. 1968) *Bilinmeli: Kırk Hadis* başlıklı çalışmasıdır. Tasavvufi neşvenin hâkim olduğu eserde her rivâyetten sonra "Dikkat ediniz!" başlığı altında hadisten çıkarılması gereken derslere yer verilmektedir. Ağırlıklı olarak tasavvufi ve ahlâkî konular ile Hz. Ali'nin faziletleri ve Ehl-i beyt sevgisinin ele alındığı çalışmanın girişinde "Frenkler bir buçuk milyon hadis topladıklarını söylüyorlar. Her Muhammedî'nin hiç olmazsa birkaç hadis bilmesi âlem-i âhirette şefaate mazhar olmasına sebep olur"¹⁸² ifadesi yer almaktadır. Senedsiz ve kaynaklı olarak seçilen hadisler arasında zayıf ve mevzû rivâyetler yer almaktadır.¹⁸³

Türkiye Cumhuriyeti'nin altıncı Diyanet İşleri Başkanı olan Hasan Hüsnü Erdem (ö. 1974), Aliyyü'l-Kâfî'nin (ö. 1014/1605) *el-Ehâdîsü'l-kudsîyye ve'l-kelîmâtü'l-ünsîyye*'sini çeşitli notlarla tercüme etmiş ve eserin sonuna müellifin terceme-i hâlini derc etmiştir.¹⁸⁴ Bu dönemde Türk İslâm edebiyatında kırk hadis konusundaki akademik çalışmalarıyla tanınan Abdülkadir Karahan'ın (ö. 2000) popüler mahiyetteki bazı kırk hadisleri de vardır. Bunlar arasında *Selâmet Mecmuası*'nda dizi halinde yayınlanan *Peygamberimiz'in Dilinden Dersler: Fuzûlî'nin Kırk Hadisinden*¹⁸⁵ başlıklı makaleler, 1981 yılında Hürriyet Gazetesi'nin Ramazan hediyesi olarak dağıttığı kırk hadis çalışması,¹⁸⁶ Kültür Bakanlığı'nın 1977 yılında Türkçe,¹⁸⁷ 1985 yılında Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinde neşrettiği¹⁸⁸ kırk hadisler sayılabilir. Karahan'ın kırk hadis literatürüyle ilgili

ziyaret ederek eseri temin etmesine rağmen 56. sayfasından itibaren kopuk olduğunu sonradan fark ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla da eserde 39 hadis olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 270, 324-325. Eserin tam haline ulaşıldığında toplam sayının 40 olduğu ve kırkıncı hadis olarak "Her kim Allah yolunda bir bağışta bulunursa (amel defterine) yedi yüz defa bağışta bulunmuş gibi yazılır./ من أنفق نفقة في سبيل الله كتب له سبعمائة ضعف" hadisinin yer aldığı tespit edilmiştir.

181 [Mehmet] Cemal Öğüt, *Bereket ve Rahmeti İlahiye Bürhânlarına Dâir Kırk Hadis-i Şerif*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1951, 111 s.

182 Şemseddin Yeşil, *Bilinmeli: Kırk Hadis*, 4. bs., İstanbul: Marifet Basımevi, 1948, s. 36.

183 Yeşil, *a.g.e.*, 63 s. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Semih Ceyhan, "Yeşil, Şemseddin", *DİA*, İstanbul: TDV, 2013, c. 43, s. 491-492.

184 Hasan Hüsnü Erdem, *Kırk Kudsi Hadis*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1987, 48 s. Eser hakkındaki değerlendirme için bkz. Karahan, *a.g.e.*, s. 327-328.

185 *Selâmet Mecmuası*, 1948, sy. 57, 59, 61, 63, 64, 66.

186 Abdülkadir Karahan, *İman, İbadet, Ahlak ve Fazilet Konularında Kırk Armağan: Metin, Tercüme ve Yorumlarıyla Birlikte Kırk Hadis*, İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık, 1981, 90 s. Karahan, hadislerin kaynakları ile sahâbî râvîlerine temas edilen eserde yeri geldikçe divan şairlerinin özellikle de Fuzûlî'nin manzûm çevirilerine yer vermektedir.

187 Abdülkadir Karahan, *Kırk Hadis*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1977, 42 s. [2. bs., 1979, 42 s.; 3. bs., 1989, 104 s.; 4. bs., 1985, 104 s.].

188 Abdülkadir Karahan, *Kırk Hadis: (Alm. Fr. İng.)*, çev. Gürsel Aytaç .. [ve öte.], 1. bs., Ankara: Kültür ➤

zengin kaynakları ve yazma eserleri içeren özel koleksiyonu Şanlıurfa Valiliği Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Kütüphanesi ve Müzesi'nde bulunmaktadır.

B. 1990-2016 Yılları: Modern Dünyanın Ahlâkî Problemleri ve Kırk Hadisler

1990-2016 yılları, giderek sekülerleşen ve mânevî değerlerden uzaklaşan modern dünyanın ahlâkî problemlerine çözümlerin arandığı kırk hadisler ev sahipliği yapmaktadır. Bu başlık altında bahsi geçen problemlere hadisler ışığında çözümler öneren dört kırk hadis çalışması tanıtılacaktır. Bunların ilki, İsmail Lütfi Çakan'ın, 1986-1998 yılları arasında aylık yayınlanan *Altınoluk Dergisi*'ndeki hadis yorumlarının bir araya getirildiği ve her biri kırk hadisten oluşan üç cilt halinde neşredilen *Hadislerle Gerçekler*'dir.¹⁸⁹ *İslâm Öncelikli Hayat* alt başlığını taşıyan eserde güncel ve oldukça sade bir dil kullanılmaktadır. İsmail Lütfi Çakan, sosyal hadis yorumculuğu olarak da adlandırılabilir bir tarzda ülke ve dünya Müslümanlarının gündemindeki konuları ele aldığı bu eserde amacının sosyal problemlere hadislerden çareler üretmek, okuyucuya Kitâb ve sünnet çerçevesinde bir düşünce ve yaşam tercihinde bulunması gereğini anlatmak, Müslüman kimliğinin/kişiliğinin hayata yansımalarının ancak Kitâb ve sünnete bağlılıkla gerçekleşebileceğini hatırlatmak olduğunu kaydetmektedir. Bu üç cilt daha sonra birleştirilerek 12 başlık altında 120 hadis içeren tek cilt halinde neşredilmiştir.¹⁹⁰

Ali Akyüz'ün *Hazreti Peygamber'in Medeniyet Projesi: Saygı Medeniyeti*¹⁹¹ başlıklı çalışması modern çağın temel problemlerinden biri olan "saygı" konusunu kırk hadis çerçevesinde ele almaktadır. "Allah'a, Peygamberlere, İnanca ve Kutsala Saygı" başlıkları altında ele alınan hadislerle başlayan eserde "İlme, Diriye, Ölüye, Cana, Mala, Sırna, Liyâkata, Düşmana, Hizmete, Hizmetçiye, Hüzne, Kedere, Hüsn-ü Kabûle, Zamana, Tabiata, Yaban Hayata ve Hayvanlara Saygı" başlıkları dikkat çekmektedir. Akyüz bu özgün kırk hadis çalışmasında çağdaş dünyanın en ciddi problemleri olarak nitelediği bireyselleşmeye ve yalnızlaşmaya da dikkat çekmektedir. Ona göre modern dönemdeki ahlâkî problemler, tüketimden daha fazla pay almak gibi bir bencillikten ileri gelmektedir. Bireyselleşerek mutlu olmayı hedeflemenin sakıncaları ve değerler erozyonu gibi daha çok modern dünyayı ilgilendiren kompleks konuları ele alan Akyüz'e göre Hz. Peygamber'in öğretisi, "kimseye eliyle ve diliyle zarar vermeyen erdemli insan" yetiştirme düşüncesi üzerine binâ edilmiştir. Eserde, sahîh

ve Turizm Bakanlığı, 1977. 90 s. Eserin diğer baskıları 1979 (98 s.) ve 1985 (104 s.) tarihlidir.

189 İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler: İslâm Öncelikli Bir Hayat İçin*, İstanbul: Erkam Yayınları, 1990, 1. c., 270 s.; 1993, 2. c., 262 s.; 1996, 3. c., 270 s.

190 İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler: İslâm Öncelikli Bir Hayat İçin*, 4. bs., İstanbul: İFAV, 2012, 631 s.

191 Ali Akyüz, *Hazreti Peygamber'in Medeniyet Projesi: Saygı Medeniyeti*, 4. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, 237 s.

hadisler ayetler ışığında ele alınmakta ve hadislerden çıkarılan dersler maddeler halinde sıralanmaktadır.¹⁹²

Yavuz Köktaş'ın modern dünyanın hastalıklarına dikkat çektiği ve bunlara hadis yorumlarından çözümler sunduğu *Hayata Dair 40 Hadis 40 Yorum*¹⁹³ başlıklı çalışma "Hz. Peygamber ve Çevre Hakkı",¹⁹⁴ "İslâm ve Hevâ-Arzularımız",¹⁹⁵ "Emanet Hassasiyetinin Yitirilmesi",¹⁹⁶ "Mümin İnsan ve Pozitif Enerji",¹⁹⁷ "Cemaat, Ama Neden Nasıl?", "Terk Edilen Bir Sünnet: Saf Disiplini",¹⁹⁸ "İhmal Edilen Bir Sünnet: Proje Üretmek/Sünnet Ortaya Koymak" gibi çok yönlü derinlikli başlıklar içermektedir. Çalışmanın sonunda modern dönemde hadisleri anlama ve yorumlama konuları üzerine iki ek bulunmaktadır.¹⁹⁹

İbrahim Hatiboğlu, Mehmed Ârif Bey'in (ö. 1897) *Bin Bir Hadis*'inden derlediği kırk hadisi *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut: Bin Bir Hadis-i Şerif Şerhi'nden Seçme Kırk Hadis*²⁰⁰ başlığı altında tahlil etmektedir. Hatiboğlu'na göre hadisleri anlamada toplumsal boyut ya da içtimâî hadis şerhçiliği deyimi, din ve toplum arasındaki tabii alakayı hadis merkezli bir anlayışla açıklamayı ifade etmektedir. Hatiboğlu, ictimâî ahlâk üzerinde durarak toplumdaki bazı boşluklara dikkat çekmekte, bunlara Kitap ve sünnetten çözümler önermektedir.²⁰¹ Günümüz toplumunun günlük koşuşturmaların tesiriyle dinden uzaklaştığına ve belirli günler dışında, dini referans olarak kullanmaktan kaçındığına dikkat çeken²⁰² Hatiboğlu'nun bu tespitleri derlemede esas aldığı *Bin Bir Hadis* ile benzerlik taşımaktadır. Zira *Bin Bir Hadis*, mahiyet itibarıyla hadis şerhi olmakla birlikte, toplumsal çöküş ve İslâm toplumunun geri kalmışlığının arkasında yatan sebepleri doğrudan ele almaktadır. Hatiboğlu, son

192 Akyüz, *a.g.e.*, s. 7-22.

193 Yavuz Köktaş, *Hayata Dair 40 Hadis 40 Yorum*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, 317 s.

194 Köktaş, *a.g.e.*, s. 12-15.

195 Köktaş, *a.g.e.*, s. 15-18.

196 Köktaş, *a.g.e.*, s. 66-69.

197 Köktaş, *a.g.e.*, s. 12-15.

198 Köktaş, *a.g.e.*, s. 114-119.

199 Köktaş, *a.g.e.*, s. 239-267; 267-315.

200 İbrahim Hatiboğlu, *Hadisleri Anlamada Toplumsal Boyut: Bin Bir Hadis-i Şerif Şerhi'nden Seçme Kırk Hadis*, İstanbul: Darulhadis, 2000, 317 s.

201 Hatiboğlu, *a.g.e.*, s. 16-18. Hatiboğlu, hazırladığı kırk hadis seçkisinin aynı zamanda kendisini topluma yön verme konumunda gören ilim ve toplum önderlerine "küçük bir hatırlatma" mahiyetinde olduğunu belirtmektedir.

202 Hatiboğlu, *a.g.e.*, s. 17. Hatiboğlu, hazırladığı derlemede isnâdları hafifletse de hadislerin kaynaklarına ve sıhhat durumlarına işaret etmiştir. Eserin sonunda detaylı indeksler bulunmaktadır.

olarak ahlâkî çöküşe çözüm olarak sahîh sünnete ve Hz. Peygamber'in önderliğine başvurmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır.²⁰³

C. Ders Malzemesi, Hazır Hutbe, Deneme ve İrşâd Tebliğ Kitapları Olarak Kırk Hadisler

Cumhuriyet döneminde, çok geniş yelpazede kaleme alınan ve “kırk hadis” olma vasfının ikinci planda kaldığı çalışmalar yanında oldukça başarılı ilmî eserlere de rastlanmaktadır. Bunlardan biri, Ahmet Lütfi Kazancı'nın *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis* adlı çalışmasıdır.²⁰⁴ *el-Erbeûne'n-Neveviyye*'nin günümüzdeki en derli toplu çevirisi olan eser, benzerlerine göre oldukça hacimlidir ve teferruatlı tahrîfler içermektedir. Kazancı, her hadisin Arapça metninden sonra tercümesini, izâhını, önemini ve varsa müşkilini tafsilatlı bir şekilde ele almıştır. Bu dönemdeki bir başka *el-Erbeûne'n-Neveviyye* çevirisi Halil Günenç'e aittir. Günenç, *İslâmın Yolu: 40 Hadis ve Açıklaması* başlıklı çalışmasında hadisleri tercümeleri ile birlikte verdikten sonra maddeler halinde izâhını yapmaktadır. Eser bu yönüyle ideal bir vaaz ve irşâd kitabı mahiyeti taşımaktadır.²⁰⁵

Hayreddin Karaman ve M. Yaşar Kandemir'in birlikte hazırladıkları *Hadis Metinleri (Beş Demet Kırk Hadis)* başlıklı çalışma²⁰⁶ İstanbul İmam Hatip Okulu'nda verilen “Hadis Metinleri” dersinin kitap ihtiyacını karşılamak üzere hazırlanmıştır. Çalışmada muhtemelen hadisleri ezberlemeyi teşvik düşüncesiyle, her biri “demet” olarak adlandırılan beş *Kırk Hadis* bulunmaktadır. Ancak her “demet”in kendi içinde numaralandırılması yerine kitabın başından sonuna kadar, yani 1'den 200'e kadar numaralandırma yoluna gidilmiştir. Önsözde hadisin önemi ve seçilen hadislerin özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bir, iki ve üçüncü demetlerle sınırlı olan ilk baskıdaki hadisler M. Fuâd Abdülbâkî'nin (ö. 1968) *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân*'ından; ikinci baskıda ilave edilen dört ve beşinci demetler ise Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Edebü'l-müfred*'inden seçilmiştir. İlk üç demetteki hadis metinleri, serbest düşünmeyi kayıt altına alır ve tadrîs maksadına aykırı olur düşüncesiyle Türkçeye çevrilmemiştir. İkinci baskıda ilave edilen dört ve beşinci demetlerdeki hadisler ise öğrencilerin tercüme becerisini geliştirmek maksadıyla çevirisiyle birlikte verilmiştir. Ayrıca hadis usûlüyle ilgili teorik bilgilerin uygulanması düşüncesiyle isnâdlar ve

203 Hatiboğlu, *a.g.e.*, s. 21. Aynı başlık altında ele alınabilecek diğer eserler şunlardır: Mehmet Görmez, *Kalbin Erbaîni*, Ankara: Otto, 2014; İ. Hakkı Ünal, *40 Hadis 40 Yorum*, 2. bs., Ankara: DİB Yayınları, 2012.

204 Ahmet Lütfi Kazancı, *Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, 454 s.

205 Halil Günenç, *İslâm'ın Yolu: (Kırk Hadis ve Açıklaması)*, [y.y., t.y.], 92 s.

206 Hayreddin Karaman ve M. Yaşar Kandemir, *Hadis Metinleri (Beş Demet Kırk Hadis)*, İstanbul: Kalem Yayınevi, [t.y.], 135 s.; İstanbul: İrfan Yayınevi, [t.y.], 88 s.

hadislerin tahrîcleri ilave edilmiş,²⁰⁷ öğrencileri ale'l-ebvâb hadis külliyatlarında takip edilen usûle alıştırmak için olsa gerek, *el-Lü'lü'ü ve'l-mercan*'dan alınan hadislerin kitâb ve bâb başlığı bilgilerine yer verilmiştir.²⁰⁸ Son kısmına bir de "Kitâb" fihristi eklenen eser, dört ve beşinci demetlerdeki hadislerin alfabetik indeksiyle sona ermektedir.²⁰⁹ İlk üç demet Hayreddin Karaman, dördüncü ve beşinci demetler ise M. Yaşar Kandemir tarafından hazırlanmıştır.

Ders kitabı olarak tasarlanan bir diğer çalışma, *Celâleyn Tefsîrinden Tebâreke ve Amme Cüzü ile Nevevî Kırk Hadisi* başlığıyla Ali Özek tarafından hazırlanmıştır.²¹⁰ *El-Erbeûne'n-Neveviyye*'nin tarihsiz bir baskısından hazırlanan çalışma oldukça okunaklı ve tertipli bir metne sahiptir.²¹¹ Derlemenin "Tefsir" ve "Hadis" diye iki kısma ayrılması²¹² ders kitabı olmak üzere hazırlanmasından ileri gelmektedir.

Ders malzemesi, hazır hutbe, deneme ve irşâd tebliğ kitabı gibi farklı niyetlerle hazırlanan kırk hadisler bulunduğu temas edilmişti. Ancak bu dönemde öyle bir kırk hadis çalışması vardır ki, bahsi geçen bütün niyetleri içermeye düşünceyle hazırlanmıştır. Kırk hadislerin, bir konuyu işleme yerine önüne gelenin çalاکalem derlediği ya da derlenmişleri çevirdiği, belki de kısmen açıkladığı bir furya olduğunu²¹³ düşünen Ali Nar, *Kırk Hadisle Müslüman Kimliği*²¹⁴ başlıklı bu çalışmasını birçok amacı gerçekleştirmek üzere hazırladığını belirtmektedir:

- a. Halka dîmî bilgi adına pratik bilgiler sunmak,
- b. Lise ve dengi okullarda din dersleri için, özellikle de imam hatip liselerinde meslek dersleri için -ödev ve kompozisyonlarında kullanılmak üzere-kaynak eser sağlamak,
- c. İmam hatipler için hazır hutbe,
- d. Kur'ân Kursu talebeleri için okuma parçaları,
- e. Gençlik için "el kitabı".²¹⁵

Öte yandan bu dönemde -önceki dönemlere nazaran bir hayli azalsa da- sair ve edebiyatçıların kırk hadis edebiyatına duyduğu ilginin devam ettiği göze çarpmaktadır. Ancak bu durumdaki kırk hadislerin; isnâd, sıhhat ve tahrîc bilgileri gibi hadis ilminin doğrularını içerecek biçimde değil, -Osmanlı'daki

207 Hayreddin Karaman ve M. Yaşar Kandemir, *a.g.e.*, s. 3-6.

208 Hayreddin Karaman ve M. Yaşar Kandemir, *a.g.e.*, s. 83.

209 Hayreddin Karaman ve M. Yaşar Kandemir, *a.g.e.*, s. 132-135.

210 Ali Özek, *Celâleyn Tefsîrinden Tebâreke ve Amme Cüzü ile Nevevî Kırk Hadisi*, İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 1967, 126 s.

211 Ali Özek, *a.g.e.*, s. 79-124. Çalışmanın metni, Mısır'daki Abdüsselâm Matbaasında hazırlanmıştır.

212 Özek, *a.g.e.*, s. 2.

213 Ali Nar, *Kırk Hadisle Müslüman Kimliği*, 3. bs., İstanbul: Kayhan Yayınevi, 1993, s. 4.

214 Ali Nar, *a.g.e.*, 151 s.

215 Ali Nar, *a.g.e.*, s. 3.

edebî erbaînlere benzer biçimde- hissiyât ağırlıklı muhtevâlarla hazırlandığı görülmektedir. Buna uygun misal teşkil edeceği düşünülen bir örnekte, hadisin sadece isnâdı değil metni de hazfedilmiştir. Yazar, bu formatla hazırladığı “hadis denemeleri”ni çeşitli sanal ve basılı mevkûtelere aracılığıyla okuyucularıyla paylaşmakta ve “hadisin lafzı”na ulaşmayı okuyucuya bırakmaktadır. Yazar bu konuda olumlu dönüşler aldığını belirtmektedir.²¹⁶

D. Akademik Araştırmalar

Günümüzde kırk hadis edebiyatıyla ilgili çalışmalarıyla ön plana çıkan iki araştırmacı dikkat çekmektedir. Bunların ilki olan Abdülkadir Karahan (ö. 2000), *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhler*²¹⁷ başlıklı çalışmasında konuyu edebî açıdan ele almaktadır. Eser, Fas Karaviyyîn Üniversitesi’nden Hasan Azûzî tarafından *Nazra âmme alâ kütübî'l-erbaîne hadîsen fi'l-edebî'l-İslâmî*²¹⁸ başlığı altında özetlenerek tercüme edilmiştir. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Yüksek İslâm Enstitüsü ve Kâhire Aynü’ş-şems Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapan Karahan, kırk hadislerle ilgili ikinci akademik çalışmasında Câmî’nin *Çihl hadîs*’ini tercüme ederek nazma döken Ali Şîr Nevâî, Fuzûlî, Rihletî, Nâbî, Münif ve bir anonim şâirin eserlerini üslup, vezin ve nazım gücü bakımından mukâyese etmiştir.²¹⁹

Karahan’ın makale düzeyindeki ikinci çalışması “Fuzûlî’nin Tetkik Edilmemiş Bir Eseri: Kırk Hadis Tercümesi”²²⁰, üçüncüsü ise “Hadis-i Erbaîn Nev’inin Doğuşu ve Âmilleri”²²¹ başlığını taşımaktadır.

Kırk hadis edebiyatıyla ilgili çalışmalarıyla tanınan ikinci araştırmacı Selahattin Yıldırım’dır. Osmanlı döneminde yaşayan İslâm âlimi, edip ve mutasavvıfların kırk hadislerini özgün bir üslupla ve İslâmî ilimler sahasına biraz daha yaklaştırarak tahlil eden Yıldırım’ın eseri *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları* başlığını taşımaktadır.²²²

216 İskender Pala, *Nurundandır Bütün Nurlar*, İstanbul: MÜSİAD, 2007, s. 12.

217 Bu çalışmada eserin birinci baskısı esas alınmıştır. Bkz. Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Horoz Yayınevi, 1954, XXVIII+364+22 s. Eserin ikinci baskısı 1991 yılında yapılmıştır. Bkz. Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları; No: 284. İlmî eserler, No: 23), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991, XXVIII+487+22 s.

218 Abdülkadir Karahan, “Nazra âmme alâ kütübî'l-erbaîne hadîsen fi'l-edebî'l-İslâmî”, çev. Hasan Azûzî, *Fas: Fas Karaviyyîn Üniversitesi Şeriat Fakültesi Dergisi*, 1997, sy. 21, s. 151-168.

219 Abdülkadir Karahan, *Câmî’nin Erbaîn’i ve Türkçe Tercümeleri*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1952, 31 s.

220 Abdülkadir Karahan, “Fuzûlî’nin Tetkik Edilmemiş Bir Eseri: Kırk Hadis Tercümesi”, *Selâmet Mecmuası*, sy. 57, 59, 61, 63, 64, 65, İstanbul 1948.

221 Abdülkadir Karahan, “Hadis-i Erbaîn Nev’inin Doğuşu ve Âmilleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1952, c. 1, sy. 1, s. 76-82.

222 Selahattin Yıldırım, *Osmanlı’da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000, 216 s.

Yıldırım'ın "Osmanlı Muhaddislerinin Eserleri ve Bunlar Arasında Kırk Hadis Çalışmalarının Yeri" başlığını taşıyan bir de tebliği bulunmaktadır.²²³

Karahan ve Yıldırım'ın çalışmaları dışında kırk hadislerle ilgili 20 kadar yüksek lisans tezi tespit edilmiştir (bkz. EK-1: Yüksek Lisans Tezleri).²²⁴ Ancak bu çalışmaların çoğunun bir eser özelinde hazırlandığı ve kırk hadis gerçeğinden bağımsız olarak ele alındığı görülmektedir. Bahsi geçen yüksek lisans tezleri dışında çoğu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde hazırlanmış 12 lisans bitirme tezi de bulunmaktadır (bkz. EK-2: Lisans Bitirme Tezleri).²²⁵

Sonuç, Değerlendirme ve Bazı Teklifler

Muhaddisler kırk hadis öğrenme, ezberleme ve nakletmenin fazilet ve mükâfatlarına dair rivâyetleri zayıf veya mevzû kabul etmektedirler. Hadis tenkit kriterleri açısından ulaşabildiği en yüksek mertebe "zayıf" olan bu rivâyetler, başka hiçbir zayıf veya mevzû hadisin görmediği bir alakaya mazhar olmuş ve çevrelerinde önemli bir literatür geliştirmiştir.

Eserleriyle kırk hadis edebiyatının gelişimine ve yaygınlaşmasına tesir eden iki önemli isim vardır. Bunlar; ilmiye sınıfına tesir eden *el-Erbeûn*'u ile Nevevî ve divan edebiyatında önemli bir yeri bulunan manzûm *Çihl Hadîs*'i ile Câmî'dir. *Çihl Hadîs* tercüme ve şerhlerinde hadis sırası umumiyetle aslına muvâfık değilken *el-Erbeûn* tercüme ve şerhlerinin Arapça, Türkçe ve Farsça versiyonlarında orijinale sadık kaldığı görülmektedir.

Günümüzde kataloglar tarandıkça yeni kırk hadisler keşfedilmektedir. Örneğin Hilâlî²²⁶ ve Sirâcî²²⁷ mahlaslı iki şairin manzûm kırk hadis tercümelerine yakın za-

223 Selahattin Yıldırım, "Osmanlı Muhaddislerinin Eserleri ve Bunlar Arasında Kırk Hadis Çalışmalarının Yeri", *Uluslararası Katılımlı Sempozyum: Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dârü'l-Hadisler* (30 Nisan-1 Mayıs 2011) Çankırı: 2011, s. 139-152.

224 TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı, <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>, Erişim tarihi: 17.02.2015; YÖK Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>, Erişim tarihi: 17.02.2015. Yeri gelmişken katalog kullanımıyla ilgili bir hususa kısaca temas etmek faydalı olacaktır. YÖK Tez Tarama Sayfasında transkripsiyona sadık kalınarak ve ekleriyle birlikte arama yapılması gerektiği için "erbe'in", "erba'in", "erbain", "erba'in", "...l-erba'in'i" veya "kırk hadis", "kırk hadisi" ifadelerini birebir yazmak gerekmektedir. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) veritabanında ise taranacak kelimenin eksiz veya transkripsiyonsuz girilmesi durumunda bile sonuçların tamamına sorunsuz ulaşılabilir.

225 <http://papyrus.ankara.edu.tr/web/catalog/results.php?lst=1>, Erişim tarihi: 21.02.2015.

226 Millî Kütüphane'de tek nüsha halinde tespit edilen eserin metni ve hakkında geniş bilgi için bkz. Kamil Ali Gıyınış, "Hilâlî'nin Manzûm Kırk Hadis Tercümesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2012, sy. 7/1, c. 7, s. 1133-1157.

227 Sivas Ziyabey Kütüphanesi'nde tespit edilen ve şimdiye kadar hiçbir literatür çalışmasında adına rastlanmayan eseri tahkik ederek neşreden Âlim Yıldız, şairin kimliğinin tam olarak belirlenemediğini söylemektedir. Bkz. Âlim Yıldız, "Sirâcî'nin Manzûm Kırk Hadis Tercümesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas: 2011, c. 15, sy. 1, s. 129-

manda ulaşılmıştır. Yüzlerce hatta belki de binlerce erbaîn, yazma eser kütüphanelerinde keşfedilmeyi beklemektedir. Kırk hadisler konusunda hayata geçirilmesi gereken en acil uygulama Osmanlı mirası ve medeniyetinin ulaştığı coğrafyadaki yazma eserlerin ve bazı özel koleksiyonların²²⁸ taranması ve bir döküm çıkarılması olmalıdır. Bunun ardından sultanlara ve devlet ricâline ithâf edilenler ile müellif nüshaları başta olmak üzere kırk hadislerin tahkikli neşirleri gelmektedir. Zira böyle önemli bir faaliyet, bir yandan divan edebiyatı araştırmacılarına önemli bir hazine sunarken diğer yandan ilahiyat sahasındakilere Osmanlı dönemi tercüme ve şerh geleneği hakkında önemli bilgiler verecektir.

Tahkikli neşir çalışmalarının ardından her eserin; sahip olduğu özelliklere göre aralarında hadis, edebiyat ve tarih alanlarındaki uzmanların bulunacağı bir heyet tarafından çok yönlü olarak incelenme ihtiyacı vardır. Zira kırk hadisler sadece hadis veya edebiyatla ilgilenen araştırmacılar için değil özellikle tarihçiler başta olmak üzere diğer sosyal bilimciler için de keşfedilmeyi bekleyen bir hazine olarak karşımızda durmaktadır. Örneğin Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'nin (ö. 1030-1621) kırk hadis tercümesi Sultan Ahmet Camii'nin temelini atılmasından inşasına kadar geçen sürece dair önemli bilgiler yanında müellifin hocası Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'yle (ö. 982/1574) ilgili önemli hatıraları da içermektedir.²²⁹

Öte yandan çocuk edebiyatı ve hadis kartelaları başta olmak üzere kırk hadis çalışmalarında hadis tekniği açısından önemli hatalar yapıldığı görülmektedir.²³⁰ Bir fikir vermesi bakımından; hadis kaynağı olarak *Osmanlı Müellifleri*'nin verilmesi,²³¹ *Kütüb-i Sitte'nin* hicri II. yüzyıla nisbeti,²³² “ha-fi-za” fiilinin “ha-fe-ze” diye okunması ve “ezberlemek” anlamındaki fiilin “toplamak” diye tercüme edilmesi misal olarak

132. Eserin tam metni ve hadislerinin tahriri için bkz. a.g.m., s. 133-150.

228 Raif Yelkenci, (ö. 1974) A. Süheyl Ünver (ö. 1986) ve İbrahim Manav koleksiyonları içerdikleri zengin kırk hadis derlemeleri bakımından dikkat çekmektedir.

229 Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadis: Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, s. 214-215.

230 Hadis kartelalarındaki hatalara dikkat çeken önemli bir çalışma için bkz. Halil İbrahim Kutlay, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kırk Hadis Kartelâsı Üzerine Bazı Mülahazalar”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, sy. 2, c. 6, s. 157-170.

231 Çalışmada, hadis olduğu iddia edilen “Kim bir müminin tarihini yazarsa sanki ona hayat vermiş gibidir” sözünün kaynağı olarak *Osmanlı Müellifleri* isimli eser verilmektedir. Bkz. İskender Pala, *Nurundandır Bütün Nurlar*, İstanbul: MÜŞİAD, 2007, s. 73. Bahsi geçen söz, zayıf, hatta mevzû kaynaklarda dahi yer almamaktadır. Sehâvî'ye ait bir ifade olduğuna dair bilgi için bkz. Şinkitî, *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995, c. 9, s. 472.

232 Cemal Aksu, “Hanîf'in Manzûm Kırk Hadis Tercümesi Şerhi”, *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, İstanbul: 2004, sy. 17, s. 17. Burada yer alan ifade: “Kırk tane hadis seçip birarada toplama çalışmalarının ilk örnekleri, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesai, Tirmizi ve İbn Mace'nin eserlerini yazmalarından hemen sonra, hicri ikinci asırdan itibaren görülmektedir.”

verilebilir.²³³ Benzer hataların telafisi adına Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşir safahâtında danışman mecburiyeti getirilmesi önerilebilir. Bir diğer öneri Mushafları İnceleme ve Kiraat Kurulu'na benzer yapıda, hadis ana başlığı altında telif edilen her türlü eserin tetkikini yapan bir kurul oluşturulmasıdır. Belki böylelikle ülkemizde dînî bilgi adına büyük kafa karışıklıklarına yol açan, hatta bazen mevzu hadisler arasında dahi bulunmayan bilgilerin halka ulaşması önlenebilir.

Hadis araştırmacılarının makale veya tez seviyesinde gerçekleştirebileceği çalışmalara gelince bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1. Nevevî'nin *el-Erbeîn*'i ile Câmî'nin *Çihl Hadîs*'inin muhtevâ ve kaynak bakımından mukayesesi.
2. Kırk hadis edebiyatında yer alan rivâyetlerin *el-Mekâsîdü'l-hasene* ve *Keşfü'l-hafâ*'nın hacmine tesiri.
3. Belirli konular üzerine hazırlanan kırk hadisler ve bunların hadis ilmi açısından değerleri.
4. Belirli dönem veya yıllar içinde hazırlanan erbaînlerin muhtevâ, sened ve kaynak yönünden tahlîli.

Ekler

Ek 1: Yüksek Lisans Tezleri

Ek 2: Lisans Bitirme Tezleri

Ek 3: 1837-2015 Yılları Kırk Hadis Edebiyatı Listesi

²³³ Cemal Aksu, a.g.m., s. 18. Bahsi geçen çalışmadaki şu ifade buna misâl olarak verilebilir: "... 'Men hafez' olarak da bilinen ve kırk hadis toplamayı teşvik eden hadistir."

EK-1: Yüksek Lisans Tezleri

S.N.	Tez adı	Hazırlayan	Yıl	Üniversite	Bilim Dalı	Sayfa
1	Darekutm'nin kırk hadis adlı eseri	Mehmet Askın	1989	Uludağ	Hadis	171
2	el-Hasen b. Süfyan ve 'Kitabu'l-Erba'in' adlı hadis cüzü	Mustafa Ertürk	1989	Marmara	Hadis	53
3	es-Sülemi ve Kitabu'l-Erbain li's-Sufiyye isimli hadis kitabı	Niyazi Beki	1990	Marmara	Hadis	31
4	Hakanî Mehmed Bey, Hadis-i Erba'in (İnceleme-Tenkitli Metin)	Müzahir Kılıç	1993	Atatürk	Eski Türk Edebiyatı	330
5	İsmail Hakkı Bursevi kırk hadis şerhi transkripsiyonu ve hadislerin tahrir ve tenkid kritiği (ilk yirmi hadis)	Hükmet Gültekin	1996	Selçuk	Hadis	244
6	İsmail Hakkı Bursevi'nin kırk hadis şerhi üzerine tahrir ve tenkid çalışması	Ayşe Gültekin	1996	Selçuk	Hadis	194
7	Beyhaki'nin Kitabü'l-erba'in'i (Tahkik, tahrir ve takdim)	İbrahim Fırat	1998	Dokuz Eylül	Hadis	168
8	Şeyh Sadreddin Konevi'nin hadisçiliği ve "Şerhu'l Erba'ine Hadisen" adlı eseri	Ayşe Özkürkçütler	1998	Selçuk	Hadis	109
9	Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Ed-Darekutm'nin kırk hadis cüzü	Recep Yağcı	1999	Karadeniz Teknik	Hadis	155
10	Uşuri'nin Kırk Hadis Şerh'inin tahkik tahrir, terceme ve tenkidi	Hasan Hüseyin Durak	2002	Uludağ	Hadis	126
11	Kemalpaşazâde'nin hadis ilmindeki yeri (Kırk Hadisler örneği)	Kahraman Bulgurcu	2004	Selçuk	Hadis	107
12	Muhammed Himmetzâde'nin Şerh-u Hadis-i Erba'in adlı eseri	Ömer Aktaş	2006	Cumhuriyet	Hadis	135
13	Hazin'nin manzum Şerh-i Erba'in tercümesi	İsmail Avcı	2007	Balıkesir	Türk Dili ve Edebiyatı	565
14	Köstendilli Süleyman Şeyh'nin Mektûbât-ı Erba'in, Terkiât-ı Erba'in ve Tevilât-ı Erba'in isimli eserleri (inceleme ve metin)	Hadicetül Kübra Öksüz	2010	Marmara	Tasavvuf	292
15	Hazin'nin Kırk Hadis tercümesinde kelime grupları	Nilay Girişen	2011	Anadolu	Türk Dili ve Edebiyatı	363
16	Taşköprizade Kemaleddin Mehmed bin Ahmed'in Şerh-i Ehadis-i Erba'in tercümesi (Metin-İnceleme)	Mustafa Sefa Çakır	2013	Ondokuz Mayıs	Eski Türk Edebiyatı	120
17	Samakovlu Ahmed Keşfi Efendi'nin "Cevami'l-Kelim Türu Kırk Hadis" şerhi, tercümesi, tahrir ve tahlili	Hediye Gültekin	2014	Süleyman Demirel	Hadis	171
18	en-Nevevi'nin "Kırk Hadis" Eserinden Hareketle Hz. Peygamberin Sözlerinin İrab ve Belagat Yönünden Tahlili	İsmail Rençber	2014	Sütçü İmam	Arap Dili ve Belagati	148
19	İmâm Nevevi'nin 40 Hadis Adlı Eserinde Değerler Eğitimi	Ayşegül Köstü.	Devam ediyor.	Kilis 7 Aralık	Diin Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi	
20	Akkırmân'nin Hadis Metodu "Şerhu Ehadisi'l-Erba'in" Adlı Eseri Üzerinde	Hasan Alkan	Devam ediyor.	Akdeniz	Hadis	

EK-2: Lisans Bitirme Tezleri

S.N.	(Lisans Bitirme) Tez adı	Hazırlayan	Yıl	Üniversite	Bilim Dalı	Sayfa
1	İslâm'da İktisat-Ticaret ve Kazanca Dair Kırk Hadis	Vahdeddin Akgün	1973	Ankara	Hadis	57
2	Urfalı Nüzhet b. Ömer Efendi Hayatı, Eserleri ve Erba'ini	Ahmet Durmaz	1976	Atatürk	Hadis	60
3	Kırk Hadis Tercümesi	Muammer Bayrak	1978	Ankara	Hadis	38
4	Muhammed b. Ebibekr el-Uşuri'nin Hayatı ve Kırk Hadis Şerhi	Zeki Tan	1988	Atatürk	Hadis	106
5	Fuzul'nin Kırk Hadisi Üzerinde Remiz, Kissa ve Menkabe Araştırması	Mücella Göktürk	1989	Dokuz Eylül	Türk İslâm Edebiyatı	
6	Kırk Hadis Rivayeti Üzerine Bir Araştırma	Harun Şahin	1990	Ankara	Hadis	28
7	Abdullah b. Ali'nin Kırk Hadis'inin Tahkik ve Tercümesi	İsmail Yeşilyurt	1992	Atatürk	Hadis	24
8	Kırk Hadis Yahut İlm-i Hal-i Siyasi ve İctimai Adlı Eserin Sadeleştirilmesi ve Değerlendirilmesi	Erdal Baz	1994	Ankara	Belirtilmemiş	62
9	Muhammed Ali'nin Kırk Hadis Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi	Bilal Avcı	2001	Atatürk	Hadis	40
10	Cemal-i Halveti ve Şerh-i Hadis-i Erba'in	Hacı Mustafa Bıçakçı	2001	Atatürk	Hadis	31
11	Fuzul'nin Kırk Hadisinin Ana Temaları	Hacer Şenel	2003	Ankara	Hadis	65
12	Hasan Basri Çantay'ın Hayatı; Eserleri ve On Kere Kırk Hadis	Bala Elbir	2005	Ankara	Türk İslâm Edebiyatı	36

EK-3: 1837-2015 Yılları Kırk Hadis Edebiyatı Listesi

S.N.	Tam Adı	Türü veya Çeviri Kaynağı	Hazırlayan veya Çeviren	Yayınevi	Sayfa	Yayın yılı
1	Şerh'ül-erba'ne hadisen	Bursevî	İsmail Hakkı Bursevî	İstanbul : Matbaa-i Âmirre	391	1253 h.
2	el-Meâlisü's-sen'iye fi kelamı ala erba'ne'n-nebeviyye	Nevevî	Ahmed b. Hicazi el-Fegni	İstanbul : Matbaa-i Âmirre	251	1285 h.
3	Şerh'ül-hadis'ül-erba'n	Birgivi	Muhammed b. Pir Ali el-Birgivi	İstanbul : Matbaa-i Âmirre	236	1289 h.
4	Burhan'ül-muttakın tercüme-i hadisi-erba'n	Birgivi	Mustafa Cemîl	Şeyh Yahya Efendi Matbaası	348	1290 h.
5	Tuhfetü'l-İslim (Mecma içinde)		Mehmed Emin Nazım	Dersaadet: Cemal Efendi Matbaası	64	1315 h.
6	el-ehadisü'l-kudsiyyetu ve'l-kelmat'ül-insaniyye (Erbane Hadisen)	Aliyyü'l-Kârî	Ali b. Sultan Muhammed el-Kari	İstanbul: Arif Efendi Matbaası	15	1316 h.
7	Hadis-i erba'n tercümesi (Kema'şapazade'den)		Aşık Netai	İstanbul: Cemal Efendi Matbaası	56	1316 h.
8	Şerhu erba'n hadisi fi cevami'l-ke'lam	Aliyyü'l-Kârî	Ali b. Sultan Muhammed el-Kari	İstanbul: Arif Efendi Matbaası	128	1317 h.
9	Şerh'ül-ehadis'ül-Erba'n (Teftâzân'ın Nevevî şerhi hâmişinde)	Birgivi	Muhammed b. Pir Ali el-Birgivi	Dersaadet : İkdâm Matbaası	320	1323 h.
10	Kırk hadis yahut İlmihal-i siyasi ve icimai		Mustafa Nakî Selim Efendizâde	[y . y .] : [y . y .]	79	1327 h.
11	Kırk Hadis		Hafiz Muhammed Demir	İstanbul: Matbaa-i Osmaniye	4	1340 h.
12	Kırk Hadis	Nevevî	Ahmed Naim	İstanbul : Matbaa-i Âmirre	63	1341 h.
13	Erbe'ne hadisi (İbn Teymiyye'den tercüme)	İbn Teymiyye	Emmâdîn Muhammed b. l. el-Vani	Kahire : el-Matbaat'is-Selefiyye	50	1341 h.
14	Kırk Hadis		İmam Hâcûdî'n Nûri	İstanbul : Matbaa-i Âmirre	63	1341-43
15	el-Hubatu'l-Beyyinat		Kemâleddin el-İraki	Mısır: Matbaatu's-Saade	95	1343 h.
16	Bilimnelli : kırk hadis		Şemseddin Yeşil	[y . y .] : [y . y .]	63	1948
17	Bereket ve rahmeti ilahiyeye bürhanlarına dair kırk Hadis-i Şerif	Tasavvufî	Alasonyalı Cemal Öğüt		111	1951
18	Kırk hadis tercümesi	Fuzûlî	Kemal Edib Kırkçetoğlu	Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı	33	1951
19	Kırk kudsî hadisi (Aliyyül Kârî'den çeviri)	Aliyyü'l-Kârî	Hasan Hüsnü Erdem	Ankara: Dnyanet İşleri Başkanlığı	47	1952
20	Ramazan-ı Şerif ve Oruca Ait Kırk Hadis		Hacı Mustafa Naci Sarıaçarlar	İstanbul: Türkiye Ticaret Matbaası	23	1954
21	Aşkı Resûl : Salevatı şerifinin fezalı hakkında toplanmış kırk hadis		H. Şeref Danışman	[y . y .] : [y . y .]	32	1956
22	Kırk Hadis ve Meâlleri (1. Cilt)		Hasan Basri Çantay	İstanbul: Ahmed Said Matbaası	269	1958
23	İmanla ilgili kırk hadis		Vehbi Ecer	[y . y .] : [y . y .]	224	1960
24	Kırk hadisle Müsliman kimliği		Ali Nar	[y . y .] : [y . y .]	82	1962
25	Kırk Hadis ve Meâlleri (2. Cilt)		Hasan Basri Çantay	İstanbul: Ahmed Said Matbaası	384	1962
26	Kırk Hadis ve Meâlleri (3. Cilt)		Hasan Basri Çantay	İstanbul: Ahmed Said Matbaası	319	1962
27	Şehidler ve gaziler hakkında kırk hadis-i şerif		Kemal Pilavoğlu	Ankara: Güven Matbaası	82	1962
28	Kırk hadis : İtikad, amel ve ahlak yönünden insanlara kemalat rehberi ...	Nevevî	Ahmed Naim	Ankara: Dnyanet İşleri Başkanlığı	52	1967
29	Nevevi kırk hadisi.	Nevevî	Ali Özek	[y . y .] : [y . y .]	126	1967
30	Kırk konuya kırk hadis		Naim Erdoğan	[y . y .] : [y . y .]	104	1974
31	Kısa açıklamalarıyla kırk dört hadis ve Esmâ'ül'ih-i Hüsnâ		S. Cemâleddin Parlakışık	[y . y .] : [y . y .]	42	1975
32	Kırk hadis		Abdülkadir Karahan	Ankara: Kültür Bakanlığı	95	1977
33	Tuhfetü'l-İhvan (Şeyh Hâmid-i Velfiden tercüme)	Tasavvufî	M. Şeyhism Alkoç	[y . y .] : [y . y .]	44	1977
34	Kırk hadis nübüvvet pınarından	Nevevî	A. Lütfi Kazancı	[y . y .] : [y . y .]	397	1978
35	Kırk hadis (Abdulkadir Karahan'dan çeviri)		Gürsel Aytac...[ve öte.]	Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı	98	1979
36	Ticaret hakkında kırk hadis			İstanbul : Kastamonu Entegre Ağaç	46	1979
37	Kırk armağan: İman, ibadet, ahlak ve fazilet konularında		Abdülkadir Karahan	İstanbul : Hüriyet Ofset Matbaacılık	90	1981
38	Hadis-i Şeriflere Göre Evlenme Adabı 40 Hadis	Elbâni	Çev. Ali Arslan	[y . y .] : Arslan Yayınları	75	1981
39	Kırk Kudsî Hadis' in aşi ve tercümesi	Kudsî Hadisler	Ramazan Yıldız	[y . y .] : Çile Yayınları	44	1981
40	Eyüb Sultan hazretlerinden kırk hadis.		İsmail Lütfi Çakan	İstanbul: Marifet Yayınları	191	1982
41	Tasavvufî yorumlarıyla kırk hadis		Harun Ünal	İstanbul : Vahdet Yayınları	116	1984
42	Kırk Hadis ve Yorumu		İbrahim Agah Çubukçu	Ankara: Ay Matbaası	39	1984
43	Kendi dilinden son peygamber : (kırk hadis şerhi)		Yaşar Nuri Öztürk	[y . y .] : [y . y .]	192	1984
44	Karbir hadisle mu'minlerin vasıfları		Mehmed Zahid Kotku	İstanbul : Seha Neşriyat	133	1985
45	Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin 40 Hadis Şerhi	Konevî	Hasan Kamil Yılmaz	İstanbul: İFAV	187	1990
46	Nevevi tercümesi	Nevevî	İbrahim Hatiboğlu	İstanbul: İnsan Yayınları	176, 90 s.	1990
47	Hadislerle Gerçekler kırk hadis-I, II, III		İsmail Lütfi Çakan	İstanbul: Erkam Yayınları	270,262,270	1990
48	40 Kudsî hadis ve hadis-i şerif	Kudsî Hadisler	A. Fikri Yavuz	2001 bsk. Var	127	1991
49	Buhari ve Muslim'den Kırk Hadis		H. Aksu Danışmentoğlu	Ankara : [y . y .]	220	1991
50	Mustafa Al'nın manzum kırk hadis tercümeleri		Hasan Aksoy	İstanbul : İFAV	214	1991
51	Kırk kutsî hadis ve muhtasar kırk hadis usulü	Aliyyü'l-Kârî	Harun Ünal	İstanbul : Hikmet Yayıncılık	228	1993
52	İmam Nevevi ve kırk hadisi. (Aliyyü'l-Tantâvî)	Nevevî	İsmail Kaya	Konya : İttifak	133	1993
53	Kırk Hadis Şerhi (Humeynî'den tercüme)	Humeynî	Kadri Çelik	[y . y .] : Keveser Yayınları	736	1993
54	Hikayelerle çocuklara kırk hadis	Çocuk	M. Yaşar Kandemir	İstanbul : Erkam Yayınları	93	1993
55	Kırk hadis Tercümesi ve tahkiki	Nevevî	Nusret Bolelli	İstanbul : Hisar Yayınevi	72	1993
56	Kendi dilinden son peygamber : (kırk hadis şerhi)		Yaşar Nuri Öztürk	İstanbul : Yeni Boyut Yayınları	344	1993
57	Kırk hadiste kadın ve aile		Zekeriya Güler	[y . y .] : [y . y .]	151	1993
58	Tirmizî'den erba'n kırk hadis		Ahmed Cemil Niyaioğlu	[y . y .] : [y . y .]	56	1994
59	40 hadis ışığında dişi ve sosyal hayatımız		Ali Rıza Temel	İstanbul : Seha Neşriyat	174	1995
60	Kırk hadis	Albüm	Abdülkadir Karahan	Ankara : Kültür Bakanlığı	108+41	1996
61	Kırk hadis nübüvvet pınarından	Nevevî	A. Lütfi Kazancı	[y . y .] : Marifet Yayınları	408	1997
62	Oruç ve oruçla ilgili kırk hadis		Mustafa Seker	İstanbul: Nizam Yayınları	133	1997
63	Kırk hadiste kadın		Zekeriya Güler	Konya : Uysal Kitabevi	327	1997
64	Kırk Hadis Şerhi (Bursevî'den tercüme)	Bursevî	Hikmet Gültekin, Sami Erdem	İstanbul: İnsan Yayınları	528	1998
65	Kırk hadis-i şerif: Allah Rasulünden öğütler		Hüseyin Kutlu	İstanbul : Step Ajans	32	1998
66	Adab-ı Muşeret (1)'/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
67	Adab-ı Muşeret (2)'/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
68	Ahırazman ve Kıyamet Alametleri/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
69	Ayetlerle Savaş ve Cihad/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
70	Evlilik ve Aile/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
71	Güzel Ahlak/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	90	1998
72	Namaz/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
73	Ramazan ve Oruç/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
74	Ticaret ve Alışveriş/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
75	Zikir ve Dua/ Konularına Göre Kırk Hadis	Çep Boy	Said Koşık	İstanbul: Kahraman Yayınları	89	1998
76	Şerh-i hadis-i erba'n (Bursevî'den tercüme)	Bursevî	Mustafa Utku	[y . y .] : Uludağ Yayınları	452	1999
77	Kırk hadis ışığında Emir-i bil ma' ruf nehy-i an-il münker		Abdulkurim Urtekin	İstanbul: Bahar Yayınları	270	2000
78	Kırk hadis İmam-ı Nevevi şerhi : nasihat kitabı	Nevevî	Halil Yavuz	İstanbul - Öz Ensar Yayıncılık	495	2000
79	Hadisleri anlamada toplumsal boyut: (Mehmed Arif Bey'in) 1001 hadis-i şerif şerhi'nden seçme kırk hadis		İbrahim Hatiboğlu	İstanbul: Darulhadis	219	2000
80	Kur'an- ı Kerim'in Fazileti hakkında 40 Hadis	Aliyyü'l-Kârî	Durak Pasmaz	Huzur: 2010	192	2002
81	Şerh-i hadis-i erba'n (Konevî'den tercüme)	Konevî	Ekrem Demirli	İstanbul: İz Yayıncılık	200	2002

S.N.	Tam Adı	Türü veya Çeviri Kaynağı	Hazırlayan veya Çeviren	Yayınevi	Sayfa	Yayın yılı
82	Hadis-i şeriflerin buketler : On kere kırk hadis-i şerif		Nuri Baş	Konya : Adım Matbaacılık	187	2002
83	Koyunluğa Müzesi'ndeki kırk hadis mecmuası (Muellifi Şehri İbrahim)		haz. Mustafa Çıpan, Ahmet Efe.	Konya : Konya Büyükşehir Belediyesi	89	2003
84	Çocuklar İçin 40 Hadis 1	Çocuk	Ayşe Şener Yurtseven	İstanbul: Şule Yayınları	45	2004
85	Çocuklar İçin 40 Hadis 2	Çocuk	Ayşe Şener Yurtseven	İstanbul: Şule Yayınları	45	2004
86	40 Hadis 40 Hikaye (9 Yaş ve Üstü)	Çocuk	Mürside Uysal	İstanbul: Uysal Yayınevi	352	2004
87	40 Hadis 40 Hikaye 1 (5 Yaş ve Üstü)	Çocuk	Mürside Uysal	İstanbul: Uysal Yayınevi	72	2004
88	40 Hadis 40 Hikaye 2 (5 Yaş ve Üstü)	Çocuk	Mürside Uysal	İstanbul: Uysal Yayınevi	72	2004
89	40 Hadis 40 Hikaye 3 (5 Yaş ve Üstü)	Çocuk	Mürside Uysal	İstanbul: Uysal Yayınevi	72	2004
90	Hadis İlimi, Hadislerin Fazileti ve Kırk Hadis		Seyit Avcı	İstanbul: Ensar Neşriyat	77	2004
91	Sünnetin İslam'daki Yeri ve Sünnetle İlgili Kırk Hadis		Seyit Avcı	İstanbul: Ensar Neşriyat	110	2004
92	Kırk Hadis-1		Yılmaz Can	İstanbul: Tuğra Ofset	155	2004
93	Kırk hadisle Müslüman kimliği		Ali Nar	[y.y.] : Elif Yayınları	168	2005
94	Kırk Kudsi Hadis - GAZALI	Cep Boy	Arif Pamuk	İstanbul: Pamuk Yayınları	172	2005
95	40 Hadis (İmam Nevevî'den tercüme)	Nevevî	Hali Güneç	İstanbul: Beyan Yayınları	152	2005
96	Hayata Dair Kırk Hadis - Kırk Prensi	Cep Boy	İsmail Aydın	[y.y.] : Saadet Yayınları	189	2005
97	Dört dilde manzum kırk hadis şerhi		Mehmet Doğan Silleli	İsparta: Tuğra Ofset	120	2005
98	Resullullah'ın Dilinden 40 Hadis ve Açıklaması	Nevevî	Mustafa Varlı	[y.y.] : Esmâ Yayınevi	184	2005
99	Temel konularda kırk hadis	Nevevî	Rauf Pehlivan	İstanbul: Motif Yayınları	132	2005
100	Kırk Hadis/ Tercüme ve Şerhi (Özel Baskı)	Nevevî		İstanbul: Kahraman Yayınları	175	2005
101	40 Hadis		Ahmet Emin İslamoğlu	[y.y.] : Esra Yayınevi	204	2006
102	Kırk hadis		Alim Yıldız	Sivas : Burucıye yayınları	93	2006
103	Çocuk eğitiminde kırk hadis		Esan Gül	[y.y.] : [y.y.]	263	2006
104	Güller Güldüden İki Demet 40 Hadis- i Şerif	Cep Boy	Halil İbrahim Kutlay	İstanbul: Rağbet Yayınevi	54	2006
105	Kırk Hadis -Kaşıkçı Ali Rıza'dan (6. 1969) tercüme		Mahmut Kanik - Fatma Kavukçu	Ankara : Hece Yayınları	269	2006
106	40 Hadis'te İbret Verici Kıssalar		Niyazi Beki	[y.y.] : [y.y.]	238	2006
107	Kur'an İliminde Hadislerle Bugünü Yaşamak / Açıklamalı Kırk Hadis		Sabri Türkmen	[y.y.] : Ağaç Kitabevi Yayınları	152	2006
108	40 Hadis Seti		Said Koşık	İstanbul: Aydos Yayınları	640	2006
109	Esmâ - i Hüsnâ / 40 Hadis		Ahmet Emin İslamoğlu	[y.y.] : [y.y.]	167	2007
110	Bu, böyledir !. (Kırk Hadis Şerhi)		Kul Sadi Yüksel	İstanbul : Vuslat Dergisi	647	2007
111	Gümüşhanevi Hazretleri, Hayatı, hadisiçliği ve Kırk hadisi	Gümüşhanevi	Mahmut Yazıcı	İstanbul: Gaye Vakfı	72, 94	2007
112	Kırk Hadis- i Şerif		Mümtaz Durdu	İstanbul: Semerkand	88	2007
113	İki demet kırk hadiste emsal (Temsili anlatım)		Numan Yazıcı	İstanbul: Rağbet Yayınevi	175	2007
114	40 Ayet 40 Hadis		Salih Özbey	[y.y.] : Beka Yayınları	336	2007
115	Otuzüç Konuda Ayrı Ayrı Kırk Hadis		Ali Rıza Karabulut	[y.y.] : Yeni Zamanlar Dağıtım	496	2008
116	40 hadis tercüme ve şerhi		Editor: Ali Budak	[y.y.] : [y.y.]	142	2008
117	İbn Arabî'den hadis yorumları -Kırk hadis		Seyit Avcı	İstanbul: İnsan Yayınları	172	2008
118	40 Hadis Tercüme ve Şerhi (Roman Boy)			[y.y.] : [y.y.]	160	2008
119	Kırk hadis		Erenköylü M. Hikmet Efendi	İstanbul : İttihad Yayıncılık	191	2009
120	40 Hadis Boyama	Çocuk	Hayrünsisa Şen	İstanbul: Nesil Yayınevi	95	2009
121	Aile Hayatı Üzerine Espirili İllustrasyon ve Fotoğraflarla 40 Hadis		Hülya Uslu, Vaht Uslu	İstanbul: Nar Yayınları	84	2009
122	Günlük Hayat Üzerine 40 Hadis Espirili İllustrasyon ve Fotoğraflarla		Hülya Uslu, Vaht Uslu	İstanbul: Nar Yayınları	84	2009
123	İnsan İlişkileri Üzerine 40 Hadis Espirili İllustrasyon ve Fotoğraflarla		Hülya Uslu, Vaht Uslu	İstanbul: Nar Yayınları	84	2009
124	Kırk Hadiste La İlaha İllallah Fazileti ve Hakikati (Muhammed b. Merzuk ed-Dıcan'den tercüme)		Hüseyin Cinsili	[y.y.] : Hadis Yayınları	88	2009
125	Kırk hadis		İsmail Hakkı Altuntaş	[y.y.] : [y.y.]	119	2009
126	Resullullah'ın ev sahibi, İstanbul'un aziz misafiri Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis		İsmail Lütfi Çakan	İstanbul: İFAV	176	2009
127	Hadislerle tasavvuf kültürü (40 Hadis, dini tasavvufi 40 yorum)	Tasavvufi	Mehmet Demirci	[y.y.] : [y.y.]	184	2009
128	Kırk mesele hadis		Mehmet Erdoğan	[y.y.] : [y.y.]	109	2009
129	Önümüzü Aydınlatan 40 Hadis		Mevlüt Özcan	[y.y.] : Sabir Yayınları	64	2009
130	40 Hadis Şerhi - Hadisin Lügat, Edebi Sanat, Dilbilgisi, Hadis ravisi, Edebi Yönden İncelemesi		Muhammed Ali es-Sibâni	[y.y.] : Polen Yayınları	400	2009
131	40 Hadis Boyama Kitabı - 2	Çocuk		[y.y.] : Müstüm Çocuk Yayınları	20	2009
132	Çocuklar İçin 40 Hadis	Çocuk	Adem Garip	İstanbul: Muştu Yayınları	88	2010
133	Nübüvvet pınarından kırk hadis		Ahmet Lütfi Kazancı	İstanbul: Ensar Neşriyat	454	2010
134	İstisrar Edilen 40 Hadis		Alaaddin Palevi	[y.y.] : Kişisel Yayınevi	269	2010
135	Kırk hadis (Konevî'den tercüme)	Konevî	Ali Pekcan	İstanbul : Gelenek Yayıncılık,	95	2010
136	Gül Diyarından 40 Hadis	Cep Boy	Arif Pamuk	İstanbul: Pamuk Yayınları	158	2010
137	Bir Demet Gül 40 Hadis		Cemal Ağurman	İstanbul: Rağbet Yayınevi	216	2010
138	Hayatın Anlamına Dair 40 Hadis Şerhi		Hanifi Tosun	[y.y.] : Çıra Yayınları	188	2010
139	Kırk Hadis Tercemesi ve Şerhi - Nevevî	Nevevî	Kazım Sağlam	Sivas: Buruc Yayınları	187	2010
140	Arşın Gölgesinde Yedi Zümre (40 Hadis 40 Kitap - 1)		Muhittin Akgül	[y.y.] : Rehber Yayınları	150	2010
141	Hz. Muhammed (sav) Efendimiz'den 40 Hadis (Gül Kesimli Tasarım)	Cep Boy	Nureddin Yıldız	[y.y.] : Mavi Lake	173	2010
142	Hacı Bektaş Veli'den Kırk Hadis		Nurgül Özcan	İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları	195	2010
143	Kırk Hadis ... nevevî çevirisi	Nevevî	Özlem Gültekin	[y.y.] : Aya Yayınları	228	2010
144	40 Hadis (Roman)	Roman	Seçuk Orhan	[y.y.] : Karmızı Yayınları	568	2010
145	Kırk Hadis Şerhi		Sahver Çelikoğlu	İstanbul: Marifet Yayınları	591	2010
146	40 hadis'te iş ve ticaret ahlakı	Ticaret Ahlakı	Zekeriya Güler	İstanbul: IGIAD	2010	2010
147	40 Hadis 40 Etimlik	Çocuk		[y.y.] : [y.y.]	56	2010
148	40 Hadis Tercümesi			[y.y.] : [y.y.]	305	2010
149	Kırk Hadis Şerhi (Nevevî'den tercüme)	Nevevî		Dua Yayınları	527	2010
150	Kırk Hadisle Müslüman Şahsiyet		Ahmet Ağırkaç	İstanbul: Akdem	235	2011
151	40 Hadis Ezerleyleyim		Burhan Bozgeyik	[y.y.] : [y.y.]	141	2011
152	Ahlakı Hz. Peygamber'den Öğrenmek Kırk Hadis Dersleri - 1	Çocuk	Halil Atalay	Konya: Hüner Yayınevi	368	2011
153	Günü Hz. Peygamber ile Yaşamak, Kırk Hadis Dersleri 2	Çocuk	Halil Atalay	Konya: Hüner Yayınevi	382	2011
154	Ticaret ve helal kazanç hakkında kırk hadis ve açıklaması	Ticaret Ahlakı	Halil Yavuz	İstanbul : Fines Sarmışık Yayınları	176	2011
155	HİKAYELERLE KIRK HADİS	Çocuk	Harun Kırkı	[y.y.] : Bizim Bahçe Yayınları	152	2011
156	40 hadis 40 yorum		İ. Hakkı Ünal	Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı	2011	2011
157	Kırk Hadisi Şerif		Komisyon	İstanbul: Semerkand	230	2011
158	Ebü Eyyüb el-Ensârî'den kırk konuda kırk hadis		Mehmet Efendioğlu	İstanbul: TDV Etyüp Şubesi	88	2011
159	40 Hadis 40 Ders / Aile Sohbetleri 3		Abdullah Yıldız	[y.y.] : Pınar Yayınları	306	2012
160	Hayata Yön Veren Hzr Rızalesi - Kırk Hadis		Ali Bilginer	İstanbul: Gonca Yayınevi	192	2012
161	İmam Nevevî Kırk Hadis	Nevevî	Ali Pekcan	[y.y.] : Ek Kitap	72	2012
162	Kırk Hadis Tercüme ve Şerh (Küçük Boy- Şamua)	Nevevî	İbrahim Hatipoğlu	İstanbul: Kahraman Yayınları	191	2012

S.N.	Tam Adı	Türü veya Çeviri Kaynağı	Hazırlayan veya Çeviren	Yayınevi	Sayfa	Yayın yılı
163	Kırk Hadis Şerhi (Nevevi şerhi)	Nevevi	Ilyas Kaplan	[y.y.] : Beka Yayınları	334	2012
164	Kırk Hadis Şerhi	Bursevi	Mevlüt Karaca, Seyit Ali Tuz	İstanbul : Hisar Yayınevi	510	2012
165	41 Hadis Dersler ve İbretler	Nevevi	Muhammed Özkılıç	İstanbul: Nida Yayınları	190	2012
166	Ahteri ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi		Recep Dikici	[y.y.] : Ravza Yayınları	112	2012
167	40 hadis (Nevevi'den tercüme)	Nevevi		İstanbul: Ailem Yayınları	208	2012
168	40 Hadis 40 Yazar		40 farklı yazar	[y.y.] : [y.y.]	272	2013
169	Buhari ve Müslim'in ittifağı ettiği hadislerden 40 hadis		Ali Toksan	İstanbul: Ragbet Yayınevi	216	2013
170	Peygamberimizin (s.a.v) Günlük Dualarından Derlenen Kırk Hadis	Cep Boy	Bekir Şengün	İstanbul : Hisar Yayınevi	96	2013
171	40 hadis 40 yazar		Editör: Nurettin Duman	[y.y.] : Ahir Zaman Yayınları	272	2013
172	Eğitim ve Öğretim Dair Kırk Hadis		Fahri Kayadibi, Bekir Kuzudisli	İstanbul: Ensar Neşriyat	99	2013
173	40 Hadis 40 Çizgi	Çocuk	Hasan Ayem	İstanbul : Edam Yayınevi	88	2013
174	40 hadis		İsmet Özel	İstanbul: Tiyo Yayınları	272	2013
175	Çocuklara 40 Hadis	Çocuk	M. Yaşar Kandemir	İstanbul: Pirilti Kitapları	104	2013
176	40 Hadisle Kader		Mehmet Ali Kaya	İstanbul: Yeni Asya Neşriyat	238	2013
177	Kur'an Elifbasi (40 Hadis ve Esmâ-i Hüsnâ İlaveli) (7-14 yaş)	Çocuk	Mehmet Ali Özkan	[y.y.] : [y.y.]	32	2013
178	Uşfuri Menkıbelerle 40 Hadis (Uşfuri'den tercüme)	Uşfuri	Muhammed Taha	[y.y.] : Muallim Neşriyat	246	2013
179	40 Hadis Şerhi Ana Çizgileriyle İslam		Nazım Muhammed Sultan	[y.y.] : [y.y.]	606	2013
180	Hayata dair 40 hadis 40 yorum.		Yavuz Köktaş	İstanbul: Ragbet Yayınevi		2013
181	40 Hadis (İbn Teymiye'den çeviri)	İbn Teymiye	Abdullah Samed Afaracı	[y.y.] : Ashab Yayınevi	81	2014
182	40 Hikaye 40 Hadis		Enver Çelikus	[y.y.] : Kün Yayınları	87	2014
183	Hadis bahçesinde açan kırk gül (Bir romana yerilmiş kırk hadis)	Roman	Hacer Güleş	İstanbul: Muştu Yayınları	312	2014
184	Çocuklara Öykülerle 40 Hadis	Çocuk	Halil Atalay	Konya: Burç Yayınları	188	2014
185	40 Hadis Şerhi (Abdurrahman b. Nâsir b. Berrâk'tan tercüme)		Hüseyin Cinişli	[y.y.] : [y.y.]	192	2014
186	İmâmî Bilgilere İlk Adım-İtikad, İbadet, Ahlak, Siyer ve 40 Hadis-i Şerif		M. İsmail Fındıklı	[y.y.] : Yasin Yayınevi	272	2014
187	Kırk Hadis		Mehmet Kasadar	[y.y.] : Hicaz Yayınları	160	2014
188	Kırk Hadis (Nevevi'den tercüme)	Nevevi	Mustafa Köseoğlu	[y.y.] : [y.y.]	150	2014
189	Peygamberimizden 40 Hutbe 101 Hadis	İbn Ved'ân	Ramazan Işık	İstanbul: Ensar Neşriyat	144	2014
190	Hadislerle Yaşamak Açıklamalı Kırk Hadis		Sabri Türkmen	[y.y.] : Cira Yayınları	160	2014
191	Nevevi tercümesi	Nevevi	Abdulkadir Akçiçek	[y.y.] : [y.y.]		
192	İmânî Bilgiler (Ciltli) İtikad, İbadet, Adab, Siyer, 40 Hadis, Hitabet		Abdullah Nakıscı	[y.y.] : Furkan Kitabevi	461?	
193	Peygamberimizin Dilinden İslâmın Özünü Denilebilecek 40 Sahih Hadis	Nevevi	Abdullah Parhyan	[y.y.] : Konya Kitapçılık	96	
194	Esmâ'ül Hüsnâ Anlamı ve Fazileti / Açıklamalı Kırk Hadis		Abdülcelil Onat	[y.y.] : Mercan Kitap	160	
195	Hadis-i Erbaın (Tasavvufi Kırk Hadis) (Konevi'den tercüme)		Abdulkadir Akçiçek	[y.y.] : Kitsan Yayınevi	101	
196	Şerhu hadis-i erbaın		Ahmed b. Süleyman	[y.y.] : [yay.y.], [t.y.]	20	
197	Kırk Hadis Albümü- Hat Yazıları	Albüm	Ahmet Efe	Konya: Uysal Kitabevi		
198	Hadis Bahçesinden 40 Hadis		Ahmet Emin İslamoğlu	[y.y.] : Atlas Pazarlama		
199	Şerhu hadis-i erbaın (Mecmua içinde)		Akkırmânî	İstanbul: Matbaa-i Âmirie	236	
200	Efendimiz (s.a.v.)'den 40 Hadis ve Salavatlar		Akra Neşriyat	[y.y.] : [y.y.]	160	
201	Kırk Hadis		Ali Büyükkıpar	[y.y.] : İnsan Saati Yayınları		
202	Kırk hadiste müslümanın hüviyeti		Ali Nar	[y.y.] : [y.y.]	152	
203	Dört kere kırk hadis		Arif Pamuk	İstanbul: Pamuk Yayınları	63	
204	40 Hadiste Huzura Yolculuk 1		Fatih Günay	İstanbul: Gonca Yayınevi		
205	İslâm'ın yolu : (kırk hadis ve açıklaması)		Halil Güneç	[y.y.] : [y.y.]	92	
206	Kırk Kudsi Hadis - Aliyyül Kârî	Aliyyül-Kârî	Harun Ünal	[y.y.] : Teshid Yayınları	32	
207	Hadis Metinleri - Beş demet kırk hadis	Ders Kitabı	Hayreddin Karaman, Yaşar Kandemir	İstanbul: Kalem Yayınevi	135	
208	Destegül 40 Hadis - 2, Allah Rasulünden Ögütler		Hüseyin Kutlu	[y.y.] : [y.y.]	47	
209	Tasavvufia 40 Hadis (Konevi'den tercüme)	Konevi	İhvan Neşriyat	[y.y.] : İhvan Neşriyat	143	
210	İş Dünyası İçin 33 Hadis ve Açıklamaları	Ticaret Ahlakı	İsmail Gökçe	İstanbul: Işık Yayınları	553	
211	Hadis-i Erbaın (40 Hadis Tercümesi) (Arapça metin)	Bursevi	İsmail Hakkı Bursevi	İstanbul: Kaydırak Yayınları	304	
212	Yemek İçmek ve Giymek İle İlgili Kırk Hadis		Komisyon	İstanbul: Kaydırak Yayınları		
213	Kur'an Alfabeti, Namaz Hocası, Âmentü Şerhi, Kırk Hadis, Tecvid		Kübra Ölkü	[y.y.] : Yasin Yayınevi	129	
214	Kırk Hadis		M. Ali Karahasanoğlu	[y.y.] : Cevher Yayınevi		
215	Kırk hadis (Türkçe, Arapça, İngilizce)		Mahmut Toptaş, İzzeddin İbrahim, Denis Johnson-Davies	İstanbul: Cantay Yayınları	180	
216	40 Ramazan Vaazı (40 Mevzuda 40 Hadis) [Toplam 1600 hadis]		Mehmed Emre	İstanbul: Osmanlı Yayınları	608	
217	Çocuklara 40 Hadis 40 Hikaye (9 yaş ve üstü)	Çocuk	Mehmet Ali Kutup	İstanbul: Uysal Yayınevi	208	
218	Çocuklara 40 Hadis 40 Hikaye-2 (5 yaş ve üstü)	Çocuk	Mehmet Ali Kutup	İstanbul: Uysal Yayınevi	72	
219	Çocuklara 40 Hadis 40 Hikaye-3	Çocuk	Mehmet Ali Kutup	İstanbul: Uysal Yayınevi		
220	Peygamber Efendimizin Mucizeleri ve Kırk Hadis		Mehmet Zeren	[y.y.] : Hazen Yayınları	96	
221	Günlükümüz Problemlerini Açıklayan 40 Konuda 40 Hadis-i Şerif		Mustafa Uysal	[y.y.] : Çelik Yayınları	416	
222	Nevevi Kırk Hadis Şerhi	Nevevi	Nazım Muhammed Sultan	[y.y.] : Guraba Yayınları		
223	40 Hadis-i Kudsi		Ramazan Işık	[y.y.] : [y.y.]	32	
224	Kırk Hadis (Nevevi'den tercüme)	Cep Boy	Seyit Ali Tuz	İstanbul : Hisar Yayınevi	111	
225	40 Hadis Şerhi İmâm-ı Nevevi	Cep Boy	Tacetin Uzun	İstanbul: Uysal Yayınevi	128	
226	Hadis ve Hadiselerin Dilyle Hac	Çocuk	Veysel Akkaya	[y.y.] : [y.y.]		
227	40 Hadis-i Şerif		Yusuf Tavash	İstanbul: Tavash Yayınları	350	
228	Okuyucularımıza Armağan 40 Hadis Ahlakı- Edebi Hikayeler		Yusuf Tavash	İstanbul: Tavash Yayınları	280	
229	40 Hadiste Ticaret (Cep Boy)	Ticaret Ahlakı	Zekeriya Güler	Konya : Uysal Kitabevi	154	
230	40 Hadis 40 Erkinlik	Çocuk		[y.y.] : [y.y.]		
231	40 Hadis Boyam Kitabı - 1	Çocuk		[y.y.] : Müslim Çocuk Yayınları		
232	40 Hadis Kartelası	Kartela		[y.y.] : Fikir Dünyası		
233	40 Hadis Kartelası (11,5x6,5)	Kartela		[y.y.] : Karaca Yayınevi		
234	40 Hadis Kartelası (11,5x7,5 cm)	Kartela		[y.y.] : Kabe Basın		
235	40 Hadis Kartelası (13x5,5)	Kartela		[y.y.] : Hızır Yayınevi		
236	40 Hadis Kartelası (15x7,5)	Kartela		[y.y.] : Server Yayınevi		
237	40 Hadis Kartelası (5 x 13 cm) TDV Halk Kitapları Serisi	Kartela		Ankara: TDV Yayınevi		
238	40 Hadis Kartelası (7,5x12 cm)	Kartela		İstanbul: Hayrat Neşriyat		
239	40 Hadiste Ahlak ve Görge Kuralları	Çocuk		İstanbul: Uysal Yayınevi		
240	Her Aya 40 Hadis- i Şerif (10,5x15 cm)	Kartela		[y.y.] : [y.y.]		
241	Kırk Hadis (11,5x6,5 cm)	Kartela		[y.y.] : Sifa Yayınevi		
242	Müslümanın 24 Saati 40 Hadis (11x7,5 cm)	Kartela		[y.y.] : Cennet Yayınevi		
243	Peygamberimizden Günlük Dualar - 40 Hadis (7x11 cm)	Kartela		[y.y.] : Cennet Yayınevi		

İslâmî İlimler, Divan Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneğindeki Yeriyle Tarihten Günümüze Popüler Hadis Kitapları: Kırk Hadisler

Fahredden YILDIZ

Özet

Sahîh isnâdları bulunmayan kırk hadis rivâyet etmeyle ilgili rivayetler, muhtevâlarındaki teşvik ve kırk sayısının dînî metinlerde birçok anlamlı karşılığının bulunmasından dolayı İslâm kültür ve medeniyetinde büyük ilgi görerek önemli bir edebiyatın teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Osmanlı dönemi kırk hadis müellefâtının neredeyse yarısına yön vermiş iki önemli isim, hem şekil hem muhtevâ bakımından kendilerinden sonrakilere tesir ederek literatürün gelişimine büyük ivme kazandırmışlardır. Bunlar, erbaîni üzerine birçok şerh yazılan Nevevî ve manzum kırk hadisine tanzîrler yapılan Abdurrahman Câmî'dir. Osmanlı'da kırk hadis türünde en çok eser verenler sırasıyla şairler, İslâm âlimleri ve mutasavvıflardır. Kuruluş dönemindeki erbaînler tasavvufî, yükseliş dönemindekiler ise edebî mahiyettedir. Tasavvuf ve divan edebiyatının müştereken etkili olduğu sonraki dönemlerde sultana bağlılık, bid'at ve hurafelerin reddi gibi konular dikkat çekmektedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde kırk hadis derlemelerinin yaklaşık yarısının klasiklerin neşri ve tercümesi ile çocuklara yönelik kırk hadislerden, diğer yarısının ise daha çok modern dünyanın getirdiği problemler üzerine yoğunlaşan özgün eserlerden oluştuğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırk hadis, tasavvuf, divan edebiyatı, Nevevî, Câmî.

Popular Hadîth Books from Past to Present: Forty Hadîth Collections with Their Role in Islamic Sciences, Dîwân Literature and Sûfî Tradition

Fahredden YILDIZ

Abstract

Although they do not contain any sound isnâd, narrations which stimulate to narrate forty hadîths draw interest through Islamic civilization and culture thanks to the encouragement that they include and various meaningful usages of the number "40" in religious texts. Two eminent figures who shaped almost half of the forty hadîth literature accumulated during the Ottoman period influenced their successors both in form and in content and accelerated the development of the literature. These two are al-Nawawî on whose *arbaeen* written many commentaries and Jâmî on whose poetical forty hadîth written *tanzirs* by poets. Among the Ottomans most of the forty hadîth books were written by poets, Islamic scholars and sufis accordingly. In the establishment period of

the Ottomans *arbaeens* were sufistic, yet in the rise of the Ottomans they were mostly in a literary character. During the subsequent period when sufism and *dīwān* literature had a joint influence topics such as loyalty to the sultan and refutation of *bidah* and superstitions attract attention. When it comes to the republican era, it is seen that nearly half of the forty hadīths consisted of reprints and translations of classical works and the books for children, and the other half of them were mostly original works elaborating on the problems brought by the modernity.

Keywords: Forty hadiths, sufism, *dīwān* literature, Nawawī, Jāmī.

